

Першая кніга
празаіка

Барыс Пятровіч

Сон між пачвар

Апавяданні

Мінск

Мастацкая літаратура

1994

УДК 882.6-32

Серыя заснавана ў 1976 годзе

Смак да слова

Ніколі не прымаў вызначэння «вясковая літаратура», бо заўсёды лічыў, што галоўнае ў творы — чалавек, ягоная душа, і якая розніца, дзе ён нарадзіўся альбо жыве. Але чаму ўзнік такі феномен — «вясковая»? У мяне не зусім ходкае тлумачэнне. Таму што «вясковая» — значыцца, нацыянальная, *найбольш* нацыянальная. Вось чаму пісьменнікі, як інтэлігенцыя свядомая, звярталі свой позірк у вёску, якая заставалася яшчэ захавальніцаю нацыянальнага каларыту: характары, вопратка, мова, мараль, традыцыі, абрады, прырода. І ў тым часе, названым цяпер застойным, інакш было нельга, гэта было выратаванне.

Менавіта час дыктуе пісьменніку тыпы, погляд на рэчы, псіхалогію паводзін, рытмы, форму ўкладу сваіх назіранняў, урэшце, колеры... І безадносна да яго пранікліваасці, празорліваасці з'яўляюцца ў творы героі, пра якіх яшчэ пяць гадоў назад і падумаць не мог. Не мог — гэта адназначна. Проста не прыйшло б у галаву пра іх пісаць. Іншая рэч, што ўсё ў жыцці, як вядома, паўтараецца, і праз сотню гадоў у творах Барыса Пятровіча чытач раптам выявіць блізкае сабе. І вось тут ужо напраму

ISBN 5-340-01305-7

© Б. Пятровіч, 1994

залежыць ад творцы — наколькі ён шчыры і сучасны быў менавіта ў сваім часе (су-часны — су-ладны часу).

Да рукапісу я не чытаў ніводнага мастацкага твора Б. Пятровіча, і таму для мяне было дваіное адкрыццё: адкрыццё ўвогуле і адкрыццё цікавага сучаснага празаіка. Ён сучасны ва ўсім: у тэматыцы, у форме, у мове. І што важна, ні ў чым не відаць наўмыснасці альбо штучнасці. Як бы ўлічваючы вопыт папярэднікаў і сваіх равеснікаў, ён прафесійна адчувае меру — гэтую даволі капрызную штукенцыю. Б. Пятровіч адразу зразумеў, што трэба грунтавацца на ўласным духоўным вопыце. Ён шчасліва пазбег памылкі многіх пачаткоўцаў — апісваць тое, што не перажыта імі, што ляжыць па-за межамі іхняга быцця. Чытаючы, я бачу арыгінальны тып маладога чалавека 80-х, з усім комплексам фізічных, псіхічных і маральных якасцей («Русалка», «Не пытайце, што будзе заўтра», «Забыты аповед» і г. д.). А літаратура толькі і каштоўная ўражаннем адкрыцця. Цяжка прыйсці маладому пісьменніку да высновы, што самае цікавае (калі яно, вядома, ёсць) ва ўласнай душы. Б. Пятровіч, можа, як мала хто з ягонага

пакалення, даверыўся ёй емела, і яго напаткала несумненная ўдача.

Заўсёды імпануе, калі аўтар не скідвае творы абы-як, а выстройвае, прадумвае кампазіцыю кнігі. Гэта лепей арыентуе чытача, дапамагае засвойваць тэкст, адмывае ўражанне да празрыстай яснасці. Свой першы зборнік празаік скампанаваў з трынаццаці апавяданняў, якія падзяліў на чатыры нізкі: 1. ТАК НЕ БЫВАЕ, 2. НАСТРОІ, 3. ЗГАДКІ, 4. ШЫЗЫ. Асобны раздзел называецца МРОІ — даволі свежая форма падачы падевядомых працэсаў праз «версіі», пазначаныя літарамі алфавіта і лічбамі: ВЕРСІЯ «Д», ВЕРСІЯ 6.

Б. Пятровіч любіць тое, пра што піша, і піша са смакам да слова; я проста чакаў, калі ж ён выкажацца на гэты конт. І вось у «Забытым аповедзе»: «Не вабіла яго пісьменніцкае слава, не думаў ён пра яе. Было жаданне выказацца...» Толькі так! Гэта і ёсць адзінае, паводле Л. Талстога, што дае права брацца за пяро. Асалода ў тым, каб не проста выказаць думку, а выказаць адмыслова, вобразна, «смачна». Надта радуець фразы парадаксальныя, нечаканыя, што выстрэльваюць бы нож-выкідуха: «Вярнуўшыся з цемры свядомасці ў цемрыва ночы, я ўбачыў...»; «Я цела адчуў, як калючая скура яго

твару зморшчылася, сабралася ва ўсмяшку» (сцэна ўначы); «Яго смяртэльны подзвіг гісторыкі часта параўноўваюць з тым, што здзейсніў ён у дзяцінстве, дастаючы яблык, калі пад ім, адбіраючы дарогу назад, зламалася лесвіца».

Чытаючы апавяданне «Ловы» — пра тое, як хлопцы палююць на драздоў,— я думаў, гэтым разам адкінуўшы ўсе сумненні: колькі ж дадаткова тэм, таямніц, філасофіі, вобразных сродкаў адкрываецца пісьменніку, які нарадзіўся ў вёсцы! Бо тое, што адчута, убачана, перажыта (асабліва ў дзяцінстве), нідзе бяследна не знікае, яно ўплывае на светаўспрыманне, насычае яго нязводнымі фарбамі. Чалавек не думае, чаму ён так бачыць, чуе, уяўляе, а соль у тым, што гэтае «так» ужо сфармавалася ТАМ, заклала грунт, на якім будзе расці ўсё астатняе і нават тое, чаго ў жыцці не было, але намалявала фантазія. У гэтай сувязі я зачэпіўся ў згаданым «Забытым апаведзе» за блізкую і мне выснову: «Пісаў толькі пра сёння. Аднак — пра тое, што магло б быць...» Страшэнна істотная, можа, незаменная якасць для пісьменніка: адштурхнуўшыся ад факта, уявіць сябе (героя) у сітуацыі, якой не было, але ў якой мог апынуцца; і вось трэба ўмець паводзіць, адчуць сябе ў ёй, рэагуючы на

патрэбныя мастацкасці рэаліі. І тады ў чытача будзе ўражанне, нібыта ўсё так і было ў жыцці з героем (а значыцца — памылковы перанос! — і з аўтарам; тут пэўны дыскамфорт для пісьменніка). Што з гэтага вынікае? А тое, што для творцы важней змест душы, а не вонкавыя, фізічныя варункі. Менавіта ў душы можна павадзіць сябе дзе хочаш, хоць у пекле, хоць у раі, зрабіць апошнім нягоднікам, забойцам. А калі яна, душа, не ў стане гэтага зрабіць, то і не выратуе ніякая біяграфія: «працаваў у...» Пацвярджэнне гэтым сваім думкам я знаходзіў у апавяданні «Не пытайце, што будзе заўтра». Дзяўчына Гэля, якая прадставілася студэнткаю, а на самай справе з'яўляецца іншапланецянкаю, уступае ў інтымную сувязь з двума хлопцамі дзеля таго, каб ейны бацька меў матэрыял для эксперыментаў. Героі, месца дзеяння выпісаны рэчыўна-зрокава, з цікавымі дэталямі і падрабязнасцямі, з тонкай нюансіроўкаю псіхалагічных момантаў. Скуль усё гэта? Не быў жа аўтар у сапраўднасці з іншапланецянкаю. Не быў, але штосьці яму падказала (сон, асацыяцыя, зацемка ў газеце, мультык, карціна) гэтую завязку, а на яе накруціўся з запаснікоў душы патрэбны твору антураж...

Жывеш ты чымсьці, живуць гэтым і людзі ці, глабальней сказаць, народ. Тое, што ім (яму) цікава, міжволі запальвае думкі мастака, і, чунны сэрцам, ен першы здольны гэта асэнсаваць і даць злепак часу.

З тымі задаткамі, якія выразна праявіліся ўжо ў першай кнізе, мне здаецца, можна ўпэўнена сябе адчувань, а заваяваўшы пляцоўку для іх развіцця, да якой доўга не падпускаюць адносныя ў літаратуры людзі, Барыс Пятровіч будзе мець падставы на грунтоўнае мастацкае слова.

Уладзіслаў Рубанай,

лаўрэат Літаратурнай прэміі Івана Мележа

I. 3 нізкі

«ТАК НЕ БЫВАЕ»

Як рыбіна аб лёд

Сцяпан ніколі не маляваў грошай: ён не быў мастаком. Аднак грошы любіў. І не толькі забяспечаныя ўсёю маёмасцю краіны, але і залатым запасам іншых. Ды ад той любові грошай у яго не было. І гэта вымушала Сцяпана зараз дзейнічаць. Во грошы патрэбныя былі заўтра, не пазней. Васька доўг патрабаваў.

Таму Сцяпан і выйшаў ці то познім вечарам, ці то ранняю ноччу на «справу». Дзеля аб'ектыўнасці ды нагляднасці, вядома, варта было б апісаць тую сціпую зімовую цемру, асвечаную знізу снегам, зверху поўняй, а з бакоў далёкімі ліхтарамі; вузкую, глыбокую, амаль вясковую вуліцу, да якой ад горада далятаў хіба што віск тармазоў аўтамашын з нябачнага скрыжавання; а таксама — тое дрогкае чаканне сустрэчы з незнаёмцам, якое — невядома — больш страшыла ці вабіла Сцяпана, аднак не буду апісваць, каб не займаць каштоўны сёння час рознаю драбязою.

Такім чынам, вуліца была пустая. Усцяж і навакол. Перастрэць запозненага вандроўца найзручней было ля павароту да лазні. Там стаяла купка старых садовых дрэваў — рэштка

нечага селішча. Гаспадару яны былі непатрэбныя, і ён іх не спілаваў. Стаіўшыся за дрэвам, можна было выбраць момант і неспадзеўку спыніць прахожага, які, абліваючыся казытлівым халодным потам, спяшае дахаты. Спыніць пытаннем у лоб: «Закурыць не найдзецца?» ці «Каторый час?», а яшчэ лепш проста: «Таварышч, а таварышч!..» «Таварышч» пазелянее пад месяцовым святлом і прыбавіць кроку, а потым прайдзе на бег трушком з уплішчанымі ў кішэні рукамі, падкаўзнецца, мякка грукнецца спінай аб лёд, і Сцяпан падасць яму руку, каб падняўся.

«А калі не падкаўзнецца? Не... Трэба адразу твар у твар выходзіць, каб не ўцёк...»

Мароз патроху браў сваё. Пальцы ног у чаравіках скурчыліся, сабраліся разам. Аксіёма: гэтак цяплей. З носа Сцяпанавага пацякла нейкая юшка, якая збіралася на дзюбцы, але падаць не паспявала: Сцяпан зашморгваў яе назад. Аднак найбольш замерзлі вушы. Яны адубелі і, здавалася, памахвалі сабою, як крыллем, услед пераступванням Сцяпана з нагі на нагу. Ц-ц-ц-цак-цак-цак... — застукалі зубы. Прабрала...

Ага. Яшчэ не сказана пра зброю Сцяпана супроць асабліва непаслухмяных і буйных

ахвяраў. У ягонай кішэні меўся маленькі замежны балончык з нейкім газам. Сябра, які падараваў яго, казаў, што адзін пшык вырабае чалавека на паўгадзіны.

Хвіліны спакойна і заповолена йшлі ўслед адна адной, не спяшаліся і не штурхаліся, як бывае, калі некуды спазняешся. Часам сваім Сцяпан мог бы зараз падзяліцца з любым, каму яго вечна не хапае. А мог бы і прадаць. Ды не было пакупнікоў. Не было й праможых. Праз аголеныя галіны яблынь за процілеглым плотам Сцяпан убачыў недалёкі праспект і знайшоў там сабе занятак: пачаў лічыць машыны, якія праязджалі ўправа і ўлева. Пры гэтым загадаў: калі больш праедзе справа, то не пашанцуе яму сёння.

«Семнаццаць: трынаццаць»,— сказаў ён услых, калі праехала чарговая машына, і ўстрапянуўся, пачуўшы як працяг свайго голасу нечы хрып: «Чалавеча!» Сцяпан увабраў галаву ў плечы, нібы ад удару знянацку, і паволі, сілай, як заржавелую, павярнуў яе на хрып.

Там стаяў невысокі мужык у трусах, майцы і ў ботах на босую, пэўна ж, нагу.

— Слухай, чалавеча, даўно за табою з акна назіраю, ты што — спатканне тут прызначыў?

— Давай закурым...— адказаў Сцяпан.

Мужык пляснуў рукамі па трусах, паказваючы тым, што ў яго анічога з сабою няма.

— У мяне ёсць... А што гэта ты так?

— Ды прыбіральня на вуліцы. Привык. А ты чаму стаіш тутак?

Цяпер трэ было адказваць. І Сцяпан схлусіў:

— Жонку чакаю. З працы, з прыпынку йсці павінна.

— А ты пайшоў бы туды. Пад дахам цяплей.

— Ага, каб жа яна адна йшла,— працягваў Сцяпан распачатую гульню.— Хахаля падпільнаваць хоча.

— Гэ, гора, дый годзе. А мая ў начной сёння. Пайшлі да мяне, з вакна пацікуеш.

Сцяпан у сваёй джынсавай куртачцы на рыбіным футры змёрз, як на полюсе пабыўшы, скура згусіла, пабралася ў пухірку, хоць перешчыпай, і, галоўнае, вушы, так і глядзі, адваляцца ад неасцярожнага кроку і пад ногі ўпадучь — і таму пагадзіўся на цяпло адразу, забыўшыся нат на сваю мэту.

* * *

Праз колькі хвілінаў сядзелі яны за сталом, на якім на сённяшняй неразгорнутай газеце ляжалі

няўмела накрэмзаныя скрыглікі сала і шчыра надкусаны агурок.

— З сябрам пасядзелі вечарам троху,— патлумачыў гаспадар і палез рукою пад стол. Спрактыкаваным рухам за рыльца дастаў схаваную пляшку.

— Свая — паведаміў і ўпіўся зубамі ў корак. Вылупіў вочы, напяўся — і лёгка адляцела назад галава з коркам у зубах.

— Ну да краёў, а там пабачым... Выпілі.

Цьмяная лямпачка, ці не ў пятнаццаць ват, якая крыва, адным шіэчуком, прыліпла да столі, скупа асвятляла пакой. Сцяпан, патроху акрыяўшы, прыжмурыўшы вочы, пачаў разглядаць свайго выратавальніка. Упалая грудзіна з дзвюма-трыма даўгімі валасінкамі, худыя жылістыя ногі, тоўстыя, клубаватыя пальцы рук, банькі ў некалькі слаёў пад вачыма — выдавалі чалавека, які добра пажыў на свеце, пабачыў і працу, і чарку. «А можа, яго гахнуць?» — падумаў Сцяпан і зморшчыўся — так прыкра яму зрабілася ад той думкі.

— Ты паглядай, паглядай у вакно,— прасіпеў гаспадар, перахапіўшы позірк,— мо твая краля пройдзе.

За вакном, акрамя адбіткаў дзвюх іхніх постацяў ля стала, нічога не было відаць. Вакно ад святла зрабілася чорным люстэркам.

Выпілі яшчэ. Памаўчалі. Гаспадар не вытрываў, вырашыў завязаць гаворку.

— І даўно яна?..— пачаў ён, закусваючы салам.

— Хто яна? — не зразумеў Сцяпан.— А-а-а, з вясялля...

— Малады ты, бачу. Шкада... А што здзіўляецца! Паглядзі, што робіцца наўкол, паглядзі, што ў кіёсках прадаецца... Парнаграфія, бабы голыя, секс-падручнікі для дваіх-траіх... Моладзь распахабілі, школьніц за валюту пусцілі... І гэта ўсё, што перастройка дала? Ох і апастымела ж мне яна, перастройка гэткая! Крама вунь побач, ведаеш, зойдэш — пуста. І хлеба вечарамі не бывае — шаром пакаці. Добра, што свінчо трымаю, а то зубы на паліцу кладзі. Калі ўжо скончыцца такая жытка, калі заживём па-чала-ве-чы, га!

І такая натуральная крыўда была ў ягоных словах, што Сцяпана ажно перасмыкнула. І хоць і сам любіў ён іншым часам уладу палаець, а тут зірнуў на мужыка і шалахнуўся ў ім пратэст нейкі патрыятычны: «Глянь ты, бля, і гэтая блыха на лад наш каркае...» Аднак стрымаўся.

— Каб жа тое ад нас залежала...— па-філасофску абрываючы канчанне думкі, прамовіў ён і пацягнуўся да прыкішэнных цыгарэтаў.

— Ну не скаясы... Я й сам напачатку гэтаксама думаў. Ды бачу: на тое й разлічана, што ўсе так думаюць, што ўсе кацяняты сляпыя. А каб падняліся мы, як адзін выйшлі ды партакратыю скінулі — тады б мо й змянілася што. і не трэба баяцца: усіх не перасадзяць...

Ізноў неяк не вязаліся ў Сцяпанавай галаве гэтыя словы з тым худым мужчынам, у трусах, што сядзеў прад ім. Ізноў штурханулася нешта ў ягоным нутры: «Бач ты, хвілосаф знайшоўся, лартыя яму не падабаецца, выйсце ён бачыць...» — Сцяпан ужо добра-такі сагрэўся, набраўся сілаў і зараз лёгка «завёўся»: «Сам свінчо гадуе, а ў мяне грошай няма аддаць...»

— ...Усіх не перасадзяць, разумець трэба,— паўтарыў гаспадар, відаць, упадабаную выснову і ўздыхнуў:— Эх, ці зажывём мы калі ці дзеці нашыя па-людску, як у Амерыцы?..

Сцяпан ужо з бачнаю злосцю пазіраў на мужыка. «Лад табе наш не падабаецца,— ускіпаў ён,— перабудова апастылела, Амерыкі захацелася, дык на панюхай жыцця іхняга!» — і Сцяпан выхапіў балончык з газам.

П-ш-шык — і твар гаспадара паморшчыўся ў здзіўленні, і цела асунулася, спаўзла на падлогу. Скрыгалік сала выпаў з рукі і, слізнуўшы, прыклеіўся да масніцы.

«Клас!» — Сцяпан палюбаваўся зробленым, плюнуў на далонь і патушыў аб яе цыгарэту, а потым падняўся і прайшоўся па пакоі. І толькі зараз згледзеў, што быў ён зусім небагатым. Шафа, канапа, сервант без ножак, яшчэ стол з тэлевізарам, пад ім на бруднай газеціне запылены трансфарматар. Шуфляды... Р-раз — паперы, лісты, даведкі нейкія. Другая — зноў паперы, паштоўкі, фотакарткі. У трэцяй — сярод нітак, нажніцаў, гузікаў і яшчэ нейкай драбязы стаяла жлобінская шкатулка з саламяным помнікам Леніну на вечку. Сэрца затахкала, рукі затрэсліся: грошы. Некалькі соценных паперак. І расчараванне мазнула па радасці, як брудам па твары: дарэформенныя... Не памяняў гаспадар у час, разява. І на сцены не наклеіў. Унукам гуляцца пакінуў... Вешалка. Ватоўка, паліто. Кішэні, кішэні. Пуста. Пуста. Есць! Дзесятка, дзесятка... пяцёрка... рубель... Сорок тры рублі. І капейкі...

Гаспадар пачаў варушыцца. І тым нагадаў пра сябе. «Заложыць, сука, ай, заложыць. Запомніў жа!» — схамянуўся Сцяпан, падбег да

разморанага, распасцёртага на падлозе гаспадара. Той прыходзіў у прытомнасць і як блазён усміхаўся сабе. Шчасліва гэтак вяртаючыся ў жыццё.

Сцяпан схапіў са стала нож, якім крышылі той самы надкусаны агурок, і лсдзь не па тронкі ўсадзіў яго ва ўпалую грудзіну гаспадара, туды, дзе павінна пульхаць сэрца. Нож увайшоў мякка, з рыпеннем і патрэскваннем пад сабою. Майка вакол яго пачырванела, а потым пабегла па ёй ушыркі пляма. Хутка пабегла, нібы кроў спяшалася пакінуць непатрэбнае ёй цела.

Схапіўшы гаспадарчую сумку, што стаяла ў парозе, Сцяпан кінуў туды пачаргова пляшку, шклянку, відэлец, за якія трымаўся, спыніўся, падумаў, на чым яшчэ маглі застацца сляды пальцаў, узяў анучку, няспешна і акуратна працёр тронкі нажа ў цэле, потым ручкі шуфлядаў, паклаў анучку ў кішэню і выйшаў з хаты, не патушыўшы святла, не зачыніўшы дзвярэй.

І вось тут, адчуваю, трэба мне прыпыніцца троху і растлумачыць: адкуль у Сцяпана такія спрактыкаванасць і прафесійнасць, халоднасць і ўпэўненасць у рухах? Трэба, але не магу, бо, шчыра прызнацца, я й сам не менш здзіўлены гэтым. Мясніком ён не быў і з крывёю справы

не меў. Просты савецкі хлопец, які дагэтуль нідзе ніколі нічога ніякага. Не сядзеў, не прыцягваўся... Прыгадваю лёс ягоны: акцябронак, піянер, камсамалец, слесар-рамонтнік... Анічым не вылучаўся еярод іншых. Хіба шмат не піў ды грошы любіў. Але хто ў нас іх не любіць? Асабліва цяперака, калі купіць няма чаго, а яны ўсё складваюцца і складваюцца, любоўна — паперка да паперкі. Ну патраціў іх на магнітафон з рук, ну залез у доўг, ну выйшаў на справу... Але навошта, навошта чалавека забіў? Не ведаю. І Сцяпан, калі яго зараз спытаць, сам, напэўна, анічога адказаць не змог бы: ну забіў і забіў... Можна, спытайцеся пра гэта лепш самі ў той жанчыны, якая сёння раніцай аблаяла вас у аўтобусе — ні за што і адварнулася, працягваючы гутарыць са сваёю сяброўкаю, як ні ў чым не бывала...

І таму не здзіўляюся я ўжо, што Сцяпан, забіўшы чалавека, цяперака, хай і шпарка, але лёгка і спакойна, з бяздумнай галавою, як пасля звыклае справы, ідзе дамоў, каб пераспаць крыху і ранкам выйсці на працу. У кішэні падзынкаваюць медзякі, рука сціскае хрупастыя паперкі — і тое хлеб. Выхад атрымаўся неда-рэмным.

* * *

Узялі Сцяпана перад абедам. Да заводскай прахадной прытуліўся «чорны воран», два сяржанты — пузаты і проста мажны — выйшлі з яго, і «дэмакратызатары», няўмела гойдаючыся, білі іх па нагах.

Сяржанты пашапталіся ў аддзеле кадраў і разам з Наталляй Пятроўнай прайшліся па цэхах. Па вядомых толькі ім прыкметах выбралі сярод рабочых трох Сцяпанаў. І нашага героя таксама. Казырнуўшы Наталлі Пятроўне і анічога анікому не патлумачыўшы, пасадзілі трох мірных Сцяпанаў у «варанок» і прывезлі ў аддзяленне.

Вышук спрацаваў хутка. Проста і, галоўнае, — надзейна. Хата, у якой жонка ранкам знайшла акрываўленага гаспадара з нажом у грудзях, была хоць і прыватнай, аднак двухкватэрнай. І суседка пачула ноччу, як Сцяпан, у дзвярах, назваўся і сказаў, дзе працуе.

Сцяпанаў пасадзілі ў адной камеры і па чарзе пачалі выклікаць да следчага. Паслабкі ён нікому не даваў: усе трое для яго ад пачатку былі забойцамі. Калі ўваходзіў наступны Сцяпан, следчы рабіўся напружаным і строгім: над сталом, здавалася, тырчэлі толькі ягоныя

вочы, якія сваёю ўпэўненасцю, што прад імі злачынцы, прымушалі ўгадаць усе грахі і грашкі ад самога нараджэння. Позірк свідраваўся ў душу і там шныпарыў, гаспадарыў як дома. І мала хто ведаў, што следчы на самой справе быў дальназоркім і зблізку, праз стол, не мог нават твар добра разгледзець, як ні стараўся, як ні напружваўся.

Нашаму Сцяпану няцяжка было вылічыць, за што ўзялі. Па дарозе ён паспеў прыдумаць, што казаць, і таму на допыце позірк ягоны быў шчыры і ўпэўнены. І душа была чыстай і голай, як перад нараджэннем. Двое іншых Сцяпанаў раскіслі, быталіся ў словах, забывалі сказанае і праз хвілю не маглі яго паўтарыць.

Але, як ні стараўся следчы, — усе трое заставаліся невінаватымі. Ішоў вечар. Хацелася спрацаваць апэратыўна. І тады паказалі Сцяпанам, што не толькі ў фільмах пра немцаў могуць хутка праўды дазнавацца. І дрогнуў адзін са Сцяпанаў (зразумела, не наш) — прызнаўся, што забіў. А яшчэ праз колькі хвілінаў аказалася, што ён і ёсць той самы забойца-маньяк, за якім даўно ганяецца міліцыя.

Признанне — найпершы доказ. Гэта не нейкія там адбіткі пальцаў, група крыві, сляды ці іншыя глупствы.

І прыцемкам нашага Сцяпана адпусцілі дамоў. Развітваючыся, следчы папрасіў праба-чэння за затрымку. Сцяпан сціпла апусціў вочы: маўляў, чаго там, калі трэба, я заўсёды гатовы. І следчаму надта спадабалася гэта.

Сцяпан крочыў па пустой вуліцы — мароз разагнаў усіх па кватэрах,— і не было ў яго радасці, што выпусцілі. Левай нагою гнаў ён перад сабою бляшанку з-пад кансерваў, і яна істэрычна вішчэла, адрываючыся ад нагі і кранаючыся мерзлага асфальту. І некаму было спыніць яго і даць па шыі. А сам ён не заўважаў грукату, што рабіў, бо мучыла яго зараз... не, не сумленне, мучыла яго думка: вечар ужо, час Ваську доўг несці, а грошай не сабралася... «Вось так і жыццё праходзіць,— думаў ён,— б'ешся-б'ешся як рыбіна аб лёд, а толку...» І насілася думка гэтая пагнутай бляшанкай у пустой галаве, бязглуздая ў сваім паўтарэнні, непатрэбная. Ды раптам шаркнула рука па кішэні — і павесялеў Сцяпан: балончык ляжаў нечাপаны — не абшукалі кішэні ў міліцыі. У адначас скончыліся ягоныя мукі, бляшанка сцішылася ў гурбе, працавала галава, і

постаць сабралася, падпарадкавалася новай ідэі.

Сцяпан прыбавіў кроку і выйшаў да скрыжавання. Пачаў лавіць таксоўку. «Час яшчэ ёсць!» — супакойваў ён сябе і замахаву рукою перад чарговай машынай. Аднак і яна яго не паслухалася. Нарэшце, спыніўся прыватнік на зялёным «Масквічы». Сцяпан сеў праз заднія дзверы. «Крыжоўка»,— назваў ён недалёкую ад горада лясную вёску і дадаў: «Я добра заплачу». А сам падумаў: «Збяру грошы, дзе яны дзенуцца, збяру, час яшчэ ёсць...» Машына рванула з месца, Сцяпан сціснуў у руцэ балончык, намацаў вялікім пальцам увагнуты верх. І некаму было падказаць яму зараз: чымсьці збіраць грошы на доўг, прасцей забіць самога Ваську.

1990

Лішні

Давалі дэфіцыт. Нейкія кніжкі ў стракатых вокладках. Не доўга думаючы, Сяржук прыладзіўся ў канец чаргі. Кніжка і сапраўды была рэдкая — кулінарны даведнік «Молодой хозяйке». І Сяржук узяў дзве: сабе і маці.

Дома Сяржук, нават не разуюшыся, на дыбачках, падкраўся да тэлевізара і ўключыў яго. Месіва колераў і твараў, частак цела і нейкіх механізмаў заняло экран. Разам з месівам гукаў гэта называлася кліпам. Тэлевізар — вось ужо абьякавае да ўсяго стварэнне — паказваў усё, што ні навязвалі яму аднекуль здалёку. Аднак Сержуку «Квін» падабаўся, ён дадаў гуку і пайшоў на варыўню. Дастаў з кайстры дзесятак яек, набытых пасля працы ў заводскім буфете, і кулінарны даведнік. «Ад сёння і штодня,— падумаў ён урачыста,— буду ласавацца толькі ўнікальнымі стравамі»,— і разгарнуў даведнік на старонцы 42. Заскакалі перад вачыма дробненькія блышкі літар. Дробненькія, пэўна, дзеля таго, каб унушыць гаспадыням: будзьце эканомнымі. «Салат «Ласточкино гнездо»,— прачытаў ён верхнюю назву і пачаў лавіць словы: «Мякоть кролика пропустит через

мясорубку с белокочанной капустой, зеленью петрушки и репчатым луком. Добавит черны́й молотый перец, посолит по вкусу и тщательно перемешать. Разделить фарш на 8 равных частей, из которых мокрыми руками сформировать шарики. В каждом...» — Сяржук адклаў кнігу. Ветліва махнуўшы старонкамі, яна згарнулася. Спажыць салату «Ластаўчына кубло» на сённяшняю вячэру Сержуку не выпала. З усяго вычытанага былі ў яго хіба мокрыя рукі... «Гэтыя даведнікі,— хмыкнуў сабе пад нос Сяржук,— даўно ўжо механічна перапісваюцца аўтарамі з дарэвалюцыйных ці бяздумна перакладаюцца з капіталістычных...»

Свята не атрымалася. І Сяржук пацёгся да лядоўні: давядзецца зноў з'есці смажаныя на маргарыне яйкі. «Да таго ж,— падумаў ён, расчыняючы дзверы «Мінска»,— каб прыгатаваць такую салату, трэба яшчэ, як мінімум, жонка — маладая гаспадыня...» А вось гэтага, бадай, асноўнага кампанента салаты ці дадатку да кулінарнага даведніка ў Сержука якраз і не было.

І тут у галаву яму прыйшла думка, якую бацькі ягоныя чакалі ўсе шэсць пасляінстытуцкіх гадоў і дзеля якога выменялі яму асобную кватэру. Прыйшла, як гаспадыня, вымеўшы ўсе

астатнія за парог. Сяржук здзіўся ёй, паспрабаваў папрачацца, а потым пагадзіўся: «А й сапраўды: чаму б мне не ажаніцца? Жонка будзе ў чэргах харчы выстойваць і штодзень радаваць чым-небудзь арыгінальным па кулінарным даведніку...» Такая перспектыва спадабалася Сержуку. Ён выгукнуў голасна: «Далоў яешню!» і так ляснуў дзвярыма лядоўні, што яна пакрыўдзілася і адключылася.

Засталася дробязь: выбраць нявесту. Улічваючы, што мае ён кватэру і прапіску, кандыдатак было некалькі. І найперш — Дзіна. Заўсёды з густам падмаляваная, з пульхнымі, смачнымі губамі і — даўганогая, асабліва калі ў кароценькай форменнай спаднічцы. Дзяжурыла яна на станцыі метро «Кастрычніцкая», і паўз яе штораніцы Сяржук кіраваў на працу. Яны віталіся позіркамі, як знаёмыя, і Сержуку, пэўна, не склала б цяжкасці падысці да яе і прапанаваць: «Давай пажэнімся!..»

Сяржук уявіў сабе ранішняе метро, сонны збой таўклівых пасажыраў, шклянны акварыум з Дзінай, а побач... побач стаяў хвосткі сяржанцік у шызаі міліцэйскай форме... І як Сяржук пра яго забыўся? Гэта ж ад яго ён пачуў імя дзяўчыны — Дзіна. Пра такія вось пары па Мінску розныя чуткі хадзілі. І пра дзяўчат, з

позніх дзяжурстваў у метро. Не, што-што, а класці ў ложак жонку-самадайку, хай сабе і былую, з якіх, як пішуць класікі, якраз і атрымліваюцца добрыя жонкі, Сяржук не хацеў.

Ён вярнуўся да лядоўні, дастаў маргарын. «Няпростая гэта справа — выбраць жонку», — падсумаваў ціха свой першы пракол, наразаючы на патэльную лусты маргарыну. І прыгадаў Валянціну. Не Валю, а менавіта Валянціну. Сакратарка дырэктара апрадалася заўсёды строга — пінжак, галынтук і, зноў жа, модная зараз кароценькая, цесная спаднічка, ад якой рухавік фантазіі заводзіўся ў мужчын з паўпогляду і дамалёўваў астатнія формы. Мікалай Пятровіч клікаў яе гэтак — ласкава і афіцыйна адначасна — Валянціна. Мо каб падкрэсліць іхнія толькі дзелавыя адносіны. Так і прыжылося.

Валянціна таксама вылучала Сержука сярод іншых. І суровы позірк ейны мякчэў і сырэў, калі ён зазіраў у прыёмную.

— Мікалай Пятровіч вас прыме, — абяцала яна загадзя і падымала тэлефонную трубку. Ці, апусціўшы сціпла даўгія, умела падрожчаныя фарбай, вейкі, казала найграната-трапяткім голасам:— Пакіньце, Мікалай Пятровіч падпіша...

І Мікалай Пятровіч падпісваў. Улавіўшы гэтую слабасць Валянціцы, Сержуковы калегі часта карысталіся ім, каб здабыць безнадзейны подпіс.

Валянціна была інтэрнатаўскай лімітчыцай. А Сяржук — ці не адзіным халастым ітэраўцам на іхнім невялікім заводзіку са стальным перажэненым калектывам. «Каханне, каханне трэба ставіць на першае месца, а не нейкія меркантильныя інтарэсы», — паўшчуваў Сяржук Валянціну. І адрываў яе. Валянціна, вядома, «пакахае» яго, выйдзе замуж, а праз паўгода выганіць з кватэры, як тая ліса зайца з ягонае хаткі ў казцы. І вернецца да дырэктара.

Другое яйка Сяржук, задумаўшыся, разбіў няўдала. Вызвалены жаўток радасна разбегся на паўпатэльні. А гэтага Сяржук не любіў. Іншым разам хапіла б такога здарэння, каб сапсаваць яму настрой на ўвесь вечар. Аднак зараз галава ягоная была занятая выбарам, і ён сцяпеў непаслухмянае яйка.

«Жанна...» — вылучыў Сяржук наступную кандыдатку ў жонкі. Жыла Жанна на адной лесвічнай пляцоўцы і яшчэ са школы смела пазірала пры еўстрэчы ў вочы Сержуку. І быццам чакала ад яго чагосьці. У школьніц гэтакі позірк лічыцца прызнаннем у каханні. Але

Сяржук не ведаў гэтых сімвалаў і сам, першым, адводзіў вочы і праходзіў міма. Мыючы ў сваю чаргу лесвічную пляцоўку, Жанна, бессаромна расшпіліўшы халацік, стукалася ў дзверы Сержука і нешта выдуманнае пытала. Яго бянтэжылі гэтыя выхадкі дзяўчыны. І толькі.

Так, Жанна была закаханая ў яго са школы. І лепшай жонкі яму не знайсці, калі б... калі б не запланаванае на заўтра яе вяселле. Не дачакалася яна, покуль запрасіць Сяржук яе да сябе ў госці, у ложка...

Сяржук паставіў патэльнію на стол. Больш кандыдатак у жонкі ў яго не было. «Не густа...» — крыва ўсмінуўся ён. Неяк раней пра гэта ён не думаў, хапала іншых праблем. Ад пачатку ўцягнуў яго ў сябе вір жыцця: школа, інстытут, малады спецыяліст на заводзе... Здаецца, і азірнуцца не было калі: вучоба — бібліятэка, работа — завод. Ні сяброў, ні сябровак блізкіх. Аднакласнікі, аднакурснікі, калегі... І вось выплонуў яго раптам вір на бераг — ідзі, жыві, як усе, а ён, аказваецца, зусім не гатовы да такога жыцця. Аднакласніцы ды аднакурсніцы ягоныя даўно павыходзілі замуж і раз'ехаліся па неабсяжнай краіне, сам з дому пасля працы апошнім часам не вылазіў, клуб «Для тых, каму за 30±5» не наведваў. Не патрэбна было яму

гэта, не цягнула, не вабіла. Адзіны сябар — тэлевізар, адна сяброўка — канапа былі ягонымі спадарожнікамі. І мужыкі цішжом пасмейваліся з яго, казалі: «Ні рыба ні мяса» і дадавалі: «Можа, й знойдзецца якая шалахвостка ды прыжэніць яго на сабе, бо сам не парупіцца...»

Сяржук пацягнуўся да хлебніцы. Так і ведаў: пустая. Забыўся хлеба набыць. Зірнуў на гадзіннік: без пяці сем. Крама працуе да дзесяці. Не спяшаючыся, ці ў нейкім роздуме, павольна абуў красоўкі і выйшаў да ліфта.

Ля дома, у вакне шапіка «Саюздруку» кінулася ў вочы, вывешаная дзеля рэкламы, газета «Двое». Сяржук падумаў, прыпыніўся і набыў яе. Тут жа разгарнуў на патрэбнай старонцы, выбраў загалавак «Мінчанка» і прачытаў: «Если Вам нужна добропорядочная жена — отзовитесь! О себе: 26-169-60, брюнетка, замужем не была, очень люблю детей и домашний уют. Не теряю надежды найти настоящего мужчину, высокого, крупного, чтобы был он надеждой и опорой, чтобы за ним и в огонь, и в воду, чтобы жить с ним и радоваться, чтобы уважал меня за то, что я — Человек».

«А можа, гэта лёс?» — падумаў Сяржук і аглядзеў сябе: здаецца, падыходжу — высокі, мажны, буду надзей і апорай... Потым

перабраў яшчэ некалькі запісаў. Лёсам былі і яны... Стаялі б тут нумары тэлефонаў, мажліва, і рызыкнуў бы Сяржук якой-небудзь пазваніць, а так — не хацеў ён упіхваць сябе ў месяцовую перапіску з фотакарткамі. Нявеста, жонка патрэбна была яму калі не сёння ж, дык за тыдзень, ну за два... І Сярысук скіраваў да хлебнае крамы. На слупе каля яе вецер шкуматаў свежанькую аб'яву з надрэзанымі тэлефоннымі нумарамі. Сяржук прыпыніўся і стаў чытаць: «Симпатичная студентка университета снимет отдельную квартиру на любых условиях. Желательно в центре».

— Гм-м...— хмыкнуў Сяржук. Нешта не адпускала яго ад гэтае аб'явы. Ён яшчэ раз перачытаў яе. І зноў разанула вочы слова «симпатичная». Так у аб'явах звычайна не пішуць. «А што, калі,— падумаў раптам Сяржук,— зрабіць фінт... Здам, здам я табе кватэру, «симпатичная студенточка». Скажу, што на Поўнач з'язджаю. А сам з тыдзень перакантуюся ў бацькоў. А потым... потым вярнуся, застануся, і, куды ты падзенешся — зажывём разам. І кухонныя праблемы вырашацца, і іншыя, не менш важныя... А жаніцтва яшчэ пачакае. А не ты, дык іншая

сімпаычная ў клетку патрапіць. Выберу, усяго і праблем...»

Сяржук адарваў трапяткую паперчыну, намацаў у кішэні дзве капейкі і рашуча, ледзь не радасна, пакрочыў да тэлефоннай будкі.

— Алё,— пачуўся ў трубцы даволі мілы дзявочы галасок,— алё, я вас слухаю.

— Вы хацелі зняць кватэру? — спытаў Сяржук.

— Так, а дзе вы прапануеце? Сяржук назваў.

— Ой, дык гэта нам зусім блізка. У суседнім доме. Можна, мы да вас зараз жа падызем. Літаральна праз пяць хвілін. І дамовімся пра ўсё.

— Можна...— дазволіў Сяржук, і на тым баку трубка была кінута.

Сяржук выскачыў з тэлефоннай будкі і кінуўся дамоў. Не дачакаўшыся ліфта, узбег на свой восьмы паверх і, задыханы, прысеў каля тэлевізара, які забыў выключыць.

Хвілін праз дзесяць зазвінеў званок. Сяржук прайшоўся ля люстэрка, паправіў валасы, абцягнуў швэдар і расчыніў дзверы. Сімпаычнасць так і перла са студэнткі. Але. Але прыйшла дзяўчына не адна. Побач з ёю гуляў цягламі здаравенны бык, таксама, відаць, студэнт.

— Нічога кватэрка,— сказаў ён, яшчэ не ўвайшоўшы, і спытаў:— Мэблю пакідаеш?

— Так,— толькі й змог выціснуць з сябе Сяржук.

— І колькі просіш?

Сяржук бачыў: надзеі былі марныя, і назваў дваіны кошт.

— Ну што, бярэм? — спытаў бык у дзяўчыны. Тая моўчкі кінула.

Кватэра і сапраўды здымалася ёй. Аднак «жонка» Сержуку тут не свяціла й блізка. Свяціла нечая «спаткальня», спальня, прытон ці яшчэ нешта, мажліва, з мардабоем у перспектыве. І Сяржук сказаў:

— Я яшчэ падумаю. Тут перад вамі прыходзілі ўжо. Я перазваню вам, калі што.

— Ну...— паціснуў плячыма хлопец,— мы можам і болей накінуць. Цэнтр і ўсё такое. Разумею, старык...

— Я падумаю. І перазваню.

— Ну глядзі,— ужо ў дзвярах прамовіў бык. Дзяўчына ўвесь час маўчала і хадзіла следам за ім як прыгавораная, як вязень прыкаваны, як галернік.

Сяржук зачыніў за настырнымі гасцямі дзверы і пайшоў на варыўню. Яешня астыла. А

хлеба ён так і не набыў. Трэба зноў ісці ў краму. Сяржук вызірнуў у вакно: на вуліцы накрапваў дожджык. Схапіўшы парасон і цэлафанавы пакет, Сяржук выйшаў з кватэры.

На гэты раз ён хутка дайшоў да крамы, набыў чвэртку хлеба. Але на выхадзе яго спыніла дзяўчына гадоў шаснаццаці, не больш. Спыніла пытаннем:

— Сигареткой не угостишь?..

Сяржук ляпнуў па кішэнях: маўляў, не прыхапіў.

— Дома пакінуў,— праз плячо сказаў ён дзяўчыне і памкнуўся пайсці.

— Дома... Дома у тебя, может, и жена есть...— вядомым жартам адказала дзяўчына. Аднак Сяржук успрыняў гэта ўсур'ёз.

— Вот чего нет — того нет,— развёў ён рукамі.

— Тогда пошли...— прапанавала дзяўчына.

— Куда? — шчыра здзівіўся Сяржук. Сам лёс падкідваў яму «сяброўку», а ён не мог зразумець гэта.

— К тебе,— спакойна адказала дзяўчына і, прыжмурыўшы адно вока, какетліва паглядзела на Сяржука,— я в смысле покурить, музыку послушать...

Сяржук падумаў нарэшце: а чаму б не скарыетаць момант, хоць бы як рэпетыцыю? Акінуў позіркам дзяўчыну і сказаў:

— Пошли.

У пакоі дзяўчына скінула лёгенькі дажджавічок і засталася ў шырокім швэдары і — вось ужо шанцуе на гэта Сяржуку — кароценькай і цесненькай джынсавай спадніцы. Валасы рассыпаліся па вузенькіх, востранькіх плячах. Тварык дзяўчыны быў трохі пакамечаны жыццём — прарэзаліся на ім ужо і першыя маршчынкі,— але даволі прыемным і нават мілым.

Дзяўчына мякка і плаўна пранесла сябе па пакоі і прапанавала:

— Давай для начала вып'ём?

Сяржук, увайшоўшы ўслед за ёю ў сваю кватэру, крыху разгубіўся, не ведаючы, што і як далей рабіць, і прапанова гэтая была для яго выратавальная. Ён дастаў з лядоўні пляшку «Пшанічнай», прынёс два келіхі, халодную яешню, нарэзаў хлеба. Потым адкаркаваў пляшку і дрыготкаю рукою наліў гарэлкі. Усё гэта рабіў ён нейк няспрытна, няўмела, з бачным хваляваннем.

Ад спрактыкаванага ў такіх справах вока дзяўчыны не выслізнула нічога. І яна, выпіўшы, палічыла сябе гаспадыняю.

Далейшае падалося Сержуку бязглузым, страшным сном...

Ачуўся ён голы на падлозе, ля скамечанага ложка. У вачах стаяў гнуткі стан дзяўчыны, мільгала яе белае цела, рассыпаныя валасы, настойлівыя вусны... А вушы, вушы распіраў ейны зычны смех, білі па галаве здэклівыя словы:

— Ха-ха-ха... Так ты совсем мал и глуп... Так ты ничего не можеш... Ха-ха-ха...

Яна стаяла над ім на каленях і рагатала. І маленькія вялыя грудзі нервова падрыгвалі ўслед.

Сяржук успомніў яшчэ, як устала яна, прайшлася голая па пакоі, выпіла келіх гарэлкі, потым павольна (доўга, як пры заповолёных здымках) апрадалася і, зноў смеючыся, сказала:

— Ну что ты, Вася, приуныл, голову повесил? — і парайла: — Лечится те, чувачок, надо. А вообще я на твоём месте лучше повесилась бы... — і шчоўкнулі замком за ёю дзверы.

Смех дзяўчыны запаланіў Сержукову галаву, трушчыў, як абухам, розум... Сяржук застагнаў: што рабіць... «Нікому, нікому, нікому я на гэтай

зямлі такі не патрэбны,— думаў ён,— хто, хто, хто прыме мяне такога... Лішні я ўсім, лішні, лішні я тут... Нават гадаўцы гэтай я непатрэбны...»

І распірала яго ад слёз, але плакаць ён не мог, толькі скрыпеў сцятымі зубамі, як у зле. «Што рабіць? Што рабіць мне цяпер?» — думаў ён, азіраючыся вакол. Няўдача, першая горкая няўдача крушыла, разбурала ягоны нажыты гадамі спакой і лад. Думкі Сержуковы круціліся вакол аднаго: «Каму я такі патрэбны?..»

Ён падхапіўся на ногі, нервова прайшоўся па пакоі, зайшоў на варыўню. Стракатая вокладка кулінарнага даверніка на сталё сцэбанула па вачах. Вось яна — першапрычына зла!.. Вось з чаго ўсё пачалося!.. Сяржук схапіў кнігу, пачаў шкуматаць, ірваць яе на дробныя кавалачкі. Потым сабраў шматкі на падлозе, склаў у ворах, узяў запалкі і падпаліў. Папера хутка занялася агнём. Пакой напоўніўся едкім дымам. Калі загарэлася, задыміла вокладка, дыхаць стала немагчыма. Сяржук стаў таптаць агонь, хапануў поўныя грудзі дыму, закашляўся, кінуўся на гаўбец, перагнуўся праз парэнчы.

Адкашляўшыся і працёршы ад слёз вочы, ён зірнуў уніз з восьмага паверха. Зялёная-зялёная, яркая пасля дажджу трава разбягалася ва ўсё

бакі па двары, разбіваючыся толькі аб асфальт...
Рашэнне было імгненнае. І засталася так і не
ўсвядомленым, не асэнсаваным да канца...
Адным рыўком перанёс Сяржук цела за
парэнчы, адпусціў рукі і са страшным крыкам, у
якім чулася запозненае раскаянне за зробленае і
немагчымасць нешта змяніць, паляцеў уніз, да
асфальту...

1989

Прыкра.

Усе апошнія дні Пятрусь праседжваў у холе,
на падваконні, за вялізным кустом ружаў, які
сакавіта зелянеў, але аніколі, відаць, не цвіў.
Позірк ягоны ўпіраўся ў бойкі хвойнічак за
бальнічным плотам, нібы пастаўлены Пятрусь
быў ахоўваць яго няведама ад каго і чаго.
Аднак, калі б спыталі яго зараз: што там, за
вакном, ён не адразу прыгадаў бы і гэты
хвойнік, і гэты плот. Ён узіраўся не ў іх. У
каторы раз перабіраў ён свае невясёлыя думкі, і
заходзілася галава ад безвыходнасці, адчай
напаўняў душу і хацелася плакаць, як дзіцяці,
ад свайго бяссілля, ад немагчымасці нешта змя-
ніць ні ў мінулым, ні ў будучыні. Выходзіў са
свае сховы ён хіба што паесці ды па лекі.
Ляжаць у палаце было яму моташна: невыносна.
Там трэба было падтрымліваць гаворку суседзяў,
жартаваць і смяяцца, жыць бальнічным
жыццём, а яму хацелася адзіноты і цішыні. І
знаходзіў ён іх тут, у пустым холе, дзе стаяў
толькі даўно сапсаваны тэлевізар ды буяў куст.

— Скварчэння!.. Скварчэнню не бачылі?..—
прарэзаў раптам манатонную калідорную
гаману востры дзявочы крык. Пятрусь пазнаў:

гукае яго медсястра Зіначка. Голас наблізіўся, і паўз хол дробна прастукалі абцасікі. Пятрусь выйшаў са свае сховы і азваўся:

— Тут я!

Зіначка лёгка, па-дзявочы падціскаючы ногі ў каленях і шырока раскідваючы пяткі, падбегла да Петруся, працягнула яму кавалак паперы велічынёю з паштоўку і сказала:

— Табе павестку перадалі. Заўтра ў суд...

Пятрусь стаяў, пазіраў на позву, і не было ў яго аніякага жадання браць яе. Зіначка адчула гэта.

— Ну што стаіш як укапаны,— буркнула яна.— На, трымай...

Хто-хто, а яна добра ведала, як чакаў гэтае позвы Пятрусь. Ад першых дзён сімпатызавала яна яму. І бачыла ягоныя перажыванні і пакуты, манаства, пустэльніцтва за кустом. І таму зараз сваёю наўмыснай грубасцю хацела зачапіць Петруся за жывое і, можа, выбіць з гэтага стану. Але Пятрусь змоўчаў. І не зразумеў было: ці ён збіраўся з думкамі, ці працягваў думаць сваё. Потым няўпэўненым рухам, нібы п'яны, акуратна, двума пальцамі, узяў позву, прамовіў: «Дзякуй» — і павярнуўся да акна, да куста.

Ён і сапраўды чакаў гэтае позвы. А прыйшла яна, як заўсёды бывае, неспадзеўку: так налятае

павеў ветру на восеньскае дрэва, абрываючы на ім апошнія лісточкі. Апошнія надзеі... Увесь час, седзячы на падваконні, Пятрусь думаў пра блізкі суд, на якім будзе ён сведкам, перабіраў у памяці падзеі таго далёкага летняга дня, зноў і зноў прызнаючы сваё бяссілле змяніць нешта... Прабегшы яшчэ раз свае думкі, Пятрусь і зараз скарыўся гэтаму пачуццю і горка падумаў: «Заўтра дык заўтра... Можа, яно і лепей, што заўтра: чым хутчэй усё скончыцца, тым лепей... Буду казаць праўду і толькі праўду... Хоць нічога гэта не зменіць, нічому не дапаможа...»

Ізноў агарнула яго самота, і ў каторы раз пачала раскручвацца ў ягонай галаве стужка таго дня, які і да сёння не скончыўся, бо не выпусекаў Петруся з сябе...

* * *

Дамоў, на канікулы, з Мінска да райцэнтра Пятрусь дабіраўся як звычайна: у агульным вагоне перапоўне-нага паўднёвага цягніка. Ледзь знайшоў дзе прыткнуцца і амаль сем начных і ранішніх гадзінаў — праседзеў, ні на хвілю не сашчапіўшы павекі. Спачатку паспрабаваў чытаць — ды забалелі ад бруднага карычневага святла вочы. І ён пачаў назіраць, як гуляюць у суседнім купэ ў «дурня» шасцёра

хлопчаў. Гульня, шчодро перасыпаная каментарыямі, показкамі і матамі, не спынялася да самае Петрусёвае станцыі. Ён збіўся з ліку і не ведаў ужо, хто выйграе, «свае» ці «чужыя», і пашкадаваў нават, што трэба выходзіць, бо «яго» каманда якраз збіралася чапляць «валеты» на пагоны.

На пероне Петрусю гэтак захацелася дамоў, што ён адразу ж рушыў на ўскраіну гарадка з надзеяй злавіць спадарожную да вёскі. Хоць і ведаў, што шанцаў на гэта нядзельным днём у яго амаль не было.

Гадзіны дзве, ці болын, адседзеў ён на Маркавіцкім рагу — так называўся паварот да ягонае вёскі. Рэдкія машыны з'яўляліся ў глыбіні вуліцы, набліжаліся, клепалі паваротамі і ехалі ў горад. І ні адна, нават на смех, не звярнула ў бок Маркавічаў. Сонца дабралася да зеніту і паліла нясцерпна. Да здзіўлення: як такая дробная плямінка ў небе можа даваць гэтулькі пякельнага, балючага цяпла. Пот збіраўся на твары ў кроплі і сцякаў уніз, па спіне і грудзях збягалі тонкія ручаіны, а ногі, здавалася, былі не ў красоўках, а ў цёплым і глёўкім балоце. Сэрца пульсавала, жыло ў галаве, губы мучыла смага, вочы зіпаліся ад слабасці і затлумленасці. Уда-леч, туды, адкуль з'яўляліся машыны, глядзець

ужо было немагчыма: ад зямлі, ад асфальту падымалася нагрэтае павётра, і дамы, дрэвы расплываліся, калыхаліся, і гэтае мроіва перадавалася галаве і яшчэ болын тлуміла розум. І не было куды схавацца ад спякоты: не стаяла блізка ні хатаў, ні дрэў, а рэдкія штакеціны невысокага плота не ратавалі ад пустэльнага сонца.

Пятрусь пашкадаваў ужо, што прыпёрся на гэты рог. Мог бы паблукаць па горадзе, пасядзець у цяньку ў парку ля аўтавакзала ці схадзіць у кіно — цывілізавана пераचाкаць гэтыя тры гадзіны да дзённага аўтобуса, спакойна сесці ў яго і без турбот даехаць да вёскі. Дык не — прыпёрся... І цяпер ужо адчуваў, што аніякая сіла не падыме яго з лаўкі. Сонца забіла ў ім усе жаданні, засталася адно: чакаць. Каалі не спадарожнай, дык аўтобуса — ён міма не пройдзе, спыніцца тут. «Лепей бы спадарожная,— з апошніх сіл думаў Пятрусь,— абы хутчэй. Хоць бы да паўдарогі даехаць. А там — прайшоўся б. Летнім лесам, халадком, ісці адна асалода, адна радасць. Грыбоў па сваіх мясцінках пашукаць можна...» І паплыло перад ягонымі вачыма мроіва: дрэвы, дрэвы і пад кожным — два-тры прыгожыя, бы з дзіцячае

кніжкі, баравікі... Шапкі роўненькія, чорненькія, толькі зразай...

Пятрусь прытуліўся да плота, вочы заплюшчыў, збіраючы грыбы, і не пачуў нават, як падышлі да яго два хлопцы. Заўважыў іх толькі, калі прыпыніліся ля самых ягоных ног. Самлела, але ўсё больш і больш прыходзячы ў сябе, зірнуў на іх. Па ўсім — мясцовыя. Адзін высокі, накачаны, пастрыжаны «пад нуль», і таму адразу кінулася ў вочы правае вуха з адсечанаю зверху ракавінаю і тонкі, светлы, незагарэлы шрам на шчацэ. «Гэта, пэўна, і ёсць Сэм», — вырашыў Пятрусь, угадаўшы нататку ў раёнцы пад назваю «Інфармуе 02» пра бойку на мясцовай танцпляцоўцы, сарганізаваную нейкім Сэмам. Другі быў каратканогі, даўгатвары і патлаты. Даўно нямытыя валасы былі сабраны ззаду ў модную коску, але не ўсе, і ўздоўж твару віселі зіпленыя пэйсы. Твар быў знявечаны прышчамі-«хацімчыкамі», як іх называлі, і засяяны плямкамі гною. І хоць Пятрусь быў не з баязлівых і не сказаць каб слабаком, а тут сціснулася нешта ў ягоным нутры і шчэ больш паскудна зрабілася на душы. Да спадарожных хлопцы не былі падобныя. «Трусіць будучь...» — зразумеў Пятрусь. І напружыўся ў чаканні. Мясцовыя часта «палявалі» тут, на Маркавіцкім

рагу, на вясковых, адбіралі апошнія капейкі, гэта называлася — «трусілі», а бывала, і добра наміналі бакі. Перавага заўсёды была іхняю, і Пятрусь ведаў: лепш напачатку скарыцца.

— Куды пуц дзэржыш, шэф? — развяза спытаў Сэм, і гучала ў яго «пуц» і «дзэржыш» — цвёрда, як лічылася тут модным: па-руску, па-гарадскому.

— У Маркавічы.

— Дык нам па пуцы... А чэй ты там будзэш? Пытанне было вясковае. І калі б спытаў гэтак у

Петруся дзядок нейкі ці бабулька сівенькая — адказаў бы не задумваючыся. А тут напачатку было ясна, што гульня гэтая «ў знаёмых» распачатая, каб пасмяяцца над «калхознікамі»... Але — трэба было гуляць, і Пятрусь спытаў:

— А вы што, усіх там ведаеце?

— Да бывалі...

— Не бывалі, а бівалі... — паправіў Хацімчык і зарагатаў: — Ха-ха-ха-ха! — так спадабаўся яму жарт.

— Ну зачэ́м ты так зразу, — паблажліва-сурова паўшчуваў сябра Сэм, — можат, мне пагаварыць з маладым чэлавекам хоцца. Удавольсцвіе, так сказаць, расыцянуць...

Пятрусь тым часам абвёў вачыма наваколле. Паратунку не было відаць. На рагу былі толькі

яны. Людзі, замураваныя ў машыны, праязджалі міма, і не да хлопцаў на павароце ім было. Толькі далёка, недзе на пачатку вуліцы, маячыла адна жывая душа: дзяўчынка ў чырвонай сукенцы гуляла з сабакам. Кідала мячык, а ён прыносіў яго ёй. «Біць будуць...» — агледзеўшы яшчэ раз хлопцаў, падумаў Пятрусь. І гэтак абыякава падумаў — быццам пра кагосьці іншага — што ажно страшна стала. Не ад таго, што біць будуць, а ад таго, што не хвалявала гэта яго. Абараняцца — сіл не было. І жадання таксама. Усё выпаліла, вынішчыла сонца за дзве гадзіны. Напечаная галава трашчала ад болю, па цэле разлівалася млосць і слабасць. Хацелася зараз паляжаць дзе-небудзь у цяньку, кваску халоднага, бярозавага папіць. «А можа — міне, можа, й праўда па дарозе нам»,— схопіўся Пятрусь за выратавальны круг думкі і прапанаваў:

— Сядайце,— і замоўк. А потым адсунуўся да краю лаўкі і шчэ раз запрасіў:— Сядайце...

— Спасыба, сядзэлі ўжэ... адсідзэлі сваё,— Сэм правёў рукою па «вожыку» на галаве і пільна паглядзеў на Петруся: ці зразумеў. Затым, не адводзячы глыбокіх, цёмна-карычневых вачэй, сказаў:

— У нас к цыбе прозба есц: можат дзэнгі есц, то адалжы да заўтра. Заўтра, на гэтым месцэ, у гэты час, аддадзым, відзыт бог, аддадзым. Перабралі ўчэра — увайдзы ў палажэнье...

«Ну вось і пачалося,— канстатаваў Пятрусь,— і «культурна» гэтак: просяць...» Калі б меў ён грошы — аддаў бы іх, і, можа, пранесла б... Аднак не было ў яго грошай. Не было. У кішэні брынчэла хіба мо капеек шэсцьдзесят — на аўтобусны білет. Хацімчык тым часам падышоў да плота, дастаў з кішэні нож, націснуў на кнопку, і — шчоўк — выскачыла з яго лязо, бліснула на сонцы, пусціла ў неба «зайчыка». Хацімчык выбраў штыкеціну і пачаў стругаць яе. Акуратна, не спяшаючыся, любоўна аглядаючы, быццам скульптар. Пятрусь прыліп да лаўкі. Сілы пакідалі яго. У апраўданне прыгадалася бяссонная ноч у цягніку...

— Чьто задумался, служівы? — у голасе Сэма пачуўся ўжо метал.— Парадзэц жалеешь? На лякарства просым, панімац нада,— націснуў ён на слова «просым», а потым дадаў:— А нет — так самі вазмём, а Сашёк?..

Сашок-Хацімчык хмыкнуў у адказ, пастукаў лязом па далоні і скіраваўся да Петруся.

Пятрусь ведаў, што страшны і балючы толькі першы ўдар. А далей — пайшло-паехала... І вось

застыў ён у чаканні такога ўдару, падняў вочы на хлопцаў і раптам — убачыў за іхнімі спінамі машыну, у якой ужо мільгаў у патрэбны яму бок паварот. Да машыны было метраў сто. «Спыню, куды б ні йшла, спыню...» — вырашыў Пятрусь і сказаў, падладжваючыся пад «градскога»:

— Да што вы, рыбацкі, як не паняц... Я січас... — і палез у кішэню. А потым нагнуўся да кайстры, што стаяла між ног, схапіў яе і кінуўся наперарэз машыне з адчайна ўзнятаю рукою. І каб не спрактыкаванае шафёра — быць бы яму пад коламі. Завішчэлі тармазы, і бензавоз прыціснуўся да абочыны.

— Табе што — жыццё надае! — з крыкам высунуўся з кабіны шафёр, а Пятрусь стаяў ужо з другога боку і торгаў уверх-уніз ручку непаслукмяных дзвярэй. Шафёр паўпрылёт, працягнуў руку і адчыніў іх. Пятрусь ускочыў у кабіну. І толькі калі бензавоз крануўся, і засталіся стаяць ля плота здзіўленага жывасцю і спрытам сваёй ахвяры Сэм з Сашком, прамовіў дрогкімі яшчэ губамі:

— Прабач... Сам бачыш, у які пераплёт трапіў... Шчэ трохі — і паранулі б... — Пятрусь матлянуў галавою назад, туды, дзе засталіся хлопцы, і дадаў: — Дзякуй, вырачыў...

— Чаго там, — кінуў шафёр. — Я здалёк Сэма запырмеціў. Яго ўчастак.

З кіламетр праехалі моўчкі. У кабіне гуляў лёгкі асвятляльны ветрык, і Пятрусь патроху ачомкаўся. Свежасць абмыла галаву. Радавала і дзіўнае збаўленне. Выратавальнік ягоны быў малады — мо на колькі гадоў старэйшы, нядаўна, відаць, з войска прыйшоў: шчэ й штаны армейскія не знасіў. Плямістыя. З Афгана, пэўна.

— Куды ж табе ехаць? — спытаў шафёр. — Мо высадзіць?

— У Маркавічы.

— Хо, шанце табе, хлопец — і я туды еду. Салярку вязу. Стаяць трактары ў калгасе вашым. А пара — самая сенакосная. Знайшлі вась на дзень-другі паліва, а што далей будзе — аднаму богу вядома... Эх, планаў нашых грамадзье! Цьфу!.. — і вылаяўся.

Але Пятрусь не падтрымаў гаворкі. «Бацька таксама зараз недзе на сенакосе ўкалвае, — падумаў ён, — вазьму заўтра браднічок, пад'еду з ім на луг. У абед у рэчцы палазім, рыбкі паловім...»

Старэнькі бензавоз натужваўся, траплятаў усім сваім целам, але, як ні стараўся, поўз па дарозе павольна. Стрэлка спідометра дрыжэла

недзе каля 40. А пад гару, як ні ціснуў шафёр на газ, апускалася ледзь не да нуля. Калі пад'язджалі да вузкакалейкі, што якраз на палове шляху, шафёр зірнуў у люстэрка — і твар ягоны застыў у здзіўленні:

— Гляннь ты, бля, даганяюць! — вымавіў ён. Пятрусь высунуўся з кабіны. За імі на вялікай хуткасці імчаў матацыкл. У люльцы сядзеў Сашок, а з-за матацыкліста выблісквала галава Сэма. Матацыкл нагнаў бензавоз, параўняўся з ім і пачаў выціскаць з дарогі да абочыны. Сэм махаў шафёру рукою, крычаў: «Стой! Стой!..» — і сыпаў матамі.

— Што робяць, што робяць, гады...— шаптаў шафёр, сціскаючы руль, ажно пальцы пабялелі.— Не, ні храна ў вас не выйдзе...

Бензавоз ехаў роўна, ніколькі не зварочваючы і ледзь не падражаючы матацыкл. Дарога пайшла ўніз, машына стала набіраць хуткасць. І тады матацыкл ірвануўся наперарэз і сцішыў ход перад бензавозам.

Шафёр бухнуў па тармазах, аднак было позна: машына неслася на матацыкл. Матацыкліст у жаху вылупіў вочы і нічога не рабіў... Яшчэ імгненне... І тут бензавоз рэзка вільнуў і нырнуў у кювет, лёг на бок і пасунуўся,

заскрыпеў аб пясок металам: у самы апошні момант шафёр паспеў ірвануць руль управа...

Пятрусь апрытомнеў першы. Нешта цяжкое ляжала на ім, душыла і не давала варухнуцца. Пятрусь павярнуў трохі галаву і ўбачыў, што на ім ляжыць шафёр. Твар ягоны ўвесь у крыві, з носа кропля за кропляй падае яна Петрусю на руку. «Мо забіўся?..» — з жахам падумаў Пятрусь і прашаптаў перасохлымі вуснамі:

— Эй... эй...

Цішыня. Толькі цяпер адчуў яе Пятрусь: матор маўчаў. І ў вушах ад гэтае цішыні стаяў нейкі звон. Тонкі, нібы камарыны, піск. Густа пахла саляркан, бензінам, металам — як на калгасным машынным двары. Пятрусь паспрабаваў паварушыцца. І азваўся болей увесь правы бок, на якім ён ляжаў.

— Эй... эй...— як мог гучна сказаў ён. І шафёр, можа, ад гэтых словаў, а можа, і сам па сабе, ачуўся, прыпадняўся, абапёрся рукамі на раскрышанае на дробныя каменьчыкі шкло і выпаўз праз разбітае акно з машыны. Прысеў ля кабіны, убачыў Петруся, кінуўся да яго. З ягонай дапамогай Пятрусь вылез.

Ні матацыкла, ні Сэма з сябрамі на дарозе ўжо не было. Уцяклі. Пятрусь устаў і, хістаючыся, пайшоў ад бензавоза пад блізкія

дрэвы. Праваю рукою паварушыць ён не мог: цяжкая і мяккая, вісела яна, як набіты мокраю ватаю рукаў. І дыхаць было балюча: у правым баку адразу ж упіваліся ў цела тысячы вострых іголачак. Шафёр абмацаў сябе: здаецца, цэлы. Толькі твар падрапаны да крыві.

Бензавоз ляжаў на баку ў кювеце, прапароўшы колькі метраў жоўтага пяску. Люк на ягонай спіне адкрыўся, з бочкі вылівалася тлустая салярка і цякла па канаве

ўздоўж дарогі ўніз, насычаючы сабою зямлю, поячы траву. Шафёр стаяў і бяздумна пазіраў на гэта і не спяшаў да люка, каб спыніць салярку. А потым сказаў: — Добра, ніто не рванула... А то б — кранты нам...

* * *

Заўтра суд... Над шафёрам.

І Петруся быць на ім сведкам. Адзіным. Колькі ні расказваў ён следчаму, як усё было, той не даваў веры і ў апошні раз нават прыстрашыў: «Будзеш выгароджваць вадзіцеля — і цябе накажам...» У Сэма было, як ён казаў, алібі: ён той дзень ад ранку гуляў і піў з сябрамі. Пацвердзіць было каму: пастараўся. А міліцыя і

не хацела чапаць яго з-за нейкае драбязы, якую трэба было яшчэ доўга даказваць.

...Заўтра суд. За разбітую машыну, за разлітую салярку, за калецтва пасажыра — шафёру, кажуць, менш за два гады не будзе. Гэта ў лепшым выпадку. І таму ўвесь час не пакідала Петруся пачуццё віны перад ім. Яно мучыла днямі, не давала спаць ночамі. Зноў і зноў набягалі «калі б...»: «калі б не пайшоў ён на рог...», «калі б не спыніў машыну...», «калі б выйшаў на паўдарозе...» — усё было б інакш. І не супакойвалася душа ад несправядлівасці: як жа так, судзіць шафёра будуць за тое, што выратаваў чалавека. Ягонныя дабрыня і стагада будуць каштаваць яму двух гадоў жыцця, а мажліва, і самога жыцця... Якім і калі ён цяперака вернецца?..

І не хапала ў Петруся галавы, каб разабрацца ва ўсім, і не знаходзіў ён выйсця... Апошнім часам пачынаў ён ужо думаць: «Вось зрастуцца рука і рабрына, выйду з бальніцы, знайду Сэма — і заб'ю...» І столькі рашучасці было ў гэтых ягоных думках, што да дзеяння, здавалася, заставаўся адзін крок... Але калі гэтаксама пачынаў думаць ён пра следчага, то разумеў раптам: глупства ўсё гэта, нічога ён не зробіць.

У такія вось хвіліны прасвятлення, якія час ад часу бывалі ў Петруся, ён выхрдіў з-за куста, кіраваў да палаты і, згледзеўшы ў люстэрку ля паста сваю згорбленую постаць, змучаны, белы твар з глыбока запалымі вачыма, думаў: «Што гэта я? Так і шызануцца можна...» — і супакойваў сябе: «Вазьміся за розум, дэбіл, ні ў чым ты не вінаваты, што ты выдумляеш...» Але ў палаце доўга не вытрымліваў: яму здавалася, што хворыя ўсё ведаюць, і таму гэтак спагадліва і спачувальна пазіраюць на яго і больш не жартуюць з ім. І ён зноў шыбаваў да падваконня. А пасля таго як адведаў яго шафёр — са свае сховы амаль не вылазіў. Шафёр (Пятрусь так і не спытаў, як яго завуць: усё «ты» ды «ты») прыйшоў пад вечар. Спусціліся разам у бальнічны двор, селі на лаўцы ля шумлівага фантана. Пакурылі. Памаўчалі. Гаварыць не было пра што. На развітанне шафёр сказаў:

— Эх, хлопец-хлопец, а ў мяне ж дзве дачкі... Тры гадкі і паўгода...

1988

Пару слоў для прэсы

Добры настрой і адведзенае Рыгору на дзень здароўе з'ела работа. Сытая і задаволеная сабой, яна засталася ў ягоным кабінце, зачыненая на выхадныя дні. Пазбаўлены яе ланцугоў, Рыгор шчасліва плёўся дахаты. Нішто не перашкаджала яму думаць сваё: ні шум машын, ні шоргат ног сустрэчных, ні нават назойлівы пух таполяў, якім, бы снегам, было пакрыта ўсё навокал. Разнаформнымі камякамі пух перакочваўся па тратуары, і міжволі Рыгор пачаў сачыць за імі. Камякі нараджаліся ветрам, гналіся некалькі метраў і распадаліся, каб зноў нарадзіцца. «Вось так і мы...» — падумаў было Рыгор, і думка ягоная абарвалася на паўдарозе: на белай поўсці асфальту, ён раптам убачыў кашалёк. Тоўсты, з распёртымі, як у сытай жывёліны, бакамі, ён нерухома ляжаў у дрогкім, жывым пуху. Рыгор агледзеўся: ці няма тут якога падману, ці не цягнецца куды-небудзь за дом шнурок. Прыпавольваючы крокі, ён падышоў да кашалёка, нехаця нагнуўся над ім і падняў. Яшчэ раз агледзеўся і здзівіўся — вуліца далёка наперад і назад была вымерлая: ні душы.

Рыгор разгублена глянуў на кашалёк, хацеў быў пакласці яго на ранейшае месца, а потым перадумаў і сунуў у кішэню.

Крокаў праз дзесяць з-за дома борздка выскачыў чалавек і раптуха спыніў Рыгора:

— Таварыш, пачакайце, пару слоў для прэсы...— і ткнуў пад самы нос мікрафон.— Скажыце, калі ласка,— зычліва прамовіў ён,— а чаму вы кашалёк у сваю кішэню паклалі?

— Прабачце, але вашай побач не было,— знайшоўся што адказаць Рыгор.

— Мы з тэлебачання, з маладзёжнай праграмы, здымаем сюжэт пра чалавечую сумленнасць, а вы паступілі несумленна.

— А што я павінен быў зрабіць як сумленны чалавек?

— А на гэта няхай адкажуць нашы тэлегледачы. Да пабачэння, таварышы!

У Рыгора ад гэтых слоў пахаладзела на сэрцы. «Зняславілі, на ўвесь горад зняславілі!..»— ірвалася ў крык думка.

А з-за дома тэлевізійшчыкі ўжо выкочвалі схаваныя там камеры. Рабілі сваю звычайную справу і не звярталі ўвагі на разгубленага, размяклага Рыгора.

— Слухай, ты хоць кашалёк аддай,— зноў падышоў да Рыгора журналіст.— Я свой асабісты ахвяраваў.

«Іншы на маім месцы пасмяяўся б і даўно пайшоў бы дахаты,— паспрабаваў супакоіць сябе Рыгор,— нічога ж асаблівага не здарылася. Ну, разыгралі, ну, спынілі, ну, выкарысталі, нарэшце... Але ж гледачы могуць і не зразумець гэтага ў перадачы, а наадварот, палічаць, што мяне спецыяльна запрасілі, рыхтавалі... Не вельмі ўдала ўсё ў журналістаў атрымалася...»

— Ты што тут слупом стаіш,— даляцеў да Рыгора раззлаваны голас карэспандэнта,— кашалёк гані!

Журналіст быў крыху вышэйшы за Рыгора, і калі Рыгор падняў галаву, яму падалося раптам, што чырвоны ад нецярплівасці і злосці твар навіс над ім, запаланіў сабой неба. І, не доўга думаючы, Рыгор рэзка і неяк так акуратна ўдарыў у гэты ненавісны твар. Журналіст абхапіў рукамі імгненна памакрэлы і пачырванелы нос і схіліўся над зямлёю. «Бач ты, зараза, здагадаўся, каб апратку не спаганіць»,— думаў Рыгор, а яго ў гэты час скручвалі, звязвалі, садзілі пад сцяну аператары.

«Міліцыю!» — крычаў нехта, а яна ўзко і была побач у вобразе статнага сяржанта.

— Што тут адбываецца? — казырнуў ён, а потым назваўся Рыгору: — Сярысант Коршак.

Расказчыкаў хапала, і сведкаў таксама аказалася нямала. Рыгор моўчкі сядзеў пад сцяною, пазіраў на разявак, злаваў на сваю нястрыманасць і на пытанні сяржанта: «Так было?» абыхава ківаў у адказ галавой.

Пад'ехаў «чорны воран». Рыгора далікатна падвялі да дзвярэй і шпурлянулі ў будку. Ён не ўтрымаўся на нагах, упаў, балюча выцяўся плечуком аб лаўку, і толькі цяпер, нарэшце, зразумеў, у якую гісторыю ён трапіў і што за гэтымі дзвярыма ён, напэўна, сам сабе ўжо не належыць.

* * *

У цесным пакойчыку, у які прывезлі Рыгора, сядзела трое. Усе, чулася з размоў, трапілі сюды выпадкова, і ўсе па чарзе густа палівалі брудам міліцыю. Асабліва вылучаўся чырванатвары, скуласты, з кароткімі драцянымі валасамі хлопец.

— Я іх, мянтоў паганных, наскрозь бачу,— сіпеў ён,— мокранькае хочучь прышыць. Не ўдасца. Рыж-жы за сябе пастаіць...

У куце, прыціснуўшыся худымі плячыма да сцяны, сядзеў кволы, быццам знясілены доўгай хваробай, юнак. Выцягнуты, змучаны твар, сінія кругі пад вачыма... «А гэтага за што сюды? — падумаў Рыгор.— Яго, пэўна, у лячэбню трэба». Хлопец тым часам пачаў спаўзаць з лаўкі, яго забіла, затрэсла, як у ліхаманцы.

— Ломка...— з веданнем справы сказаў трэці з затрыманых, такі ж хілы і худы. Падышоў да сябра, падсеў побач, каб той чаго з сабою не зрабіў.

Дзверы маўкліва расчыніліся.

— Будзіч, на выхад,— запрасіў міліцыянер, і Рыгор падхапіўся з месца.

У недалёкім пакойчыку за сталом сядзеў вусаты мужчына з пагонамі малодшага лейтэнанта. За ягонай спінай хавалася ў дрэвах чырвонае сонца. На стале, акрамя тонкай зялёнай папкі і тэлефона, нічога не было. Поглядам следчы паказаў Рыгору, куды сесці.

— Дык кажаш, прозвішча тваё Будзіч? А Пятро Паўлавіч кім табе даводзіцца? Не бацькам выпадкова?..

Рыгор матлянуў галавой: «Так». У следчага задаволена і разам здэкліва расплыліся ва ўсмішцы вусы.

— А што, калі я яму зараз затэлефаную, а? — спытаў ён і адразу ж узяўся за трубку тэлефона.

Звыклымі рухамі, па памяці, набраў нумар.

— Пятро Паўлавіч, прабачце, што так позна, але тут яшчэ адзін ваш сын,— на адным выдыху выдаў ён і звысоку гэтак зірнуў на Рыгора, потым страпянуўся: — Што? Як выглядае? Цёртыя джынсы, пінжак... худы... без акуляраў... Нос? Нос прамы. Вочы? (Рыгор падставіў твар, каб ямчэй было разглядаць.) Так-так, над правым брывом шрам... Слухаю,— малодшы лейтэнант выцягнуўся, голас ягоны задрожэў,— слухаю. Харашо-добра, харашо-добра...

«Зноў бацькава пасада выкарысталася,— канстатаваў сабе Рыгор, і стала яму брыдка і прыкра як ніколі. Што выпускаць яго, ён ужо не сумняваўся, аднак у душы ўзняўся нейкі пратэст гэтаму.— Нікуды не пайду,— думаў Рыгор,— тут застаўся, хай караюць... Але іншая думка настойліва праганяла гэтую: падлі, падлі масла ў агонь, і так за ідыёта прынялі...»

Следчы некалькі разоў не мог патрапіць трубкай на тэлефон. Потым развязаў папку,

дастаў адтуль нейкую паперу і стаў, акуратна складваючы, ірваць яе. А затым адным махам расеек усе сумненні Рыгора:

— Вы вольныя,— прамовіў ён. І не чулася ў ягоным

голесе ні расчаравання, ні радасці: нічога. Быццам аўтамат выконваў звычайны загад.

І Рыгор моўчкі, без разваг, скарыўся яму — выйшаў з пакоя.

На ганку сыры вячэрні вецер ашчаперыў Рыгора і павёў дахаты. Ісці было блізка. «Адна радасць: пад самы дом падвезлі»,— адзначыў Рыгор і пашыбаваў напразткі праз стаптанае, лысае школьнае футбольнае поле.

Ліфт не працаваў. Скачучы адразу праз некалькі прыступак, Рыгор заспяшаўся дамоў. Зверху на яго раптам напыў твар суседа і завіс над ім у вітанні, як некалі журналіста ў злосці. Рыгор скрыгануў зубамі, адганяючы ад сябе гэтае мроіва, і, не кінуўшы нават у адказ, памчаў далей. Запыжканы, ускочыў у свой пакой. Да яго адразу ж падбег сын.

— Татка-а, а мы... а мы цябе па тэлевізары бачылі...

«Прабач. Дзякуй. Бывай...»

* * *

— А паштоўку я ранкам падпісвала. На свежую галаву, калі разышліся ўсе. Ніхто, здаецца, не замінаў. Ды, мабыць, на працу спяшалася, забегалася. І, на табе, нумар дома з нумарам кватэры пераблытала... Ты ўжо, Антоська, даруй мне, старой. Прабач, з кім не бывае...

* * *

Таксіст даўно ўжо ўвесь знерваваўся. Моцна сціскаў руль, крута і злосна паварочваў яго ўслед дарозе. А потым не вытрымаў, выдыхнуў у твар Антосю пахам прэлай цыбуліны:

— Няма, кажу табе, тут дома такога. Няма і ніколі не было! — Таксіст ураз асмялеў, пэўна, ад свайго голасу, і перайшоў на крык: — Усё, досыць блукаць! Ці вылазь, ці паядзем на вакзал! А мне ўстыла-а!

Антося спачатку перасмыкнула. Ён адварнуўся, каб хапануць свежага паветра. Стрымаў сябе і, як мог, спакойна адказаў:

— А ты, уласна, чаму крычыш? Грошыкі, бач, пстрыкаюць. Я — плачу, ты — вазі. Шукай...

Таксіст скрыгануў зубамі, хацеў быў нешта сказаць, але Антось апярэдзіў яго.

— Гэта я крычаць павінен: горада не ведаеш,— прамовіў ён ціха, тым жа тонам, які не выклікаў прэрэчанняў,— во, глядзі, ясна напісана: «Цагляная, 21, 7».

Таксіст, амаль не павярнуўшыся, скоса зірнуў на скамечаную паштоўку, нібы ў маленні, зацята паглядзеў уверх, прыкусіў губу і нехаця ўключыў хуткасць.

Яшчэ хвілін дзесяць яны пакружлялі па новым мікрараёне, між абыякава, хаатычна раскіданых у чыстым полі дзевяціпавярховікаў. Зноў знайшлі дамы нумар 17, 19, 23, 25... Дваццаць першага не было.

Спыніліся. Таксіст маўчаў. Давалася яму гэта з бачнай цяжкасцю.

— Паслухай, а ці Цагляная гэта вуліца? — спытаў Антось.

— Цагляная, Цагляная, якая ж яшчэ. Бачыш, напісана. Чытай, калі граматны.— Таксіст запаліў далёкае святло. І праўда, на доме насупраць вялізнымі тлустымі літарамі было выведзена: «ул. Цаглинная».

Таксіст заглушыў матор і асалавела ўтаропіўся ў акно. Маўляў, усё: я з гэтага месца не скрануся.

Антось кінуў таксісту пяцёрку і вылез з цёплай машыны ў марозную, шэра-крычневую ў святле ліхтароў ноч.

Чырвоныя агеньчыкі плаўна паплылі нізка над снегам і зніклі за бліжэйшым домам. Антось застаўся адзін. Адзін у чужым, незнаёмым горадзе, на ўскраіне, на марозе... Толькі зараз зразумеў ён безвыходнасць сітуацыі, у якую сам сябе ўвагнаў. Хвілінны пратэст прайшоў. Было, як і раней, моташна і паскудна на душы. «Герой тожа мне! — пакпіў з сябе Антось.— Даўно трэ было дацяць, што памылка нейкая выйшла, і да раніцы адседзець на вакзале, пакуль даведачныя адчыняцца. А так швэндай тут...»

Мароз браўся моцны. Градусаў за дваццаць. Антось апусціў вушы ў шапцы, і праз сотню крокаў яны густа пабялелі. Блакаў, як яму падалося, доўга. Дома патрэбнага не знайшоў. І не дзіва. Праекціроўшчыкі нібы наўмысна ператасавалі дамы. Ля сёмага стаяў трыццаць пяты, ля дзевятнаццатага — трэці... Дваццаць першы — як скрозь зямлю праваліўся. «Вось і правал ягоны...» — падумаў Антось, стоячы ля доўгай яміны з роўным дном — пэўна, замерзлай

саясалкі ці возера. Унізе чарнела, як ручнік на негатыве, дзіцячая коўзанка. Далёка за ямінай-сажалкай пабліскваў рэдкімі ліхтарамі горад. Недзе там ясыў вакзал...

Антось выйшаў на вуліцу, па якой прыехаў, паспрабаваць злавіць таксоўку. Дзе там... Трэцяя гадзіна ночы. А сюды і ўдзень, відаць, такеісты без ахвоты едуць. Прайшоўся яшчэ і ў чарговы раз натыкнуўся на аграмадны плакат: «Пятналетний план нам отчизною дан чтобы уровень жизни нашей повысит с честью выполнить этот план от любого из нас зависит». Лозунг быў напісаны ў слупок, як верш, без знакаў прыпынку, а побач стаялі ўсюдысныя жанчына з сярпом і мужчына з малатком. «Унушальна,— падумаў Антось,— складна і запамінальна...» Іншым часам ён добра пагарцаваў бы па гэтым шэдэўры застою, а зараз не да таго было. Покуль стаяў — замёрз зусім. Трэба рухацца. І Антось пакрочыў наперад, ці мо назад, ці ўбок...

«Пя-ти-лет-ний план нам от-чиз-но-ю дан...» — мар-мытаў ён у такт крокам. Далей забылася. Антось азірнуўся. Аказваецца, над жанчынай і мужчынам лунаў сцяг, на якім было напісана: «Решения XXVI съезда КПСС — в жизнь!» Да XXVI больш светлай фарбай была дададзена яшчэ адна палачка і атрымлівалася зусім

сучасна: XXVII... «Стой! — загадаў сабе Ан-
тось.— А ці не дурань ты! Мо сястра проста
памылілася. Мо не 21, а 27 трэба. Папярочку,
рысачку адну не паставіла, і ўсё...» Антось
узгадаў, дзе бачыў дваццаць сёмы дом, і
накіраваўся туды. Напрасткі. Снег набраўся ў
чаравікі, але не мок, не раставаў там.
Перасыпаўся, як пясок. Нецярпліва і радасна
падняўся Антось на трэці паверх і, хмялеючы ад
парнай цеплыні ў пад'ездзе, пазваніў у кватэру
нумар сем.

* * *

— Антоська, паслухай, цягнік жа ў гадзіну
прыйшоў. Дзе ж ты быў? Дзе ж начаваў? Ай-я-
йй, што ж я нарабіла... Мо хоць на вакзал
вярнуўся? Усё ж сярод людзей... А ночы, ночы
якія халодныя зараз!..

* * *

Калі з-за дзвярэй пачуўся заспаны мужчынскі
голас «Хто там?», Антось асцярожна спытаў:

— Прабачце, Хомічы тут жывуць?

— Не, такія тут не жывуць, і дзе жывуць, не
ведаю,— сярдзіта прабурчэў мужчына.—
Шляюцца розныя сярэднячы, будзяць...

Антось епусціўся на пляцоўку між паверхаў,
прысеў на падваконне, задумаўся: «Во патрапіў,
дык патрапіў. Прыехаў, называецца, да
сястрычкі на ўлазіны. На гарачыя дранікі ды
халоднае вінцо... Дзякуй... Куды ісці цяпер?
Куды падацца?.. Мо да раніцы пераचाкаць тут,
на падваконні. Усё ж не на вуліцы».

Антось прыладзіўся ямчэй, прыціх. Снег у
чаравіках пачаў падтаваць. Замёрзлыя ногі сталі
адыходзіць, пабольваць і паколваць...

«А-ат,— вырашыў Антось,— пайду ў гэтую
кватэру папрашуся. Растлумачу ўсё. Можна, не
прагоняць. Зразумеюць, не звяры ж...»

Антось лёгенька націснуў на кнопку.
Лёгенька, бо не хацелася ўстрыжваць людзей.
Але званок за дзвярыма пачуўся, як падалася,
аглушальны. Антось ажно прыгнуўся ад
неспадзёўкі. Дзверы нечакана хутка
расчыніліся.

На парозе, у паўзмроку стаяла жанчына ў
начной сарочцы, з распушчанымі валасамі...
Было ў яе постаці нешта да болю знаёмае.
Аленка?.. Аленка!..— застыў на губах крык.

Антось заплюшчыў вочы, трасянуў галавой, каб прагнаць мроіва.

— Праходзь, Антон,— сказала Алена сваім мяккім, запомненым на ўсё жыццё, голасам.— Праходзь, не стой на парозе, я цябе шчэ ў першы раз, пачуўшы, пазнала.

— Я, ведаеш, да сястры прыехаў,— пачаў таумачыць Антось, крыху апамятаўшыся.— Ды вось дом яе аніяк не знайду. Напісана дваццаць першы, а тут такога няма...— Антось таптаўся ў парозе, лазіў па кішэнях, шукаў, лавіў паштоўку, а ў кватэру зайсці не адважваўся.— Прабач, што пабудзіў... А ты тут жывеш?..

— Жыву, як бачыш... Праходзь...

У цёплым пакоі Антось зусім размяк, знікавеў і захмялеў. Пачаў быў нешта пытаць, бытаючыся і збіваючыся. Пра былых аднакурснікаў, пра змены, пра жыццё... Аднак Алена перапыніла яго:

— Кладзіся покуль спаць, а заўтра раніцой пра ўсё пагаворым. Будзе час.

— Дык, кажаш, на вакзале праседзеў... Я й бачу, што вочы стомленыя, чырвоныя. Ведама,

які там сон. Хоць і ноч — цягнікі адзін за адным шнуруюць. Паўднёвы напрамак... Аб'явы раз-пораз гундосяцца. Я там і гадзіны не выседела б... Мо падрамаў бы троху з дарогі, а то я за стол адразу...

І сапраўды, які там сон...

Хіба ж заснеш, калі ведаеш, што за сцяною, у суседнім пакоі, ляжыць і, мажліва, таксама не спіць, тая, пра каго марыў усё жыццё. Ляжыць побач з чужым, так, з чужым мужчынам, хай сабе і мужам.

Зноў згадваючы яе твар — цяперашні, у паўзмроку, які заўсёды скрадвае гады, Антось дзівіўся: як змянілася яна... Як змянілася... Стала падобнай да звычайнай жанчыны, якіх на вуліцы сустрэнеш на кожным кроку. Сустрэнеш і пройдэш міма... На іхнім курсе яна лічылаея самай-самай... Усе прарочылі ёй шчаслівае, бестурботнае жыццё, шматлікіх каханкаў, прыгожыя апараты... Дзе яно ўсё гэта? Змаршчынены твар... Замучаная клопатамі, затлумленая праблемамі, загнаная жыццём, шэрая, непрыкметная жанчына...

Антось кахаў яе ўсе пяць гадоў вучобы. Безнадзейна. Ад пачатку ведаючы, што ў гэтую латарэю яму не выйграць. Ён не спадзяваўся, ды і не думаў нават, узяць гэтую непрыступную вежу доўгай аблогай, цярпеннем. Хоць збоку магло менавіта гэтак падацца. Бо ён ніколі не ўтойваў сваё каханне да яе. І як ні балюча яму было бачыць яе з іншымі хлопцамі, ён усё ж пакідаў ёй заўсёдную надзею, што ў любы момант яна можа прыйсці да яго і ён будзе рады ёй, прыме яе... Яна не прыйшла. Пасля вучобы яны раз'ехаліся. Проста раз'ехаліся як чужыя. Адзіны плён гэтых пяці гадоў — верш, які напісаў Антось на пятым курсе ў прадчуванні блізкага расстання. Напісаў па-руску: «Свет сошелся клином... Все надежды тают, В небе журавлином, Вороны летают. Закрываю веки, И тебя я вижу, Открываю веки, Милую навеки, Лишь тебя я вижу, Вижу — ненавижу...» Гэта быў апошні ягоны верш.

І вось сустрэча. Ён ведаў, што па размеркаванні яна паехала ў гэты горад. І яшчэ ў цягніку мроілася яму сустрэча з ёю. Выпадковая, у старым гарадскім парку.

Менавіта ў парку — адзінай вядомай яму славукасці гэтага горада. Але... Жыццё часам аспрэджвае мары...

Як усё ж змянілася яна. Сем гадоў прайшло. Толькі сем. А што засталося, акрамя хіба голасу, ад той, запомненай, мілай дзяўчынкі, лёгкай, як матылёк, смяшлівай і бесклапотнай...

Анічога... Анічога... Анічога...

Дзверы павольна расчыніліся. Бязгучнымі крокамі ў пакой не ўвайшла, а ўплыла Алена. Прыйшла на канапу.

— Не спіш? — ціхенька спытала. — І мне не спіцца. Раскажы, як жывеш. Дзе зараз? Ажаніўся?

Пра сябе заўсёды цяжка расказваць. Асабліва калі не хваліцца. Антось узгадаў канец аўтабіяграфіі, што пісаў нядаўна, уступаючы ў партыю. І гэтаксама сціснуў у некалькі сказаў сваё жыццё пасля вучобы.

— У нас таксама двое дзетак. Муж на заводзе працуе. Я ў дэкрэтным цяпер. Перабіваемся...

— Гэтак і мы, — сумна сказаў Антось, — які ў нас заробак. Слёзы, не грошы... Сорамна сказаць каму, а пяць жа гадкоў адтарабанілі. Як лёду. Імя гордае — інжынер! — прадэкламаваў ён і не стрымаўся: — Цьфу!

Алена, уражаная ягонай непадробнай шчырасцю, засмяялася, затуліўшыся ў далоні, а потым нейк лёгка і гуліва, на той жа ночце, прамовіла, як сёканула:

— А я цябе ніколі не кахала...

Антось, які пачаў быў смяяцца разам, змоўк, нібы падавіўшыся, асунуўся і непрыстойна заікаў.

— Так, ніколі,— спакойна дадала Алена,— смешна было паглядаць, як сохнеш ты. І толькі. Ды і сяброўкі пад'юджавалі, маўляў, ты такая, а ён табе не раўня... Даруй, не думала я тады ні пра што, пасмейвалася над тваім болям... Пасля часта цябе ўзгадвала. Пытала ў знаёмых. І думала нават: якая ж дурненькая я была.

Як памылілася. На ўсё жыццё. Зараз здаецца мне, што не было б у свеце шчаслівейшых за нас. Бо як не кахаць таго, хто кахае цябе...

«Дык вось чаму ты прыйшла...— ускіпелі думкі ў Антося.— Ты, пэўна, хацела, каб я зноў табе ў каханні прызнавацца пачаў, расплыўся ў пяшчотах, маўляў, не забыў, кожны дзень пачынаў з успаміну пра цябе... «Не было б шчаслівейшых...» Не, даражэнькая, ніколі не жылі б мы шчасліва, бо ніколі ты не была б задаволена сваім выбарам, бо ўбілі табе ў галаву, што дастойная ты лепшага, чымсьці я. І ныла б, і грызла б душу. Як, мабыць, грызеш мужа... Гэта зараз, здалёку, многае па-іншаму бачыцца».

Антось стрымаў у сабе гэты наплыў думак, ляжаў моўчкі, моцна заплюшчыўшы вочы. А

Алена, нічога больш не сказаўшы, узялася за край коўдры, адхінула яе і — лягла побач з Антосем. Халодная голая нага яе слізганула па ягонай. Антось страпянуўся. Не толькі ад нечаканасці і здзіўлення. Яму стала няёмка — адначасна брыдка і агідна... Ён адштурхнуў Алену, падхапіўся на калені і — прыйшоў у сябе, ачуўся.

— Фу-у... І трэба ж сасніць такое,— прашаптаў ён і агледзеўся. Світала. Недзе восьмая гадзіна раніцы пайшла. Пакой быў насычаны перадранішняй шэранню. Антосю падалося, што дзверы лёгенька пагойдваюцца. Ці толькі падалося... Ён не памятаў, ці былі яны зачыненыя. Нейк не прыдаў тады ўвагі. А што да сну? Дык колькі разоў яму раней снілася гэткае блізкасць, як хацелася яму быць з ёю... А зараз?.. Хіба ж мог ён спаць з жанчынай, што стрэла яго на парозе? Гэта ж здрада той Алене, здрада сабе... Толькі не трэба высокіх слоў: здрада... Якая да д'ябла здрада. Даўно мы адно адному здрадзілі. І не варта кагосьці ў гэтым вінаваціць. Нават лёс... Зрэшты, і сам ты ўжо далёка не той, што быў. Штораніцы бачыш сябе ў люстэрку. Мо таму і не здзіўляешся. А тут адразу такое адкрыццё. За хуткаплынным жыццём і задумацца не было калі, што яна

цяперака не такая, якой сніў... І вось сустрэча, як удар па нагах ззаду. І разуменне, прасвятленне: назад дарогі няма... Та-ак... Калі і бывае ў чалавека момант развітання з маладосцю, дык у мяне ён сёння... Што будзе далей? Анічога. Дні пабягуць хутчэй, і толькі. І будзеш узгадваць ты, Антось, сябе таго, учарашняга, нібы кагосьці іншага, чужога. Успамінаць, быццам кіно глядзець, ведаючы, ды не верачы, што галоўным героем быў ты... У чалавека, відаць, такія хвіліны бываюць у жыцці яшчэ адзін раз: калі ідзе ён на пенсію. Тады развітваецца ён з жыццём...

«Слухай,— перапыніў сябе Антось,— а адкуль у цябе столькі злосці на яе, столькі недаверу ёй, падазрэнняў у няшчырасці? І ні каліва спагады... Ты, можа, яшчэ і радуешся, што яна такой стала, што ёй у жыцці не пашанцавала, што ёй дрэнна зараз? Прызнайся: радуешся? Маўчыш? Аднак у любым выпадку не да гонару табе кпіць з яе, здэкавацца».

...Усё, трэба ўставаць. Алена з мужам яшчэ спяць. Субота. Выхадны. Вядома, адпачыць хочуць. Не буду чакаць, покуль прачнуцца. Пра што нам гаварыць?.. Без таго ўсё зразумела. Антось уявіў сабе, як будуць яны сядзець за сталом і як муж Алены крадком, а можа, і ад-

крыта, будзе разглядваць яго. Яна, зразумела, даўно распавяла пра яго: як жа, такое каханне... Не, пакіну лепш цыдулку на стале.

Антось дастаў з дыпламата аловак, блакнот. Вывеў першае, што прыйшло ў галаву: радок, які напісаўся на канапе ў дрымоце: «Жыццё апярэджвае мары...» Потым дадаў не ў лад: «Ды не вяртаецца назад...» Разнабой яўны. Ад радасці, узбуджэння, ў першым радку да спакойнага, павольнага кроку ў другім. Так бурныя рэкі апускаюцца з гор і становяцца плаўнымі ў раўнінах... Вось табе і пералом у жыцці, у лёсе, у душы...— горка ўсмінуўся Антось, закрэсліў напісанае, адарваў, скамечыў аркушык, паклаў у кішэню. Напісаў на новым: «Прабач. Дзякуй». Потым крыху ніжэй дадаў: «Бывай...» Паклаў паперчыну на стол, ціхенька выйшаў з кватэры, шчоўкнуў аўтаматычным замком.

* * *

— я гляджу, ты зусім замораны. Ледзьве сядзіш. Я пытаю — ты не чуеш, я гавару — ты не слухаеш. Асалавеў зусім...— даляцеў да Антося голас сястры.— Мо прыляж, адпачні з дарогі, а то я за стол адразу...

— Не, спаць я не хачу. Прабач, задумаўся трохі. Пайшлі мо лепш пагуляем. Я ж упершыню

Ў вашым горадзе. Калі яшчэ буду... Паслухай, а
давай з'ездзім у ваш хвалёны парк...
1988

II. 3 нiзкi

«НАСТРОI»

«Русалка»

Ну і што, што сёння свята!.. Тым больш — ёсць нагода выпіць. Хай сабе свята не рэлігійнае, не савецкае, а паганскае. Нашыя продкі перад такою ночкаю добра набіраліся мёду (ён толькі зваўся «мёдам», а на самой справе быў настойкаю з немалымі градусамі) і, паскакаўшы над вогнішчам, мацалі дзевак і вялі іх у таемныя куточкі...

Сашку ды Шурку, дзеля пачатку, таксама трэба было выпіць. А вогнішча, дзеўкі — будуць потым. І сядзелі яны на ўскрайку лесу, пад векавым дубам з асмаленым камлём — надта ж прыкметны быў ён сярод чэзлых палескіх бярозак ды вольхаў, і сюды на гульбішчы ды п'янкі не толькі моладзь збіралася, наяздзасалі і старэйшыя, і многім дуб гэты падпсавачь хацелася, але ён ясыў і зелянеў — агонь не браў яго, толькі аблізваў у зле і патухаў, з'еўшы дровы і не ўчапіўшы дуб за ясывое, а злёгка падчарніўшы яго.

Сядзелі хлопцы, маючы на двух пляшку «фруктовіча» — самае таннае на той час «чарніла» (паўлітэрка — 92 капейкі, з коштам посуду), і патроху пацягвалі яго з рыльца. Па чарзе, не збіваючыся — як саб'ешся ўдвух? — і

не сачкуючы. Год не бачыліся яны пасля школы, з'ехаўшы з вёскі ў розныя гарады, і, сустрэўшыся, пайшлі пад згаданы дуб выпіць. Проста насупраць іх, за вёскаю, сядала ў пулыхных чырвоных аблокі на спачын знясіленае за дзень сонца. Распаленае, але ўжо меднае і бляклае, яно дазваляла без болю ўзірацца ў сябе. Калі шчыра, сонца не вельмі цікавіла хлопцаў. Каб не вісела яно насупраць, дык і не заўважалі б яны яго. А так стала сонца нутром доўтай размовы, што заглохла на спрэчцы: якое ж яно на справе — круглае, як шар, ці плоскае, як аладка. Шурка здзіўляўся: як жа не плоскае, глядзі, і пальцам тыкаў у самое, вялізнае зараз, сонца на небе. Яно й сапраўды было плоскае, але Сашка са школы засвоіў адно: не вер вачам сваім, і не згаджаўся, перасільваў зрокавы падман кніжным.

Віно дапілося, зайграла ў галовах, дало нагам лёгкасць, і хлопцы найшлі ў вёску. Ішлі сцяжынаю, пратаптанаю ў жытнёвым возеры — якраз на шырыню аднаго чалавека. Пасля хлопцаў смела ўжо можна было йсці дваім побач, не зважаючы на ранішнюю ці позневячэрнюю расу. Бывае яна тут, і асабліва на блізкім лузе, буйною, можна збіраць кроплі, каб піць у лекавых мэтах. Дзіва што, на лета

наязджала ў вёеку сталых гараджан на адпачынак. Раніцаю сем'ямі, босыя, тапталі яны расу — лячыліся, і зганяў іх калгасны брыгадзір з лугу, як гусей...

Вёска пачалася бабулькамі, якія сядзелі на лавачках і сустракалі і праводзілі хлопцаў сваімі яснымі, зусім не старэчымі вачыма. Быццам не было ў іх іншага занятку, і яны знарок загадзя выйшлі на вуліцу, каб хлопцаў пабачыць. Размоў за дзень набіралася ў бабу-лек няшмат, усе яны былі дагэтуль перагамоненыя. І хлопцы, праходзячы міма, давалі ім бясконцую — да зораў — тэму.

— А чый гэта той, што ад нас бліжэй пайшоў? — пыталася пра Сашку ягоная суседка ў бабулек, каб пачаць размову, бо сама сёння раніцаю з паўтадзіны распытвала яго пра гарадское жыццё. Атрымаўшы вядомы адказ: «Аліка Лукашовага» — яна так шчыра, як умеюць толькі вясковыя бабулькі, што на ніякіх актараў не вучыліся, цокала языком і ў здзіўленні казала:— А чаму ж ён бяз жонкі? Ці развёўся?..

— Дык ён жа шчэ не жанаты...— уступалася за Сашку яе сяброўка, але размова была ўжо зачэплена. Хлопцы ж, пажэненыя і разведзеныя ледзь не ля кожнай лавачкі, ішлі далей.

Вёска сёння была не зусім звычайная: святочная. Называлася свята «Русалкаю». А па звычаях было яно сярэднім між Тройцаю і Купаллем. Бліжэй да Купалля, вядома. Усе платы, хаты былі абчапляны наламанымі з кустоў і дрэваў галінкамі і зелянелі, быццам ажыло дрэва, парасткі выпусціла. Бабулькі на лавачках сядзелі таксама з букетамі-венікамі галінак у руках і адмахваліся імі ад настырных да любое крыві камароў. І таму была, акрамя хлопцаў, у іх яшчэ адна размова, якая распачыналася разгорткай:

— А ці хутка ўжо будзе тая Русалка? — пыталася адна з бабулек час ад часу. І старыя перагіналіся, цягнуліся галовамі ўперад, у той бок, адкуль павінна з'явіцца шэсце.

Хлопцы таксама кіравалі на далёкі край вёскі, адкуль пачыналася заўсёды свята, адкуль выходзілі дзяўчаты з вялізным вянкам з траваў, галінак і красак у руках і, з песнямі, павольна йшлі да другога канца вёскі, дзе раскладвалася мужчынамі вогнішча.

Патроху цямнела. І белыя хвартухі бабулек пасталі шляхапазначальнымі маякамі для хлопцаў. Яны прайшлі ўжо з палову вёскі, калі з аднаго двара кінуўся наперарэз ім чорны цень з хрыпатым крыкам:

— Зарэжу!.. Стой, курва! Зарэжу!..

Цень кідаўся, аказалася, не да іх, а некуды міма, за рог плота. Там стаяла і ціхенька галасіла жанчына. Хлопцы пазналі: цётка Соня, а цень — ейны сын Змітрок, які напіўся і ганяў маці. Па звычцы: а што рабіць яшчэ, чым заняцца, калі тэлевізар сапсаваўся і прыспаць няма каму... Толькі на гэты раз Змітрок і сапраўды быў страшны — з ягонай рукі тырчаў доўгі сталовы нож, якім лёгка было й парсюку горла адгарнуць.

Змітрок заўважыў хлопцаў і абрадаваўся — як жа: аднакласнікі — падбег абдымацца і цалавацца. Ягонья сліявья (а можа, і ў ліпкай пене) губы агідна абмачылі Сашкаву шчаку і спаўзлі да шыі. Рукі коўзаліся па целе, спадалі ўніз, і Змітрок павісаў на Сашку, як на плоце. Шурка адышоўся колькі крокаў назад і не падпусціў Змітрака да сябе пытаннем:

— І чаму ты, Змітрок, у вёсцы застаўся? Ехаў бы ў горад, на сельмаш працаваць. Дзевак бы гарадскіх шчупаў з падбрытымі падмышкамі...

— Што? З чым? — спыніўся і перапытаў Змітрок.

— З падпахвамі паголеньмі...

Змітрок хоць і п'яны быў, аднак, пэўна, жыва ўявіў сабе сказанае, бо зморшчыўся гідліва, нібы

ўлез у нешта не надта прыемнае, і мацюкнуўся, адмаўляючыся ад такое перспектывы.

— Дурань ты,— сказаў Шурка,— гэта ж апошні піск моды...

А вось гэтага казаць якраз і не трэба было, бо зразумеў Змітрок толькі першыя словы і падзейнічалі яны на яго, як чырвоная ануча на быка. Ізноў бліснуў нож — цяпер ужо скіраваны ў бок Шуркі.

— Ды жартуе ён,— падаспеў Сашка і вымавіў нейтралізуючае слова:— Выпіць... выпіць ня хочаш?

Змітрок расплыўся ва ўсмяшцы, твар ягоны зморшчыўся так, што зрабіўся страшным, адвіслі пад вачыма банькі і ледзь не зусім зніклі губы.

— Хлопцы... Ды вас... Да з вамі... Ды я...— загаварыў ён хутка.— Ды пайшліма да мяне. Я сёння тры згонкі выпіснуў. Самагон — у роце гарыць. Пайшліма... Я ж адзін тутака кукую. Вы ж, сабакі, па гарадах разбегліся. А мне, можа, тутака й пабіцца няма з кім цяперака... Эх, хлопцы!..— і зноў палез да Сашкі абдымацца.

У класе іхнім было пятнаццаць хлопцаў і восем дзяўчат. І ўсе з'ехалі ў розныя гарады, па вучэльнях і заводах разбрыліся. У вёсцы здабываць хлеб ды мяса застаўся адзін Змітрок.

Паспытаўшы гарадскога жыцця (хай сабе і інтэрнатаўскага): душ, прыбіральня ды гулі розныя пад бокам — кіно, піўбар, дыскатэка... хлопцы разумелі Змітрака, можа, й больш, чымсьці ён іх, але піць не пайшлі. Не паспелі, бо з-за павароту паказаўся натоўп, над якім акрамя пылу вісела песня, разабраць з якое можна было толькі прыпеў, які раз-пораз паўтараўся: «Ручалачку правяду-у-у!..»

Хлопцы збіліся ўбок, да плота, дачакаліся падыходу дзяўчатаў, што няслі вялізны — метраў пяць — вянок, і далучыліся да іх. Свята ўцягнула хлопцаў у свой вір, адбіраючы думкі і навіязваючы пачуцці. Натоўп рухаўся наперад і абрастаў бабулькамі з лавачак. Бабулькі далучаліся да песні, натхнёна, высока падводзілі «правя-ду-у-у-у!» і шчасліва брылі разам са збоем, што плыў па вуліцы павольна, каб ніхто не адстаў. Дзеці ж бегалі ад галавы шэсця да хваста, мітусіліся і надавалі яму да ўрачыстасці — святочнасць...

Наперадзе паказалася машына. Яна прыціснулася да ўзбочыны, з яе выйшлі людзі. Высокі мужчына зняў з галавы капялюш і згарнуў яго ў руках: паўна, быў мужчына чужы і падумаў, што кагосьці хаваюць. А можа, яно так і было: бабулькі і сапраўды хавалі сваё свята,

якое й жыло яшчэ дзякуючы ім і пакуль што, унукам, якіх выпраўлялі яны рваць краскі і плесці вянкi. Бо Змітрок ужо і еам не пойдзе і сваіх дзяцей і ўнукаў выпраўляць не будзе. Не будуць і Сашка з Шуркам, і песняў гэтых яны не ведаюць. Хоць і здзіўляліся зараз хлопцы — колькі іх шмат, і ўсе дарэчы, і ўсе пра свята. Але ні ў кога не варухнулася думка — запісаць іх, каб захаваць для сябе, для нашчадкаў. Навошта... Навошта, калі ёсць Лешчанка і Пугачова, Лявонцьеў і Ратару. Навошта, калі наш адрас Савецкі Саюз... І з мовы вясковае яны ўжо смяяліся ў сваіх Гарадах, калі чулі яе ад іншых, ад тых, хто толькі з вёскі прыехаў...

Русалка дайшла да краю вёскі. Там ужо шутала ў неба бела-сіняе вогнішча. На ўзгорку, ля самага жыта. Праходжваўся ў чаканні побач кульгавы дзед Хведар са стрэльбай — каб прагнаць стрэламі Русалку, якая заманьвае гоных хлопцаў у жыта і там замучвае іх у сваіх ласках да смерці. Людзі стоўпіліся ля вогнішча, і тут нехта з п'яных і нецярплівых не вытрываў і да часу кінуўся да вянка, каб урваць з яго боныны і лепшы кавалак. За ім кінуліся іншыя. Закрычалі, запішчэлі дзяўчаты, што трымалі вянок, разбегліся, і праз якую хвілю перабіралі ягоныя рэшткі бабулі, дзяліліся між сабою:

лічылася, што мець пасмы гэтага Русалчынага
вянка ў хаце — значыць мець пчасце і дабро. І
хавалі-захоўвалі яго за абразом ці ў іншай
таёмнай мясціне да новае Русалкі.

Свята скончылася, не пачаўшыся.
Працягваўся нейкі гвалт, тлум, скокі... Дзед
Хведар, як блазен, страляў у неба, вымаючы з
адное кішэні патроны і кідаючы міма другой
гільзы. Ля ягоных ног круціліся дзеці і падбіралі
іх. Моладзь скакала праз вогнішча. Была
нядзеля, і сабралася яе, панаехала з далёкіх і
блізкіх гарадоў шмат. Захацеў скочыць і
Змітрок. Разагнаўся і перад самым вогнішчам
зачапіўся за зямлю, за пагорак непрыкметны, і
галавою наперад паляцеў у агонь, раскідваючы
яго, распырскваючы, як ваду. З завершанага,
акуратнага вогнішча амаль нічога не засталася
— толькі гарэлі і дымілі на траве гадузы.
Змітрака выцягнулі з жару з падсмааленымі
валасамі і чорным, у сажы, тварам. Ён абтросся
троху і сказаў людзям, што абступілі яго:

— Расходзьцеся, хлопцы і дзеўкі, кіна ня
будзе!..

Народ пачаў вяртацца ў вёску. А Сашка з
Шуркам пайшлі ў ясыта — да Русалкі, да чорта,
да д'ябла, да Бога... Да іншага няведамага

жыцця, бо гэтае нейк адразу ўстыла, устыла,
устыла... Устыла!..

1989

Ловы

- Ты ня еў смажаных драздоў?.. Ты ня еў смажаных драздоў?.. Ты...

Здзіўленне заклініла Мішку. Адказ «не» ў ягонай галаве не ўмяшчаўся, не знаходзіў месца для разумення. І, як зайграны плыт, ён зноў і зноў паўтараў:

— Ты ня еў смажаных драздоў?..

Голас ягоны нарастаў, большаў, таўсцеў і навісаў над Лёнькам, гатовы абваліцца на яго і раструшчыць. Як стаптаная падэшва — хрушча пад дрэвам.

Лёнька, нібы вінаваты ў нечым ці злоўлены на месцы злачынства, апусціў галаву. Так, ён не еў смажаных драздоў, ён вырас пры развітым і канчатковым, калі ў крамах яшчэ нешта пракідалася і можна было абысціся без лясных прысмакаў.

Але Мішка гэтак далёка не думаў. Уражаны сваім адкрыццём, ён павярнуўся і расчаравана паплёўся ад Лёнькі: маўляў, што з табою тады... Ногі ягоныя цягнуліся па зямлі і пылілі, аднак пыл быў цяжкі і не падымаўся высока.

— Добра,— азірнуўся раптам Мішка,— бяры сваю прапяканку, пойдзем у лес, я цябе

драздамі пачастую. Іх, нечাপаных, развялося — процьма. І пляшка ў мяне ёсць. Вазьму...

Мішка перажыў пасляваенную галадуху і добра ведаў не толькі смак смажаных драздоў, але і вараных варон, мерзлае бульбы, хваёвае кары. Мо таму і росту яму было дадзена метр, не болей. У свае амаль сорак гадоў быў ён з першакласніка. Маладзейшыя называлі яго ліліпутам, старэйшыя — неданоскам, а ўсе разам — баўтуном і посікам. Але за вочы — хоць і ведаў ён свае мянушкі,— бо паважалі.

З дарослымі Мішка працаваў у калгасных майстэрнях, а круціўся больш сярод дзяцей, і для хлопцаў гадоў дванаццаці-пятнаццаці, якіх найчасцей выбіраў сабе ў сябры, быў ён найвялікшым аўтарытэтам, бо шмат ведаў і многае ўмеў. Планы ў такім узросце на дзень наперад не складаюцца, а калі й ёсць яны, дык хутка адмяняюцца новым жаданнем і забываюцца. Лёнька намерыўся купацца, аднак Мішкава прапанова перапыніла яго, ён тут жа вярнуўся дахаты па прапяканку і прыпасы да яе.

Зборы занялі няшмат, і праз паўгадзіны кіравалі яны да лесу. Па баку Мішку біла чорная кірзавая школьная кайстра. З яе выглядвала заткнутае папяровым коркам вока пляшкі. Мішка йшоў хутка, як прывык, а Лёнька

няспешна, каб не абганяць яго. Быў час у Лёнькі разгледзець раекосае поле, дывановы лут, купку груш-дзічак злева. Хацелася распытаць Мішку пра смажаных драздоў, але той толькі соп часценька ды накручваў дарогу.

Ля першых, прытуленых да лесу кустоў спыніліся. Лёнька прысеў наўколенцы, дастаў з-за пазухі самапал-прапяканку, ашчадна расклаў перад сабою порах у аптэкарскай пляшачцы, шрот і пыжы ў бляшаных пушках. Прапяканка ў Лёнькі была знатная — абабітая бляхаю з-пад балгарскага гарошку, яна бліскацела на сонцы страшнаю цацкай. Мішка згледзеў яе і спытаў:

— Добра б'е?

— З дваццаці крокаў дошку-саракоўку — навывёт... І кучна...

— Двойкаю зараджай,— параіў Мішка,— бо з дразда анічога не застанецца...

Праз рулю Лёнька забіў пачаргова порах, пыжы, шрот, пыжы, прымацаваў як трэба запалкі. І пачалі яны красціся ў лес: ступаць мякка і працяжна, каб не нарабіць шолаху і не распужаць загадзя птушак, а мо й звяроў якіх наземных.

Лес шумеў вершалінамі з густою лістотаю і перашкаджаў слухаць, галіны лезлі ў вочы абламаным цурбаллем і перашкаджалі ўзірацца.

Доўга кружлялі паляўнічыя між дрэваў: у Лёнькі ажно рукі закляклі, зрабіліся драўлянымі і непаслухмянымі — чужымі — ад самапала напaгaтoвe. І нічога ніякага. І вопыт Мішкаў даўні не дапамагаў. Хоць лес не вельмі замінаў яму і прапяканка рукі не адцягвала. Ішоў ён, галаву падняўшы, вушы наставіўшы і вочы вылучыўшы — як сабака, што ката пачуў ды не ўбачыў яшчэ. Лес радзеў і зноў гушчэў, дарогі, ускізнаныя трактарамі ды вазамі, перабягалі іхні шлях, воглы балотны мох пад нагамі змяняла сухая іглаца, пакручастае леташняе лісцё — вясёлая, коўзкая трава-мучка, недзе зусім побач, то справа, то злева, то ззаду, то наперадзе — вакол — спявалі і ціўкалі, радаваліся жыццю бесклапотных птушкі, аднак ніводная з іх, быццам на смех, так і не паказалася на вочы паляўнічым, як ні кідаліся яны на новы блізкі голас, як ні ўзіраліся ў міжгалінне дрэваў. Адсырэў зацяты ў кулаку карабок з запалкамі, толькі ўніз пазірала ўжо руля прапяканкі. І ледзь сунуліся наперад падагнутыя нязвыклаю хадом ногі.

— Дуплы, дуплы шукай,— раіў Мішка,— дразды па дуплах сяліцца таксама любяць...

Але дрэвы навокал былі маладыя і гонкія, здаровыя, не чапаныя дзятлам. І зноў жа, не тое

што драздоў, аніякіх птушак не бачна было, быццам паведамляла ім нейкая контрразведка, што паляваць на іх ідуць.

Кіламетраў за дзесяць ад вёскі ўвайшлі паляўнічыя ў малады, бадзёра-зялёны хвойнік. На вока — гадоў пад пятнаццаць яму, як і Лёньку. Быццам ягоная маці цяжарная гэты хвойнік садзіла. Ростам жа ён — ого-го! — метраў пяць і болей. А знізу ўсё роўна густы, галінамі сухімі ўтырканы: не было каму па іх хадзіць, сучча адмерлае абцерці. Біўся-біўся з ім Мішка, узмакрэў увесь, абліп ігліцаю. Не да драздоў зрабілася. У галаву ўплісчылася адно жаданне: адпачыць. І яно, урэшце, перамагло. Мішка выбраў палянку з трыма бярозкамі сярод хвоек і сказаў:

— Усё, далей ня пойдзем. Перакур...

Селі. Ногі выпрасталі-зыцягнулі. Далёка — ажно да краю палянкі. Падняліся. Наламалі дроў вакол. Сухіх, як пад дахам. Расклалі лёгкае вогнішча — агонь і дым не відаць, сучкі проста на вачах чарнеюць і скручваюцца. Мішка дастаў нож і парэзаў на грудзях хлеб. Потым пакрэмзаў сала, накалоў яго на шкворні і даў Лёньку ў абедзве рукі смажыць. Апошняю, як тоўстая задастая пані ў зялёнай сукенцы ў

абцяжку, вылезла пляшка. Амаль да паловы плёхалася ў ёй гарэлка.

Самагонка была пякучая і перасядала ў горле. Лёнька сілаю заганяў яе ў нутро і падпхваў далей салам. Толькі што з агню, яно сцякала на хлеб тлушчам, апякала сабою губы, пахла дымам — і было найсмачнейшым ежывам у свеце. Пілі і елі не моўчкі, аднак пра што гаманілі — не запаміналася, абцякала яно памяць, як мутная вада слуп у навальніцу. Языкі проста працавалі, каб час заняць.

Пакуль пляшка апусцела — Мішка з Лёнькам ап'янелі. А ці шмат ім, падлетку ды ўкарочанаму напалову мужыку, трэба? Лёнька сядзеў, прыжмурыўшы вочы, лавіў галаву, а яна кружляла і вадзіла вачыма па дрэвах, вогнішчы, Мішку. І было добра ў яго на душы і весела на твары. Потым ён прылёг, ды не заснуў, а слухаў у сабе, як адпачываюць ногі, як па целе расплываецца лёгкасць — хоць у скокі кідайся, быццам і не было да гэтага хвойніку дзесяцікіламетровага шляху.

Мішка таксама паляжаў трохі і ўспомніў пра самапал.

— Ану, давай пабачым, які ты стралок цэлкі,— сказаў ён і ўстаў, абняў за рыльца пляшку і, віхляючыся, аднёс яе на недалёкі —

метраў на тры — кратовы грудок. Паставіў — пляшка няўмела, нясмела ўпала. Зноў паставіў — нахілілася і, падумаўшы, скацілася пад ногі. І тады Мішка насадзіў яе дзіркаю на невысокі надламаны сук.

Лёнька ўзняў прапяканку, чыркнуў карабком, запалкі засмярдзелі, зашпыелі і замоўклі, патушаныя стрэлам. Пад донцам пляшкі ўпіўся ў зямлю і дрэва шрот. Лёнька лёг на живот, паклаў рулю на галузу — высока над пляшкаю пранеслася шапаценне. Зноў і зноў набіваў прапяканку. аднак пляшка, быццам была яна гумавай ці загаворанай, вісела цэлая.

Доўга ляскалі адчайныя стрэлы, алс пакуль пад час вымушанае цішыні не пачулі паляўнічыя над галовамі лёгкае — пырх. Прыгледзеліся — між растаныраных, як пальцы, галінаў, моцна сплеченае кубло. А над ім — адразу ж — птушка сядзіць. Якраз на сонцы, і пер'е яе адлівае, і столькі ў ім колераў — не пералічыць і не назваць усе. «Сойка...» — пазнаў Мішка. Сядзіць сойка над кублом і галаву гэтак павярнула, быццам і не глядзіць зусім на паляўнічых, быццам і не страшныя яны ёй і не цікавыя.

Мішка прысеў, сагнуўся напалам і засыкаў: «Ціха-ціха...» — заматляў рукамі Лёньку, нейкія

знакі выкручваючы. А Лёнька і так нрыціх, прылін да зямлі, залюбаваўся. Мішка ўзяў у яго прапяканку, паклаў на сук, што з суседняга дрэва тырчаў, прыцэліўся — лясь! Пасыпаліся зверху перабітыя шротам галінкі, зайграў на сонцы пыл — а сойка сядзіць, як сядзела. Во вытрымка — нібы і не ў яе стралялі. Толькі ў кіно такое і ўбачыш.

Праз колькі хвілінаў усё вакол сойкі было пасечана шротам, а яна — ні з месца. І галаву, здаецца, ніколі не павярнула, толькі вока круглае пагардліва ўніз пазірае. І падалося Лёньку: такі кленч у глыбіні ягонай чытаецца, што не вытрымаў ён, сказаў:

— Ды забілі мы яе даўно. Яна проста да галінаў прытулілася і ўпасці не можа.

— Тады лезь і здымі яе.

Палез Лёнька, амаль да самое дабраўся — толькі дацягнуцца рукою засталося. Прыціснуўся голым пузам да шурпатае кары, пальцы да драцяных сойчыных ног дакрануліся, і тады яна — пырх! — і зляцела, між галінаў у неба паднялася і знікла ў ім. Лёнька ад нечаканасці ледзь не сарваўся. У апошнюю хвіліну абхапіў дрэва нагамі і толькі з'ехаў трохі на ім уніз.

— А-а-а,— здагадаўся Мішка,— паняў, дзеці тамака ў яе, ану ў кубле памацай.

Лёнька засунуў руку ў кубло — там нешта цёплае і мяккае. І жывое.

— Скідай іх сюды,— скамандаваў Мішка,— сойкі таксама нішто. Асаблів маладзенькія. Няма драздоў — дык соек насмажым.

Лёнька пачаў даставаць птушанят па адным. Возьме за ногі, а цела — боўць — і ў галаву пералілося, возьме за галаву, а цела — боўць — і да ног перавалілася, адвісла, як вада ў гумавым балоніку. Мішка падняў свае кароткія рукі з пульхнымі нязграбнымі, дзіцячымі пальчыкамі і зноў загадаў:

— Кідай...

Птушаняты хутка падалі, абы-як біліся спачатку аб галіны, потым аб Мішкавы рукі і цесна, шчыльна прыліпалі да зямлі, нібы шэрыя камякі пластыліну. Мішка падбіраў іх і складаў у апустошаную кайстру. І бачна было, што апанавала яго нейкая сквапнасць прыгаданая, ажно рукі трэсліся і ў вачах палаў рухомы агеньчык. Сайчаняты пішчэлі, шырока разяўлялі чырвоныя з жоўтым роцікі, і толькі гэта выдавала іх за жывых. Лёнька кідаў птушанят, Мішка збіраў іх, да смажання — іхняе мэты — было зусім блізка, і не маглі яны таму хоць бы на хвілю спыніцца і задумацца: «Што ж гэта мы робім? Навошта?» Было гэта нібы нейкаю

дзіўнаю гульнёю «Кінь-падбяры», ад пачатку запланаванай, распісанай па ролях і незваротнай. Адно толькі: Лёньку брыдка было лезці рукою ў кубло і намацваць там сайчанят, але не мог ён пад пільным Мішкавым вокам адмовіцца, не мог сваю слабасць сардэчную паказаць, і таму мацаў і мацаў па цёплым казытлівым і ліпучым пуху ў кубле, покуль не выкінуў усіх, шэсць ці сем птушанятаў. Прысеў на галіну. Прыслухаўся.

Мішка ўзрушана і бойка тлумачыў яму, аказваецца, як праз дзюбу нанізваць сайчанят на шкворань, паказваў, дзе ён выйсці павінен, як смажыць, пакручваючы, і якое смачнае, далікатнае ў іх мяса... Лёнька глядзеў і не бачыў таго мяса: адна мутная, шызая плёўка вакол ды нейкае чорнае месіва ўсярэдзіне, якое перакульваецца, перабоўтваецца... Бр-р-р.

Лёнька споўз з дрэва, агледзеў свой жывот. Роўнымі, доўгімі пісягамі на ім кроў пазначыла здэртую скуру. Балела і не балела адначасна. Было проста прыемна стаяць на зямлі, якая хоць і выгіналася пад нагамі, аднак была ўсё ж болын трывалая, чымсьці дрэва.

Мішка адставіў кайстру з сайчанятамі ўбок, і паляўнічыя зноў прыселі да вогнішча.

— Памятаю, пасвілі мы з бацькам кароў...— пачаў Мішка доўгі расказ пра першых з'етых ім смажаных драздоў. Расказчык ён быў найлепшы — насабачыўся з малымі і ведаў, дзе падсаліць, а дзе падсаладзіць трэба. Слухаць яго можна было бясконца, і гэтаксама бясконца мог ён распавядаць — язык натрэніраваны. Адзін успамін чапляўся ў ім за наступны, ланцужок гэты ўсё падаўжаўся і падаўжаўся. І да таго натуральна і складна, што слухачам недзе было й слова ўставіць, каб хоць перапытаць, паказваючы тым сваю ўважлівасць. Мішка цягнуў свой расказ, нібы акын песню, і хвіліны ляцелі, мільгалі, як вокны электрычкі на Мохавым пераездзе. І не заўважылі паляўнічыя, як цемра ўвайшла ў хвойнік гаспадыняю. Сонца ўжо й вершалінаў дрэваў не краналася. Вогнішча сваімі бакавінамі на дрэвах, на тварах пачало адбівацца. Лес зашапацеў раптам трывожна і нават страшна. І разам падумалася ім: трэ дамоў спяшаць.

Пачалі збірацца. Залілі чым у каго было вогнішча і ўзгадалі пра непасмажаных сайчанят. Знайшлі кайстру. А ў ёй ужо ціха і смярдзіць — нехта з паляўнічых неўпрыкмет сеў на яе і птушанят падушыў. Размазалася слізь і нутраная чарната іхняя па ўсёй кайстры. Мішка

вытрас грузкі камяк птушанят пад хваіну, нагою прытаптаў, ігліцы наверх нагарнуў. І доўга пляваўся і мацюкаўся, вычышчаючы травой спаганеную кайстру.

1989

Развітанне

Сёння быў звычайны дзень: сонца, як заўсёды, падала на зямлю жоўтым цяплом; дрэвы старанна, нібы ўлагоджваючы вечер, шапацелі лісцём; людзі бязмэтна і бяздумна — так здавалася ад спякоты — блукалі па вялікім, няўтульным горадзе.

Увечары я ад'язджаў адсюль. Да адыходу цягніка заставалася некалькі гадзін. І я разгублена хадзіў па горадзе, натыкаючыся на знаёмыя мясціны. Я развітваўся з горадам. Калі паветра пачало насычацца сінечай, я пайшоў на вакзал.

У вагоне, ад раптоўнай моцнай стомы і самоты, я залез на верхнюю паліцу і заснуў...

Прыехалі мы надзіва хутка. Калі я прачнуўся, белая пляма акна кідала такое ж белае святло на твары пасажыраў. За акном насустрач цягніку беглі дамы чужога горада. Потым яны спыніліся, у тамбуры правадніца пахіснулася і глуха ўдарылася аб сцяну. На момант яна сцялася, нібы пастарэла ад болю, а затым з лёгкам рыпеннем, якое халадзіла цела, адчыніла дзверы. Пачаргова апускаючыся з прыступкі на прыступку, я сышоў на заліты дажджом да лужынаў перон.

Мяне, вядома, ніхто не сустрэў. Родны дом быў яшчэ далёка, недзе там, у лёгкім тумане памяці. Такім лёгкам, што ад першага подыху ветрыку — іншага ўспаміну — ён мог растаць, знікнуць. Дадому трэба было яшчэ вельмі доўга — цэлыя тры гадзіны — ехаць. Ехаць у абшарпаным, чырвоным дызелі, які адным сваім знешнім выглядам выклікаў непрыемныя, натэгідныя пачуцці. Я пайшоў па білет. У вялікім, амаль пустым, памяшканні прыгарадных кас, падкрэсліваючы яго ўбоства, гарэла бяклае святло. Адзінокія пасажыры маркоціліся ля сцен. Білетныя аўтаматы блішчэлі зялёнымі вачыма лямпачак і здаваліся больш жывымі. Вакенцы кас побач з імі сумавалі па вялікіх чэргах.

Праз хвіліну, сціскаючы ў руках ледзь адчувальны білет, я накіраваўся да выхаду. І тут убачыў адзінага чалавека, які яшчэ варушыўся ў гэтай зале. Гэта была бабулька, згорбленая да таго, што плечы, здавалася, уздымаліся вышэй галавы. Яна абыходзіла цені паса-жыраў і нешта гаварыла ім бяззубым шэптам. Часам адтуль, дзе яна спынялася, чуўся звон манет. «Падайце, бога радзі!..» — пачуў я зусім побач. Пачуў і заспяшаўся да выхаду ад нейкага незразумелага жадання сысці адсюль як далей. Толькі не —

зразумелага: у мяне раптам хвілінна — праплыло перад вачыма, нібы ўрывак нямога фільма, тое, як бабулька падышла да мяне, паўтарыла свае словы, і я, сарамліва і збянтэжана, нервова і спешна, стаў шукаць у кішэнях, а потым даваць ёй капейкі. Пачуццё чакання, якое чыталася б тады ва ўсёй постаці бабулькі, мне падалося невыносным. Яно абражала мяне...

І толькі на вуліцы я ачуўся. Халаднаваты безавы вечар прасвятліў галаву. «Які ж я дурань!» — балюча падумалася.

Я вярнуўся ў залу і стаў на самым бачным месцы. Проста нада мной вісела ўніз галавой лямпачка — цёмная, заседжаная мухамі да матавасці. Правай рукой я сціскаў у кішэні напaгaтoвe жменю манетах. Жаданне, каб бабулька нарэшце падышла да мяне, паступова ператварылася ва ўмольнае падрогванне. Але бабулька, падмятаючы падлогу крысом старога, дзіравага, месцамі працёртага да змены колеру халата, ужо колькі разоў прайшла міма. Кеды, што былі на ёй, бязгучна прыліпалі да склізкіх плітаў, халат прыкрываў ногі, і, здавалася, бабулька ціха плавала вакол мяне ў нейкім незразумелым танцы. Вочы яе, незвычайна пільныя і рухавыя, не спыняліся толькі на мне. Калі яна зноў прайшла-праплыла паўз мяне,

занятая сваёй справай — я не вытрываў, падышоў да яе.

— Дзень добры,— сказаў я і пачырванеў ад недарэчнасці сказанага.

Але бабулька не заўважыла гэтага. Яна яшчэ больш за мяне збянтэжылася. Ёй, пэўна, даўно так ніхто не гаварыў, і яна не ведала, што адказаць.

— Я хачу даць вам грошай,— аднымі непаслухмянымі губамі прамовіў я.

Бабулька яшчэ больш разгубілася. І я прачытаў у яе вачах жаданне пайсці прэч. Я і сам ледзь не адышоў, але, відаць, менавіта гэты позірк і ўтрымаў мяне зараз.

Я хуценька выцягнуў руку з кішэні і высыпаў грошы ў механічна працягнутыя бабулькай маленькія, дрыготкія далоні.

Бабулька раптам ажыла, загаварыла тое, што я ўжо чуў пасля: «Падайце, бога радзі!..», а потым пра кагосьці, можа, пра сябе, няшчасную, хворую, потым яшчэ нешта... Мне стала проста і лёгка. Я прыслухаўся.

— ... Раніцай падышла да такіх вось, як ты, маладых, папрасіла капеечку, дык яны засмяяліся, сказалі пачакаць, а потым адварнуліся, і я бачыла, як у іх руках блішчэла нешта, а потым павярнуліся да мяне і кінулі ў руку капеечку —

гарачую, пякучую, як вутельчык, я ажно ўскрыкнула — так забалела, а яны зноў засмяяліся... і зараз, глядзі, вось...

Бабулька спачатку сухенькай ручкай выцерла нябачныя слёзы, а потым разняла кулачок і паказала далонь. Пасярод яе — нібы маленькае ружовае сонейка — быў апёк. Ён растапіў зморшчынкі, і скура ў тым месцы стала далікатнай і адчувальнай, як у дзіцяці.

Мне захацелася доўга-доўга гаварыць з бабулькай.

— Я проста думаў, што вам трэба далёка ехаць, а грошы прапалі. І вы зараз збіраеце на білет. Таму і падышоў...— стаў тлумачыць я.

— Не, я тут жыву, блізка зусім,— бабулька сказала гэта і замоўкла. Аднак, зразумеўшы, што такога адказу мала, дадала:

— Пенсію я не атрымліваю — не зарабіла. На работу цяпер вось не бяруць — старая. А жыць неяк трэба... Хоць і абрыдла, ой як абрыдла...

Толькі цяпер я заўважыў, што мы ўжо сядзім на нейкай лаўцы, выгнутай з фанеры. Сядзім у самым карычневым ад святла і цемры куце залы.

— Як гэта вы пенсію не зарабілі? — спытаў я.— І гэтае маё «вы» неяк не вязалася да размовы, прасілася «ты»...

— Ой, доўга, унучак, доўга раскажаш... Ой доўга... Усё вайна распраклятая нарабіла. Маладая я тады была. І дурная-дурненькая: палюбіла паліцая. У першы раз ён мяне сілай узяў — прыгожая я была. Узяў ён мяне, і пакахала я яго. Ну, можа, ёй не пакахала, але — жыла з ім. Перад самым вызваленнем партызаны яго забілі. А мяне, як толькі нашыя прыйшлі, у турму забралі. Доўга я там была. Далёка, ажно ў Сібіры. Потым дамоў вярнулася. Стала ў калгасе кароў даіць. Аднойчы ішла дамоў з фермы позна ўвечары, і накінуліся на мяне сваякі забітага маім Сашкам хлопца і так збілі мяне, што ледзь я дахаты дапаўзла, крывёю харкаючы... Калі трохі агойдалася, яны зноў мяне паддавілі і да паўсмерці збілі. А на трэці раз я выхапіла кол з рук у таго, хто біў — дужая ж была,— і на яго... А ён назаўтра ў бальніцу. І пабоі зняў... Мяне зноў у турму, і зноў далёка, і зноў надоўга... У вёску я больш не вярнулася. Ды і каму я там трэба, старая. Радні няма, маці памерла. Так і жыву тут адна...

Пакуль бабуля гаварыла, я паспеў разгледзець яе. Усю. Ад сівых валасоў, якія тонкімі ніткамі ляжалі на галаве, рэдкіх, такіх, што відзён быў кожны валасок асобна, ад глыбокіх стомленых вачэй з чырвонымі ад слёз куточкамі — да белай

палоскі сухой скуры, якая віднелася на правай назе паміж кедам і штанамі. З вопраткі — спартыўныя штаны і халат прыбіральшчыцы — дапаўняла яшчэ вылінялая да страты першапачатковага колеру хустка. Зараз яна была знятая з галавы і скамечаная ў руках у бясформенны камяк. Здавалася, што пры распаўсюванні яна распадзецца на дробныя кавалачкі.

— А вам не холадна так хадзіць?

— Не, дзе там, я раней нават босая хадзіла да самай зімы, як некалі ў вёсцы. Але міліцыянеры чапляліся часта. Тады і абулася,— бабулька тэпнула нагой па падлозе, каб я звярнуў увагу на яе кеды.

— Пойдзем, пакажу, дзе я живу. Тут блізка,— прапанавала раптам яна.

Прапанова была настолькі нечаканая, што я згадзіўся. На вуліцы вечар абхапіў мае плечы сваімі халоднымі рукамі. Я адчуў, як яго доўгія сцюдзёныя пальцы залазяць за каўнер. Стала холадна, і я задрыжаў.

— Не бойся, унучак, не бойся,— сказала бабулька, і мне пацяплела.

Ісці і сапраўды было недалёка. За адным з бліжэйшых дзевяціпавярховікаў паказаліся асветленыя вокны вёскі. Мы падышлі яшчэ

трохі і спыніліся. Цяпер вёска ляжала ля нашых ног, і мы разглядалі яе з вышыні, нібы з нейкай гары, і яна мне падалася маленькай, цацачнай.

— Вунь там мая хата,— паказала наперад бабулька.

А я і так ужо ведаў, дзе яна жыве. Я ведаў, што яна пакажа на хату, крытую чырвонай дахоўкай, падобную да хаты, у якой прайшло мае дзяцінства. Я глядзеў на вёску, і мяне ахоплівала пачуццё знаёмасці, блізкасці ўсяго. І я заўсміхаўся...

— Пойдзем туды,— сказала бабулька.

Мы кулём пакаціліся з гары ўніз — да вёскі. «У самым нізе я балюча ўдарыўся аб востры камень, закрычаў ад болю і... прачнуўся.

Грудзі мае былі ў крыві. Прыгожы швэдар быў спаганены круглай чырвонай плямай. Унізе, на лаўцы насупраць, я ўбачыў трох мужчынаў. Двое трымалі трэцяга, які сядзеў пасярод, за рукі. На сталё ляжаў акрываўлены, быццам іржавы, нож. У мяне зноў забалелі грудзі... Трохі ўбаку, на лаўцы пад маёй паліцай, сядзеў яшчэ адзін мужчына. Скрозь ягоныя пальцы сачылася ярка-чырвоная сукравіца.

— Ага, прачнуўся, нарэшце... А цябе тут забіць хацелі...— пачаў казаць адзін з мужчын.

Другі паспешна дадаў:

— Твае смяшкі ў сне не спадабаліся вась яму,— і ён паказаў на таго, каго трымалі.— А вась гэты ідыёт — руку падставіў, каб цябе ўратаваць. Яшчэ б імгненне — І не прачнуўся б ты больш ніколі... Ну, уставай, сведкам будзеш. Зараз міліцыя прыйдзе.

— Якім сведкам?.. Я дадому еду!.. Я ўжо прыехаў!..— закрычаў я.— Мне ісці трэба! — і кінуўся да выхаду. Мяне паспрабавалі схопіць, але я вырваўся, яшчэ раз тузануўся і, ледзь не зваліўшыся з паліцы,— ачуўся.

За акном была густая цемра. Ні агенчыка, ні зоркі. Быццам нехта проста заклеіў акно чорнай фотапаперай.

Цягнік стаяў. Стаяў, пэўна, ужо даўно і яшчэ доўга павінен быў стаяць. У вагоне не чуваць было ўжо ні гаманы пасажыраў, якія збіраліся выходзіць, ні тых, што зайшлі.

— Дзе мы стаім? — спытаў я ў пасажыра, які ўважліва паглядаў на мяне.

— Гомель...— схамянуўся той.

Я саслізнуў з паліцы. Усунуў ногі ў халодныя чаравікі, узяў сакваж, накіраваўся да выхаду. Пачаргова апускаючыся з прыступкі на прыступку, я сышоў на заліты дажджом да лужынаў перон...

1982

Успамін. Яблыкi

Гэта было так даўно, што той час можна назваць дзяцінствам. Альбо юнацтвам, бо я ўжо любіў кагосьці яшчэ акрамя мамы. Кахаў моцна, гэтаксама моцна спадзеючыся на ўзаемнасць. Яна, здаецца, была маёй аднакласніцай... А мо і не. Але не гэта галоўнае — галоўнае, што я кахаў. І яна ведала пра тое гэтаксама, як вы ведаеце зараз.

Так, але я не хацеў пісаць пра каханне. Я думаў распавесці пра тое, што было так даўно і схавалася ўжо за чарадой іншых успамінаў — больш блізкіх і таму больш ясных. Вы заўважалі, пэўна, як некалькі светлых шкельцаў, складзеных разам, пакрываюцца смугой. І чым больш празрыстых шкельцаў, тым за большым туманам бачыцца тое, што мы хочам праз іх разгледзець. Так і з маёй памяццю...

Зусім забытаўся...

Я хачу напісаць зусім не пра гэта. Я хачу напісаць пра дзяцінства. Пра тое, маё. Якое гэтак востра тады адчувалася мной і знаходзілася ўва мне. Пра час, калі здавалася, што ўсё забараняюць і табе кроку нельга ступіць без дазволу. Але толькі зараз стала зразумела,

што менавіта тады і былі ў цябе гады сапраўднае волі...

І зноў не пра тое.

Я хачу напісаць не пра дзяцінства наогул, а пра некалькі выпадкаў з яго. Яны гэтаксама дакладна і бяспрэчна былі, як тое, што нейкую хвілю назад у вас з'явілася жаданне кінуць чытаць гэтае апавяданне, бо вам нецікава.

Так, і гэтае і тое было. Гэтае — нядаўна, тое — даўно. Аднак усё ўжо ў мінулым і таму стала роўным між сабою...

1

Сонны сад рыпеў на ветры дрэвамі. Такімі старымі, што нават пры лёгкім дотыку ад ствалоў адляталі кавалачкі кары, агаляючы сухое цела яблынь, і яно плямамі бялела ў цемры.

У гэты незнаёмы сад нас прынадзіў пругкі стук яблык-паданак аб зямлю. Вецер даносіў іх салодкі пах, і рот напаяўся слінай. Мы не вытрымалі. Гнілая, пазелянелая ад старасці і вільгаці дошка ў плоце зламалася без трэску. Яна нібы ціхенька ўздыхнула ад болю і мякка перагнулася напалам.

Першыя яблыкі гучна храбусцелі і прымушалі нас сцінацца ад страху, што нехта пачуе. А потым мы асмялелі...

Калі нашыя пазухі сталі нагадваць жываты цяжарных жанчын, мы сабраліся сыходзіць. І тут я ўбачыў успышку агню, якая вылецела з цемры. Гук стрэлу пачуўся амаль адначасова. «Гэта вартаўнік!..» — падумаў я і закрычаў ад болю...

Вярнуўшыся з цемры свядомасці ў цемрыва ночы, я ўбачыў, што сябры мае ўцяклі, адзін я застаўся ляжаць. Ногі здаваліся мне чужымі, хоць я і востра іх адчуваў. Яны нібы хворая частка другога чалавека ляжалі побач.

— Папаўся, галубчык!..— былі першыя словы, якія я хацеў пачуць, ведаў, што пачую, і пачуў, калі наблізіўся вартаўнік.

Нада мной з радасным дыханнем схіліўся твар. Мне захацелася ўкусіць яго. Але я ляжаў ціха, без стогнаў, быццам мёртвы, і баяўся толькі, каб дзед не заўважыў слёзы ля вачэй. І дамогся свайго.

Вартаўнік адхіснуўся ад мяне. Спалохаўся. Стрэльба задрыжэла ў ягоных руках і ўпала побач са мной. У паветры папоўз востры пах тытуню — дзед стаў шныпарыць у кішэнях, шукаць запалкі. Іх не было. Напалову лысая,

прапахлая потам галава ўпала мне на грудзі, туды, дзе павінна быць сэрца. Я целаю адчуў, як калючая скура яго твару зморшчылася, сабралася ва ўсмішку.

— Вады хіба што прынесці і лінуць на яго, каб ажыў,— сказаў сам сабе вартаўнік. Устаў і пайшоў, доўга падцягваючы адну нагу і хутка ступаючы другой. «Відаць, кульгавы...» — падумаў я.

Да гэтага часу боль пакінуў усё цела і застаўся толькі маленькай гарачай плямінкай у правым калене. Вартаўнік не бачыў у цемры мой твар, а значыць, і не мог запомніць мяне! І зараз трэба было ўцякаць, пакуль яго няма. Хапаючыся за глыбокія расколіны-зморшчыны ў кары дрэва, я ўстаў і прытуліўся да яго, пабўслінаму стоячы на адной назе. Але ўстаць было самым лёгка! Калі я працягнуў правую нагу наперад і паспрабаваў абaperціся на яе, розум мой памутнеў ад болю, які штыком пранізаў увесь бок і ўдарыў у галаву. Я зноў закрычаў. І, як падкошаны, упаў тварам проста на прыклад стрэльбы. Аднак болю ад разбітага носа я не адчуў. Я адчуў толькі цеплыню і брыдкую макрэчу салёнае крыві, камякаватую слізкасць у роце.

Ад усяго гэтага можна было страціць прытомнасць. І я не ведаю, чаму так не здарылася. Мажліва, таму, што ў галаве зараз пульсавала-працавала адна думка: «Уцякаць!..» Стрэльба была дарэчы. Абапіраючыся на яе, спачатку проста як на палку, я ўстаў, а потым абaperся, як на мыліцу, і пайшоў. Ля самай дзіркі ў агароджы я пачуў ззаду крокі вартаўніка, падобныя на кропкі-працяжнікі азбукі Морзе. З-за плота я стаў назіраць за дзедам. А той падышоў да месца, дзе я раней ляжаў, спыніўся і ўвесь скалануўся: разгублена бразнуўшы дужкай, вядро стала на зямлю.

— У-у-у, гад, уцёк,— голасам, у якім адчувалася здароўе і было нешта воўчае, загуўзавыў дзед і стаў хутка хадзіць вакол: пэўна, усё ж спадзяваўся знайсці мяне. Крокі ягоныя ператварыліся ў суцэльны, густы шоргат лісця, і мне падумалася, што яно сухое, калі можа гэтак шамацець.

Уздыхі шкадавання і гневу, якія ішлі з саду, мне абрыдлі. Я ўжо ведаў, што рабіць. Я падняў стрэльбу і накіраваў яе ў цемру саду. Але стрэльба аказалася аднаствольнай...

Дзед да таго часу супакоіўся і, расчаравана ступаючы, пайшоў у глыбіню саду. Забыўся нават на вядро. У вадзе ціха адбіваліся (я

бачыў!) дзірачкі зорак. Да мяне падбеглі тыя, з кім я раней, не вытрымаўшы паху яблык, палез у сад.

— Што з табой? — з непатрэбным мне спачуваннем спытаў адзін з іх.

— Нага...— я не трымаў да іх крыўды і таму гаварыў спакойна.

Яны зразумелі ўсё. Асцярожна, як нешта крохкае, узялі мяне пад рукі, павялі дахаты...

Я не буду апісваць, што было з маці, калі яна мяне ўбачыла. Такія сцэны вы ўжо шмат разоў читалі. І не хачу пісаць пра доўгія і нудныя месяцы, праведзеныя ў шпіталі, дзе нейкай разнастайнасцю вылучаліся хіба што дні аперацый. А іх было шмат. Беспаспяховыя, марныя, непатрэбныя... Скажу толькі, што там я пачаў упершыню пісаць для вас. Нічога не скажу я і пра суд над дэдам-вартаўніком, на якім яго апраўдалі, бо прызналі вар'ятам. Усё ў гэтым жыцці тлумачыцца проста...

З таго часу прайшло шмат гадоў. Я пісаў ужо, што было гэта ў далёкім, даўнім дзяцінстве, якое скончылася для мяне разам з тым стрэлам, што зрабіў мяне калекам. Так, я зараз хаджу гэтаксама, як і той дзед. Правая нага не згінаецца ў калене, і я паўколам доўга цягну яе па зямлі...

І яшчэ: я забыў напісаць, што цяпер я працую вартаўніком у калгасным садзе. У мяне ёсць стрэльба...

2

Дзверы хлёўчука бязгучна пагойдваліся ўлева-ўправа пад лёгкім летнім ветрыкам. Вечаровая цішыня прагна ўслухоўвалася ў сябе. Мае крокі аддаваліся ў ёй незвычайна чутна і гулка. Быццам недзе пада мной была пустата.

Адно не выключала другога.

Падумаўшы гэтак, я ўзяў заступ, што прытоена стаяў ля сцяны.

Зямля лёгка паддавалася рыдлёўцы, хоць сцяжына і была добра ўтапаная. Першыя паўметра я выкапаў неўпрыкметку. Далей стала цяжэй, на лбе выступіў казытлівы пот, галава стала цяжкой ад напружання. Яшчэ праз паўметра, калі немагчыма было ўжо седзячы на версе выпягваць рыдлёўку з жоўтым, бы пафарбаваным, пяском, я падняўся з каленяў.

Нейкай пэўнай думкі не было. Проста стала цяжка. Я выпрастаўся — да хрусту ў касцях — і агледзеўся. За рэдкім плотам пад яблынным пластом ляжалі паданкі, далей чырванелі на

калівах тлустыя памідоры, яшчэ далей, ля небасхілу, сінеў лес.

Я крыху пастаяў і стомлена пасунуўся з двара на вуліцу. На адной з лавак сядзелі двое. Перашэптваліся — і яна ціхенька смяялася.

— Паслухай, Алесь, давай да цябе па яблыкі зла-зім,— крыкнуў хлопец. Па голасе я пазнаў суседа Кольку. «Злазім да цябе па яблыкі...» — было нашым даўнім жартам.

— Пачакайце. Я вынесу...

У прытол сарочкі я хутка назбіраў беллага наліву і накіраваўся на вуліцу. Дзверы хлёўчука раптам пранізліва зарыпелі. Я азірнуўся на поўнай хадзе і... з усяго маху ўляцеў у яміну з рыдлёўкай.

Калі я ачуўся, яблыкі яшчэ раскочваліся. Але рыдлёўка валялася ўжо далёка наперадзе. Тутгі боль сцяў-скаваў цела.

Я выпаўз з яміны, трохі паляжаў. Першыя буйныя зоркі віселі нізка-нізка і працягвалі да мяне свае вострыя праменьчыкі. Адна слязінка забралася ў вуха і казытала там.

Я ўстаў і пайшоў на вуліцу.

— А дзе ж хвалёныя яблыкі? — тузануў мяне за плячо Колька, калі я падсеў побач.

— Там...

— Мо збегаць самому?

— Давай...

— Вечар сёння ў мяне нейкі няўдалы, тлумны,— сказаў я дзяўчыне пасля таго, як Колька пайшоў.— Яміну не выкапаў, яблыкі рассыпаў... І хляўчук не зачыніў... Забыўся. Ты прабач, пакіну цябе. Пайду зачыню дзверы.

3

Папярочкі ападалі, асыпаліся адна за адной. А потым упала і ўся лесвіца. Аднак на самай вяршальне дрэва застаўся вісець чалавек. Ён трымаўся за галіну адной рукой, а другой усё яшчэ стараўся дацягнуцца да яблыка і нібы не заўважаў, што драбіны разваліліся. Галіна ад яго важкага цела згіналася і патрэсквала, але перш чым яна адламалася, чалавек паспеў нагамі абхапіць дрэва. Цяпер яблык быў блізка. Чалавек падабраў галіну, рэзка падцягнуў яе і сарваў яблык.

Можна было святкаваць перамогу. Чалавек усміхнуўся некаму ўверсе, можа, сонцу, ласкава абцёр яблык, павярнуўся да мяне, і цяпер, нарэшце, я добра разгледзеў яго: невыразны, смуглаваты, акруглы твар, тонкі нос, чорныя, жывыя, нават вяртлявыя вочы, маленькія

пульхныя губы — чалавек нібы пазіраваў мне, і я адчуў сябе фатографам. Вяршаліна яблыні амаль не засланяла твар, але сонца падала звысоку, і таму пад носам плямаю лёг чорны цень. Я, калі б быў фатографам, крыху прыўзняў бы яму галаву і папрасіў бы адламаць ад яблыні яшчэ адну галіну. Каб не замінала...

Чалавек трохі споўз па дрэве ўніз і добра ўладкаваўся на тоўстай галіне, потым зашпіліў гузікі на кашулі, сцёр са штаноў шматкі кары, яшчэ раз абцёр яблык і смачна адкусіў яго...

Муляж гэтага яблыка зараз захоўваецца ў музеі. Той чалавек вырас і стаў героем сваёй краіны. Пра яго напісана шмат успамінаў. І найпершыя — мае. Яго смяртэльны подзвіг гісторыкі часта параўноўваюць з тым, што здзейсніў ён у дзяцінстве, дастаючы яблык, калі пад ім, адбіраючы дарогу назад, зламалася ле-свіца...

А я шкадую, што не змог яго ў той дзень сфатаграфавачь.

4

Мяне спыталі: дзе ты хочаш жыць?

Я адказаў: на Беларусі. І нарадзіўся.

Вакол было чырвона і ціха. І я закрыгчаў...

Я памятаю сябе гадоў з трох. Вялізныя дрэвы, высокая трава, аграмадныя яблыкі: абяруч не абняць. Побач — мама. Вакол — Радзіма. І дрэвы, і трава, і яблыкі — усё Радзіма. Тады мне гэтага было дастаткова, каб Радзіму адчуваць Радзімай.

Цяпер — мала. І згасла тое пачуццё Радзімы.

Бо вакол — усё чужое. Не вачам — душы!

Куды я патрапіў? Дзе ты, мая Беларусь?

Вакол — чырвона і ціха. Мо закрыгчаць?..

1982. 1984

ІІІ 3 нізкі

“ЗГАДКІ”

Не пытайце, што будзе заўтра

(Пайфантастыч ная гісторыя)

— Ух ты, ну й цапануў, зараза! — сцяўшы зубы, прасіпеў Уладзя, схіліўся яшчэ ніжэй, прастагнаў: «У-у-у!» — выхапіў руку з вады і чмякнуў на дно чоўна рака. Вялізны, з пацеркамі ікры на хвасце, ён упаў на спіну і ляжаў, поўны ўласнае годнасці, паволі варушачы кліюшніямі і спрабуючы перавярнуцца.

Не вельмі прыемная штука — голымі рукамі лазіць па норах і чакаць, калі ўчэпіцца за твае пальцы рак. Заўсёды бывае гэта знянацку — востры боль прашчыкнутых да крыві пальцаў, як токам, пранізвае ўсё цела і сціскае сэрца. Звычайна Юрась і Уладзя палявалі на ракаў не ўдзень, а познім вечарам ці ноччу — пад уважлівым позіркам поўні. Бралі моцныя электрычныя ліхтары, вядра і йшлі да возера. Ціхенька, каб не нарабіць плёскаці, брылі па вадзе ўздоўж берага і высвечвалі ліхтаром дно. Вада ў Сяляве была чыстая, празрыстая — таму й жылі тут ракі,— святло без перашкодаў намацвала дно, і ўсё на ягоным светла-шэрым пяску было відаць як на далоні. Ракі якраз у гэты час, з надыходам цемры, выпаўзалі са сваіх

нораў у пошуках ежыва ці, мажліва, на шлюбныя гульні. Выхаплены святлом рак уціскаўся ў пясок, застываў на момант і, для неспрактыкаванага вока, нічым не адрозніваўся ад прытопленых рэшткаў каранёў, раскіданых у вадзе ля берага, а пбтым паціху-паціху, хвостом уперад, стараўся выпаўзці з асветленага кола. У хлопцаў быў час добра прыцэліцца і акуратна схапіць яго за спінку ля галавы, ці больш дакладна — за шыю. Рак трапятая ў руцэ, страшна варочаў ключнямі, трос хвостом, але пальцаў дастаць не мог і прамым ходам трапляў у вядро да іншых злоўленых бедакоў. Бывала й трохі інакш: пад вострым промнем рак імгненна набіраў неймаверную хуткасць і ў хвілю знікаў пад бліжэйшым карчом. Толькі й там быў ён ужо лёгкаю здабычаю.

Аднак сёння Юрась і Уладзя цемрыва не дачакаліся — выправіліся на ловы сярод дня. Не дзеля цікаўнасці альбо «рамантыкі». Учарашняя непрадбачлівасць вымусіла. Прыехалі яны на Сяляву апошнім аўтобусам. Вечарэла, у лесе даўгія цені дрэваў заіваліся ўжо ў суцэльную шэрань. Покуль дабраліся да даўно выбранай і абжытай імі мясцінкі — і зусім сцямнела. Хуценька разапнулі намёт. Уладзя адышоўся з сякеркаю і набіраў сушняку на вогнішча, а

Юрась накапаў чарвякоў на ранішнюю рыбалку. Гэтыя звыклыя, даўно падзеленыя абавязкі выканалі ўмомант, схапілі вядро, электрычны ліхтар і рванулі да возера, на справу, дзеля якога і прыезджалі сюды.

З гадзіну прабукалі ў парнай вечаровай вадзе, назбіралі — інакш і не скажаш — з паўвядра ракаў і вярнуліся да намёта. Расклалі вогнішча і, калі пацягнула ад яго салодкім хваёвым дымком, разам прыгадалі, што, яшчэ ідучы ад аўтобуса, сцякалі слінаю ад голаду. Кінуліся да сваіх пляцакоў, цап-цап — а там нехта палазіў ужо і прыпасы выцягнуў. Знікла ўсё ядомое — каўбаса, хлеб, сала... Засталіся толькі пашкуматаная, заплямленая былымі харчамі папера ды растрыбушаныя цэлафанавыя пакеты. А яшчэ соль ды сакія-такія прыправы да юшкі.

— Ідыёты! — выгукнуў у размаляванае зорамі неба Уладзя.— Пляцакі незакрытымі пакінулі, і сабака ў іх палазіў!..

Калі б пабылі тут людзі, яны і пляцакі прыхапілі б разам... І на тым дзякуй.

Назаўтра раніцаю хлопцы сплавалі на чоўне ў вёсачку, дзесяткі два хатаў якой былі абыякава, хаатычна, нібы пяроўка курам, рассыпаны на супрацьлеглым беразе возера. У адным з

будыначкаў, ці не ў былой лазенцы, месцілася крама. Было ў ёй надзіва пуста: толькі чэрствы пазаўчарашні хлеб ды абрыдлая за вясну ў студэнцкай сталоўцы вермішэль. Затое ляжалі іншыя «товары повсяднёвага спраса»: заседжаныя мухамі кніжкі, стосік нейкай пажайцеляй бялізны ці дзіцячай апрачкі і некалькі параў вялізных галёшаў. Узяўшы дзве цагліны хлеба, хлопцы вярнуліся назад.

Як назло, і рыба не бралася. За ранак злавілі Юрась з Уладзем на двух пару плотчак ды акунька. Таму й выправіліся ўдзень ізноў на ракаў. Голад не цётка. Трэ было й пра вячэру падумаць.

На чоўне падплылі да невялікага астраўка, што зелянеў метраў за паўсотню ад берага. Ноччу сюды яны не заплывалі. І дарэмна: мясціна была самая што ні на ёсць рачыная. Прытопленыя карчы, абрывістыя берагі, утырканыя дзіркамі нораў. І ледзь не ў кожнай — няпуджаны рак. Адно толькі — лавіць ракаў даводзілася на «жыўца»: на ўласную руку. Уціскаць яе ўнару, пасоўваць паціху наперад і з жахам чакаць, калі сцісне пальцы кляшнё... Аднак і ў такіх ловах ёсць свой інтарэс, Юрась і Уладзя захапіліся і толькі шэптам перагаворваліся, зрэдку пакрыкваючы ад болю.

— Ау, хлопцы, што гэта вы тут робіце? — пачуўся зусім побач дзявочы голас. Лаўцы азірнуліся — да іх падплывала дзяўчына. Лёгка, па-сабачы падтрабуючы, адфыркаваючыся ад хваль, яна наблізілася і стала на ногі метры за тры ад хлопцаў. Вада даходзіла ёй да клубоў, аднак гэта не замінала разгледзець, што была яна надзвычай прывабная. Яна проста свяцілася прыгажосцю. Тонкі, першы загар смугліў цела, доўгія, распущаныя валасы цесна апляталі плечы, акруглялі твар, які, здавалася, увесь занялі вялізныя вочы... Русалка, дый годзе.

— Ракаў ловім, не бачыш... — незадаволеная і незразумела груба буркнуў у адказ Уладзя і асцярожна дастаў з вады чарговага небараку. Пры гэтым анікоўкі не зморшчыўся, хоць рак да крыві парэзаў кляшнёю руку.

— Ой, як цікава! А можна мне паглядзець? — мяккім голасам, які ў цесныя абдымкі браў сэрца і не адпускаў, не прагаварыла, а праспявала дзяўчына.

— Чаму ж не... Калі хочаш, і сама паспрабуй злавіць.

— Не-е, стра-ашна... Я такая баязлівая...

Юрасю дзяўчына спадабалася — ажно дух заняло. «Кажуць пра каханне з першага погляду — можа, яно й бывае такім», — падумаў Юрась.

Ен стаяў моўчкі, пазіраў на дзяўчыну, лавіў голас, які так пасаваў ёй, і здзіўляўся, як ва Уладзі язык паварочваецца нешта адказваць, перамаўляцца з ёю. Юрась зірнуў на сябра і ўбачыў, што той не менш за яго заварожаны, зачараваны дзяўчынаю. А яна была ўжо зусім побач, па той бок чоўна, і ўзіралася ў ягонае дно, па якім поўзалі ў вадзе, счাপіўшыся па двое, па трое, ракі, збіваліся ў страшныя, ад настаўленых ва ўсе бакі ключняў, купкі. Дзяўчына схілілася над чоўнам, і Юрасю стала не па сабе — такая прыцягальная сіла зыходзіла ад яе. Сэрца затахкала, забілася часценька, бы на экзамене, перад тым як білет цягнуць. А калі Юрась заўважыў, як выглядваюць з-пад невялікага купальнага станіка яе маленькія, востранькія грудзі, то сэрца зайшлося ў стогне, і ледзь не страціў прытомнасць... Юрась не разумеў, што з ім адбываецца, ён не мог стрымліваць свае пачуцці, аддаўся ім і млеў ад прысутнасці невядомае дзяўчыны.

Хлопцы злавлі яшчэ з дзесятак ракаў, перакідваючыся з дзяўчынаю нейкімі нікчэмнымі словамі. А потым пачалі збірацца «дамоў», да свайго намёта. Юрась улез у човен, сабраў у вядро ракаў.

— Вы паплывецце ўжо? — весела, нават неяк шчасліва спытала дзяўчына.

— Так...— толькі й прамовіў Юрась.

— А куды? Ці далёка?

— Вунь на мысок наш, да намёта,— кінуў галавою некуды ўдалеч Уладзя.

— Ой, а можна мне з вамі, ага? Я ведаю: вы ракаў варыць будзеце! А я так хачу іх пакаштаваць...

— А ты што, адна тут?

— Не-е, з бацькамі. Але яны супраць не будуць. Я зараз ім памахаю.

Дзяўчына ўзняла ўгару тонкую і гнуткую, нібы лебядзіная шыя, руку, плаўна правяла ёю па паветры, як па вадзе, і крыкнула: «Эге-гей!»

На беразе, ад жоўтага польскага намёта, ля якога стаялі новенькія чырвоныя «Жыгулі», адразу ж, быццам чакаўшы гэтага знаку, адарвалася постаць жанчыны ў паласатым купальніку.

— Мама-а! — звонка крыкнула дзяўчына.— Можна, я з хлопцамі пакатаюся? Тут, недалёка...

Жанчына памахала ў адказ рукою: можна, можна. Дзяўчына спрытна і лёгка забралася ў човен і сказала:

— Мяне завуць Гэля. А вас? Хлопцы назваліся.

Уладзя ўзяўся за вёслы, і Юрасю давялося сесці на лаўцы побач з Гэляю. І праз колькі хвілінаў ён пашкадаваў пра тое... бо што гэта было за выпрабаванне! Юрась не бачыў нічога вакол, вочы засціў туман, які наплываў аднекуль знутры. Усім цела адчуваў ён Гэлю, і толькі Гэлю. А калі яна незнарок апякала яго сваім дотыкам альбо дыханнем... Што і казаць, што і тлумачыць... Адно добра: прыхапілі хлопцы з сабою ў човен сёе-тое з апраткі, і Юрась падняў і своечасова накінуў сабе на калені кашулю, а то — сораму не абабрацца б.

Гэля весела шчабятала ўсю дарогу і, здавалася, нічога не заўважала. Распавядала пра сябе. Яна з бацькамі прыехала сюды, на Сяляву, за Барысаў, на адпачынак з Мінска. Бацька яе вядомы прафесар, філолаг, выкладчык універсітэта. Яна й прозвішча назвала: Бойка, ці што... Яны тут упершыню, і ім надта падабаецца. І возера, і вада, і лес, поўны ягадаў і грыбоў... А вам?

Хо! Юрась і Уладзя былі даўнімі наведнікамі гэтых мясцінаў. Ужо трэці год запар, у чэрвені, пад час сесіі, прыязджалі яны сюды, каб падрыхтавацца да чарговага экзамена: пачытаць на прыродзе падручнікі, а заадно

палавіць ракаў, рыбу, пазагараць і пакупацца... А можа, й наадварот.

— Здрава прыдумалі! — сказала Гэля. — Я таксама вучуся, але ў нас ніхто да такога не дадумаўся. Ведаеце што, — прапанавала раптам яна, — а бярыце наступным разам мяне з сабою, ага?

— Здрава-то здрава... — з сумам прамовіў Уладзя, варочаючы вёсламі, — але мы самі, лічы, апошні год сюды прыязджаем. Яшчэ курс — і размеркаванне... Куды паедзем — аднаму Богу ведама...

Ішоў 1985 год, хлопцы заканчвалі перад-апошні курс інстытута. Яшчэ год і — разляцяцца яны, каб абрасці сем'ямі і новымі сябрамі. І новымі звычкамі.

Бераг паволі набліжаўся. Вось ужо на фоне дрэваў выразна вымаляваўся намёт. Мясіну хлопцы выбралі файную. Мысок метраў на сто ўразаўся ў возера, па ягоных бакавінах амаль да самае вады падступалі дрэвы, а на самым носе быў пакаты спуск, усыпаны чыстым жоўтым пяском, — найцудоўнейшы пляж. Зараз стаялі тут не знятыя з начы донкі. Без чоўна, які хлопцы бралі ў знаёмага дзядка на вечна зачыненай чоўнавай станцыі напракат за пляшку «чарніла», дабрацца сюды было цяжка:

толькі пешкам, у абход. Машынных дарог блізка не было. Усе аўтатурысты звычайна спыняліся там, дзе сталі і Гэліны бацькі.

Човен лёгка ўспароў бераг і няроўна закалыхаўся на хвалях. Юрась падхапіў вядро з ракамі і выскачыў на сухі гарачы пясок. Уладзя выкінуў вёслы і таксама сышоў. Гэля засталася сядзець у чоўне.

— Папрашу да нашага шалашу,— сказаў Уладзя, шаркнуў нагою і падаў руку. Гэля выйшла.

Сухія дровы разгарэліся хутка. Юрась збегаў да возера па чыстую ваду, і праз колькі хвілінаў над вогнішчам вісеў абсмалены, абдымлены паходны кацялок і ў ім сіпела вада.

Юрась палез у намёт да пляцакоў па соль і прыправы. Шукаў іх доўга, перамацаваючы зноў і зноў кішэні, і аніяк не мог знайсці.

— Што гэта ты нас пакінуў? — пачуўся голас Гэлі. Яна адхінула полаг увахода, агледзелася і спытала: — А можна мне да цябе? — і, не чакаючы адказу, рыбінаю, не, змяёю слізганула ў намёт. Юрась нават і не зразумеў, ці не паспеў зразумець, як ягонья вусны патрапілі да яе вуснаў... Яны цалаваліся, а рукі рабілі тое, што і трэба было ў гэты момант. Гэля не

супраціўлялася, а хутчэй дапамагала. І Юрась праваліўся ў яе... у яе чары, у яе каханне...

— Вас па смерць пасылаць, а не па соль...— даляцеў раптам да Юрася голас Уладзі, і ў намёт ушылася ягоная галава.— Ракі кіпяць даўно,— сказаў ён, яшчэ добра не разгледзеўшы Юрася й Галю ў паўзмроку, а потым пасунуўся назад і разгублена прамармытаў: — Я, я не перашкодзіў?

— Не-не,— хуценька адказала Гэля,— залазь, залазь...

...Уладзя з Гэляй мілаваліся, а Юрась абіраў для Гэлі ракаў. Даставаў самае смачнае мяса з шыек і, сабраўшы пяць-сем разам, падаваў ёй. Гэля сціскала вуснамі ружовыя камячкі, і шырока расшыраліся ў цяжкім дыханні яе ноздры.

Юрась, заняты справай і яшчэ трохі ўзбуджаны, не адразу адрэагаваў на лёгкія крокі, што, як яму падалося, пачуліся скрозь гэтае сапенне і трэск панцыраў ракаў. Нехта ціхенька падкрадаўся да намёта. У правай бакавіне яго, якраз там, адкуль чуліся крокі, над самаю зямлёю, была невялікая, з курынае яйка, дзірка. Юрась прылёг да яе. Рука пацягнулася да сякеры, што ляжала пры ўваходзе. Мясіціна, якую выбралі хлопцы, была глухая, людзі

прыходзілі сюды рэдка. І любы госць быў не вельмі жаданы, тым больш зараз. Юрасю зноў падалося, што за сценкай намёта хруснула галінка. Ён выглянуў у дзірку і зусім побач, за некалькі сантыметраў ад сябе, убачыў голую, босую чалавечую нагу. Яна паварушылася, лёгка пасунулася наперад, да самых вачэй, і Юрась з жахам убачыў, што было на ёй... шэсць пальцаў. Яны былі растапыраныя, і між імі віднеліся тонкія слюдзяністыя перапонкі з крывяністымі жылкамі... Вышэй анічога відаць не было. Юрась прырос да зямлі, застыў, баючыся нават паварушыцца.

Нага пастаяла яшчэ трохі, потым павольна — як бывае, калі чалавек крадзецца — паднялася і знікла. Пачала выпроставацца прымятая трава, а Юрась уеё яшчэ не мог адарваць вачэй ад дзіркі. Потым падхапіўся, падпоўз да выхаду з намёта і, асцярожна адагнуўшы полаг, вызірнуў. Між дрэваў, бліжэйшым шляхам да возера, адыходзіла жанчына ў паласатым купальніку — тая, якую хлопцы бачылі на беразе і якую Гэля назвала мамай...

Юрась зашморгнуў полаг, павярнуўся да Уладзі з Гэляй. Яны, шчаслівыя, адпачывалі і цалаваліся. Юрась паглядзеў на выцягнутыя амаль да яго ногі Гэлі і зноў жажнуўся: на іх было

па шэсць пальцаў. Пальцы зараз сціснутыя, але й так бачна, што між імі ёсць перапонкі.

— Ракаў! Я хачу ракаў! — капрызліва прахныкала Гэля, ну зусім натуральна, гэтак, што Юрась і не паверыў свайму «адкрыццю». — Юрась! Дай ракаў! — і шасціпальцавай (!) нагою штурхнула яго ў бок.

Юрася апякло, быццам токам трасянула ад гэтага дотыку. Ён падхапіўся, памкнуўся да выхаду і схлусіў:

— Тут скончыліся ўсе... Я зараз прынясу. Юрась выскачыў з намёта, набраў у вядры чырвоных, з белым крэйдавым налётам, яшчэ цёплых, ракаў і вярнуўся да Уладзі і Гэлі. Яны прыселі на калені, падсунуліся бліжэй, і затрашчалі панцыры.

Вечарэла. Жыццё ў лесе заціхала. Затое ажывала на возеры. Адтуль раз-пораз даносіўся плёскат буйной рыбіны. Відаць, паляваў у прыбярэжным чароце шчупак.

— Мне пара да сваіх,— сказала Гэля і падцягнула да сябе апратку. Зрэшты, якая там апратка... Яна ж прыплыла з хлопцамі ў тым, у чым была,— продкі хвалявацца будуць...

Выйшлі з намёта, Гэля салодка пацягнулася, як пасля сну, і развіталася:

— Ну, хлапчукі, гуд бай! — адышлася колькі крокаў, павярнулася і спытала: — А можна, я яшчэ да вас прыйду, ага?

— А мо застанешся? — з надзеяй спытаў Уладзя.

— Не, татуля з матуляй зачакаліся.

— А як жа ты дарогу знойдзеш? Мо падвезці?

— Не трэба, я добра плаваю, а там — берагам. Тут жа зусім блізка.

— Я падвязу, — памкнуўся Уладзя, але Юрась перахапіў яго за руку: сядзі.

— Ты што, з глузду з'ехаў: такая феміна... — прашаптаў Уладзя.

— Знойдзем, калі патрэба будзе, а то й сама прыйдзе... Май гонар, мужык...

— Не па-джэнтльменску... — толькі й сказаў Уладзя, аднак паслухаўся, прысеў побач з Юрасём.

Праз адхінуты полаг намёта было відаць, як падышла Гэля да краю мыска і пачала спускацца ўніз, асцярожна пасоўваючы ногі па напечаным за дзень пяску. Вось схавалася яна па плечы, вось знікла: пэўна, паплыла.

Уладзя разлёгся ў намёце, паклаў рукі пад галаву і, заплюшчыўшы вочы, прамармытаў як сыты кот:

— Ну й баба... Вышэйшы клас... Усё свядомае жыццё марыў пра такую. А ты казаў з галадухі памрэм. Ды я гатоў хоць сто дзён гэтак галадаць.

— Ты б апрануўся, палавы гігант, ці хоць трохі мошчы свае прыкрыў, а то рэбры зараз павылазяць, — сказаў Юрась і заціх. Трэба было неяк расказаць пра ўбачанае. Сябар ягоны, бачна, застыў у замілаваным успаміне, купаўся ў ім і вынырваць не жадаў. Не хацелася Юрасю чапаць яго, ды інакш і самому не супакоіцца.

— Уладзя, — пачаў ён зноў, — ты нічога незвычайнага не прыкмеціў, калі быў з Гэляю?

— Прыкмеціў... Баба — вышэйшы клас. На нашым курсе ды што на курсе — ва ўсім інстытуце другой такой не знойдзеш... А лоўка ты яе акуштаў, га? Кось-кось, ды ў аглоблі... Мала-дзе-ец!

— Уладзя... — Юрась не ведаў, як падступіцца да паведамлення. Так бывае, калі стаіш перад зачыненымі дзвярыма і не адважваешся ўвайсці, бо не ведаеш, як пачаць гаворку. Найлепшае выйсце ў такіх выпадках — адчыніць дзверы і ўвайсці. Словы потым знойдуцца. Юрась так і зрабіў:

— Уладзя, а ты не заўважыў, што ў Гэлі на нагах па шэсць пальцаў, а між імі — перапонкі?..

Уладзя ляжаў, задраўшы галаву, заплюшчыўшы вочы, і аніяк не адрэагаваў на словы Юрася. Відаць, палічыў за жарт. А потым хмыкнуў:

— Ты яшчэ скажы, што у яе шэсць грудзей было, як у свінні.

— Я сур'ёзна...— і Юрась расказаў пра бачанае. Уладзя падхапіўся. Ён добра ведаў Юрася і разумеў, што хлусіць ці жартаваць той не будзе. Да таго ж, распавядаючы, Юрась гэтак расхвалываўся, што ніяк нельга было не паверыць яму.

— Во прыгода, дык прыгода...— прагаварыў Уладзя і спытаў: — Ну й што рабіць будзем? Што гэта такое было? Адкуль? Навошта?..

— Што ты раскідаўся пытаннямі. Я й сам не больш за цябе цяперака ведаю... Давай разам думаць.

— М-м-м...— прастагнаў Уладзя.

— Я думаю,— сказаў Юрась няспешна, ледзь не па складах вымаўляючы словы,— што гэта ў яе, у іх не простае ўродства нейкае, якое дачцэ ад маці перадалося, маці — ад бабулі... Так не бывае... Дый вельмі незвычайнае яно нейкае, не

людское...— дадаў Юрась і асекся на апошнім слове.

Але Уладзя думаў больш прыземлена, рацыянальна.

— Паслухай, Юрась,— прапанаваў ён,— давай не будзем гадаць, а лепш сплаваем зараз жа да іхняга намёта. Ён жа недалёка. А раптам што-небудзь разведаем...

Прапанова была слушная. І хлопцы, зашморгнуўшы намёт, выправіліся да чоўна.

Ноч выдалася цёмнаю. Хоць над возерам было крыху святлей, усё роўна арыентавацца было цяжка, і хлопцы паплылі ўздоўж берага, абапіраючыся вёсламі аб дно, каб не плёскаць. Здалёк заўважылі яны кволы агеньчык, што дрыжэў ля Гэлінага намёта і жоўтымі плямамі выхопліваў з цемры бліжэйшыя дрэвы і машыну. Не даплываючы да яго метраў сто, хлопцы сышлі на бераг. Выцягнулі човен пад лазовы куст, каб не сплыў, і пачалі павольна падкрадацца да намёта. У ім, бачна было, гарэла яркае святло — і нехта гаварыў. Калі да хлопцаў данесліся першыя выразныя словы, яны спыніліся, прыслухаліся:

— ...Зямля... апошні дзень... Ну добра, пагаманілі, й годзе,— пачулі яны мужчынскі голас,— будзем спаць, як і ўсе людзі... Ага, ледзь

не забыўся, ты, Гэля, малайчына: проста выдатныя экзemplяры. Я зрабіў аналізы — насенне ты сабрала вышэйшай пробы. Дома будучы задаволены. Але ў нас ёсць яшчэ адзін дзень.

І можна падстрахавацца. Ці дамовілася ты аб сустрэчы з хлопцамі?

— Так,— гэта быў запомнены хлопцамі, можа, назаўсёды голас Гэлі.

— Цудоўна... А цяпер — спаць. Усім — дабранач. Святло ў намёце патухла.

Хлопцы прыселі, апусціліся на рукі і гэтак, на чатырох, каб не нарабіць шуму, пачалі адпаўзаць у бок чоўна. Абышлося ціха. Усю дарогу назад яны маўчалі, хоць і карцела пагаварыць. Аднак яны добра ведалі: голас над возерам разносіцца далёка, нават шэпт. І таму кожны абдумваў пачутае. У намёце запалілі ліхтарык і селі каля яго.

— Ты што-небудзь зразумеў? — спытаў Уладзя.

— Я ўсё думаў: чаму яна да нас лезе, чаму сама напрошваецца, чаму ад яе такая энергія, такая прыцягальная сіла прэц? А аказваецца, ёй гэта трэба было: яна заданне бацькава выконвала — збірала «насенне»... Разумееш? Яна «даіла» нас...

— А навошта? Навошта ёй? Зацяжараць?

— Якое там... Яна ж «збірала», ты сам чуў, а бацька яе — ці хто там — выбраў «насенне» і аналіз зрабіў...

— Ну ён жа ў яе нейкі там прафесар і...— Уладзя не дагаварыў. Юрась перабіў яго, нібы злучы на тутадумства сябра:

— Так, прафесар, але ж — філолаг, яна казала. Спец па словах, а не па жыўчыках...

Здавалася, што і Уладзя зразумеў, да чаго ўвесь час хіліць Юрась, але сказаць баіцца. «Гэта былі...» — падумаў ён і тут жа адагнаў страшную думку. Начытаўшыся фантастыкі і прыгодніцкіх кніг, хлопцы тэарэтычна былі гатовыя да любых кантактаў, а на практыцы... І тады Уладзя схапіўся ледзь не за апошні панфіль:

— А чаму яны па-беларуску размаўляюць?

Вось пра гэта Юрась адразу і не падумаў. І сапраўды: чаму? У Мінску і ваколіцах даўно ўсе гавораць па-руску. Тым болей у прафесарскіх сем'ях, хай сабе і філалагічных. Але думка Юрасёва працавала ўжо ў пэўным кірунку і адгадка знайшлася тут жа, яна была на паверхні:

— Таму што і мы...

— Як гэта?

— Яны гавораць на той мове, на якой і мы. Я думаю, што мы былі першыя, каго яны тут сустрэлі і пачулі. Яны проста перанялі нашую з табою мову... Зразумеў? Памятаеш, учора ўвечары, калі мы толькі прыехалі і, узяўшы човен, плылі паўз пляжныя мясціны — анікога на беразе не было. А аб дванаццатай, калі лавілі ракаў, успомні, край неба запалаў блакітна-дзённым святлом і па ім маланкаю прабег прамень. Ты яшчэ сказаў, што гэта зарніца...

— Дык што, ты хочаш сказаць, што яны прыляцелі да нас аднекуль і Гэля — іншапланецянка...

— Я так не кажу... Я, як і ты, не хачу, баюся нават пра гэта думаць... Але... выходзіць, што так...

Хлопцы замоўклі. Маўчанне працягвалася доўга. Кожны перабіраў варыянты, каб аспрэчыць гэта. Аднак — шэсць пальцаў, перапонкі, «насенне», прамень...— складваліся ў лагічны ланцужок, выснова з якога была адзіная. І тады Уладзя сказаў:

— Што рабіць будзем? Трэба змывацца адсюль, пакуль не позна.

— Ноччу? Куды? Ты што... Дый ці далёка мы ад іх адызем?

— Ну тады давай чакаць раніцы. І з першым аўтобусам — у Мінск.

Лёгка сказаць: чакаць раніцы. Спаць ні Юрасю, ні Уладзю не хацелася. Галовы іх напружана працавалі. І малявалі карціны адна жудасней другой. Хлопцы ведалі, што ў гэтым лесе, акрамя іх, нікога няма: да першай вёскі па сушы кіламетры тры. Бліжэй толькі Гэля з бацькамі...

Вогнішча перад намётам патроху канала. Уладзя і Юрась разам выйшлі да яго, падкінулі дроў — агонь весела пабег па сухой ігліцы і на момант асвятліў твары хлопцаў. Яны былі нібы маскі, і агонь адбіваўся на іх, як на не жывых. Ля вогнішча хлопцы не затрымаліся, адразу ж вярнуліся ў намёт. Сцішыліся. Трэба было нечым іншым заняць галовы.

— Даставай кнігі,— сказаў Юрась,— экзамен на носе, а мы за іх яшчэ і не браліся.

Хлопцы ўткнуліся ў падручнікі. Але ненадоўга. Сілкаванне ліхтарыка даўно «падсела», і паступова святло пачало жаўцець, потым чырванець... Літары сталі злівацца, радок набягаў на радок. І Уладзя выключыў ліхтарык.

Пасядзелі яшчэ з гадзіну ў цемры. У лесе стаяла незвычайная цішыня. Ветру не было. Даўно заціхлі птушкі і іншае лясное жыхарства.

Нават рыба не плёскала ў возеры. Цішыня — да звону ў вушах. Страх страхам, але ноч і дзённыя перажыванні бралі сваё, павекі зліпаліся, галовы апускаліся, і раз-пораз, схамянуўшыся, хлопцы атрасалі сон, але ненадоўга. І тады Юрась прапанаваў:

— Давай спаць па чарзе, па дзве гадзіны, як у войску.

Уладзя падумаў і пагадзіўся. Першым каравуліць выпала Юрасю. Уладзя згарнуўся ў клубочак і амаль адразу заснуў. У намёце чуваць было толькі ягонае мернае дыханне. Юрась падсунуўся да выхаду, ляжаў і пазіраў на вогнішча. І стараўся не думаць пра Гэлю. Але варта было яму адвесці вочы ад агню, як яе постаць вымалёўвалася на экране цемры. Юрась моцна заплюшчваў вочы, трос галавою і зноў узіраўся ў неспакойныя языкі полымя.

Цішыня, што стаяла наўкола, была непрывычная гарадскому вуху і рабілася нясцерпнаю. Юрасю хацелася, каб хоць птушка якая пракугакала ці самалёт праляцеў і нагадаў тым, што ясыццё не спынілася, што ідзе яно сваім ходам. Юрась павярнуў гадзіннік да вогнішча, высветліў стрэлкі: пятнаццаць хвілін на другую. Шчэ... І тут, зусім побач, за некалькі метраў ад намёта, пачуліся нечыя дробныя крокі: туп-туп-

туп... І шолах травы. Юрась падхапіўся на калені. Шоргат, тупаценне паўтарыліся, дадалося яшчэ нечае сапенне... Юрась тузануў Уладзю: слухай. Нехта яўна хадзіў ля намёта: чуліся выразныя, асобныя, частыя крокі. Сядзець у намёце далей і чакаць немаведама чаго — было невыносна. Хлопцы ўзялі ліхтарык — Юрась, і сякеру — Уладзя, і вырашылі раптоўна выскачыць з намёта. Перасільваючы страх, адным рыўком яны выбеглі да вогнішча. Юрась крутнуўся — і ў адно імгненне асвятліў кругам наваколле. Нікога. Ні ценю. Хлопцы пераглянуліся, сталі спіна да спіны і ва ўсе вочы пачалі ўзірацца ў цемру. Становішча іхняе было нязручнае, незайздроснае: яны былі асветлены вогнішчам і добра бачныя таму, хто хаваўся ў цемрыве...

За намётам зноў пачуўся тупат. Юрась уключыў ліхтарык і, павольна пасоўваючы ногі, пайшоў туды. Пуста. Шкога... Тупат ішоў ад зямлі, з травы. Юрась скіраваў святло туды. Там варушыўся нейкі чорны камячок. Юрась падышоў бліжэй і здагадаўся: вожык. Прыбег паласавацца выкінутымі рэшткамі ежыва.

Юрась апусціў рукі, абмяк, адчуў раптам, што ён увесь мокры ад поту.

— Што там? — прашаптаў Уладзя, прытоена сочачы за ім.

— Вожык... Аб'едкі жарэ...— Юрась хацеў усміхнуцца, але не атрымалася.

Уладзя падбег і нагою, як мячык, пакаціў вожыка ад намёта.

Гулкае рэха панесла па лесе ягоныя маты і праклёны...

Змораныя і знясіленыя хлопцы вярнуліся ў намёт. Прылеглі. Доўга ляжалі моўчкі. З адкрытымі вачыма. Думалі кожны пра сваё і прыслухоўваліся да наваколля. І толькі калі патроху пачало днець, здаліся і паснулі.

Прачнуліся яны ні рана ні позна: гадзін у сем. Лес быў заліты ўжо высокім, яшчэ жоўтым сонцам. Звонка шчабяталі птушкі. Хлопцы выйшлі на росную траву. Жыццё вакол квітнела і спявала. Свежасць паветра хмяліла і радавала. Начныя мроівы і жахі адразу адляцелі, назаўсёды забыліся страшныя сны, быццам і не было іх. І расхацелася хлопцам з'езджаць адсюль. Юрась прапанаваў:

— Давай перанясём намёт далей у лес, у ціхую месцінку і пасочым за «Гэляю» і яе «бацькамі»...

— Я таксама не хацеў бы ўцякаць у Мінск, так і не ўцяміўшы, што гэта было...— адказаў Уладзя і пачаў увязваць свой пляцак.

Добрую месціну-схованку хлопцы нагледзелі даўно. Яшчэ ў першы свой прыезд, збіраючы грыбы, у глыбіні лесу прыкмецілі яны адну, даволі вялікую, палянку. Пасярод яе стаяла стромкая хваіна, а вакол хваіны — дзесяткі два маладых елачак. Яны абнялі яе гэтак шчыльна, што калі пад хваінаю паставіць намёт — ён ні адкуль не будзе бачны, нават зверху. Затое ўсе падыходы да яго будуць адкрытымі.

Перабраліся хлопцы за гадзінку. Паелі халодных ракаў з размочаным і крута пасоленым хлебам, яшчэ трохі паляжалі, і калі сонца паднялося над дрэвамі і прыпакло — пайшлі ў бок берага, на якім стаяў намёт Гэліных бацькоў.

Смех, дзіцячыя і жаночыя крыкі, вясёлая гамана — сустрэлі іх. Як забыліся? Сёння субота... Выхадны. І за ранак бераг быў абжыты аўтатурыстамі, застаўлены аўтамашынамі: белыя, сінія, чырвоныя — расквецілі яны зеляніну лесу. Розных памераў і формаў намёты стаіліся пад дрэвамі. Хоць было яшчэ і ранава-та, пясчаны бераг-пляж быў заняты ўжо дзесяткамі белых целаў. Бегалі, шумелі дзеці.

Крыху наводдаль пера кідвалі мяч некалькі хлопцаў і дзяўчат. У ваду пакуль ніхто не лез: халаднавата. Ад намётаў цягнула дымком і смачнымі пахамі... Звычайны турыстычны малюнак.

«Жыгулі» і намёт Гэліных бацькоў стаялі на ранейшым месцы. Побач на вогнішчы кіпела-хлюпала вада ў кацялку. Але нікога не было відаць. Абмытая расою машына здавалася зусім новенькаю — быццам толькі што з канвеера. Стараючыся быць незаўважнымі, хлопцы паціху падышлі да возера, прыгледзеліся да адпачываючых і ў адной з купак убачылі Гэлю. Яна стаяла спінаю да Юрася з Уладзем і жвава перамаўлялася з трыма хлопцамі. Была яна ў тым жа модным купальным строіку, што і ўчора. Ногі, як ні ўзіраўся Уладзя, цяжка было разгледзець здалёк.

Хаваючыся за дрэвамі, Юрась і Уладзя падышлі бліжэй. Гаманілі хлопцы і Гэля гучна, не тоячыся. Гэля — па-беларуску, а хлопцы — «трасянкаю».

— А пачаму ты так разхаварываеш? — запытваўся русы прыгажун, ладна скроены, але не высокі, і раіў: — Хавары, як усе мы...

— А вы што ж — не разумееце? — здэкліва спытала Гэля.

— Панімаем, но...

— Ніякіх «но», — адрэзала Гэля, — мова нашая ніколькі не горшая за іншыя...

Такой «сведамасці» Юрась ад яе не чакаў і, замёршы ў здзіўленні, выслухаў ледзь не лекцыю, што прачытала Гэля хлопцам пра прыгажосць беларускае мовы, нават Багушэвічавы словы працытавала... І перайшла да слаўнай, як яна сказала, гісторыі Беларусі. «Вось табе і на,— думаў Юрась,— такое і ўва сне не ўбачыш: іншапланецянка агітуе беларусаў роднаю моваю размаўляць...» Наконт незямносці Гэлі ён то сумняваўся, то не. Бо зноў адчуў, як неймавернаю сілаю яго пацягнула да яе... Каб хоць побач пабыць, прытуліцца, апякчыся... Гэля, пэўна, «уключыла» свае чары. Ён бачыў, як няпроста размаўляць з Гэляю і хлопцам. Асабліва русавалосаму, якога, па ўсім заўважна, яна абрала сваім чарговым каханкам.

І вось развязка.

— Пойдзем да нас у намёт,— прапанавала Гэля русавалосаму,— у мяне ёсць рэч адна Караткевіча. Пакажу. Яе прачытаць павінен кожны беларус.

Хлопец адразу ж пайшоў за ёю. Юрась і Уладзя правялі яго і Гэлю позіркамі да самага намёта. Уладзя ўважліва сачыў за кожным

рухам, крокам Гэлі, і калі яна ўслед за русавалосым схавалася ў намёце, сплюнуў і прашаптаў ціха Юрасю:

— Тожа мне: іншапланецянку знайшоў... Звычайная самадайка, якія ў Мінску пад кожным гатэлем пасуцца. Толькі тыя за грошы, а гэтая за інтарэс... Адпачывае... Глядзі, каб заразу якую не падхапілі... Цьфу!.. Шэсць пальцаў прыдумаў, перапонкі, маланка... Бач, як па-беларуску шпарыць, гісторыя ад зубоў адлятае. Эрудзітка... Цьфу!

Уладзю было лягчэй. Ён не бачыў тых пальцаў, яго імі не штурхалі. Але — Юрась засумняваўся зноў — можа, й сапраўды Уладзя мае рацыю. Можа, й сапраўды Гэля прафесарская дачушка, якая пагуляць не супраць... Надта ж натуральнымі былі яе паводзіны. І ўчора, і сёння. І гэтая агітацыя за мову, і веданне гісторыі... Самыя розныя і супярэчлівыя думкі кружлялі зараз у галаве ў Юрася. Рассекчы ягоньня сумлівы і меркаван-ні магла толькі новая сустрэча з Гэляю. Аднак ён вырашыў, што шукаць яе ні ў якім разе не пойдзе. Навошта... Каб упэўніцца, што яна звычайная самадайка?.. Ці, Юрась усміхнуўся, хай сабе — іншапланетная, міжпланетная ці сусветная самадайка. Якая, урэшце, розніца.

Хлопцы йшлі да намёта. Напрасткі. Яны даволі добра арыентаваліся ў гэтым лесе. Ён быў ім ужо не чужы. І, мажліва, таму, адчуваючы іх голад, падкінуў ім на шляху палянку чырвоную ад суніцаў. Хлопцы прыталі да ягадаў. Збіралі іх, цэлымі жменьамі засыпалі ў рот. І з асалодаю жавалі...

І потым, калі ў лёгкай дрымоце хлопцы ляжалі ў намёце, стаялі ў іхніх вачах буйныя, перастелыя суніцы... Юрась збіраў і збіраў духмяныя ягады і цёк па пальцах іх салодкі сок, чырваніў і сініў рукі... Раптам падалося яму, што нехта за імі назірае. Юрась павярнуўся. На процілеглым баку палянкі, уся асветленая сонцам, у сваім, ужо звыклым уборы стаяла Гэля.

— Дзень добры, хлапчукі,— як ні ў чым не бывала, весела прывіталася яна і плаўна правяла рукою па паветры, як па вадзе,— што, прагаладаліся?

Юрась і Уладзя нехаця падняліся, нібы адарвалі іх ад найважнейшае справы.

— Ну што вы насупіліся? Мо пакрыўдзіліся?

— Нешта хутка ты справілася,— сказаў Уладзя,— ці мо чытво не той сістэмы аказалася?

— Ты пра што?.. А-а, разумею: вы былі на беразе. Дык там сястрычка мая забаўлялася. Мы

з ёю блізняты,— Гэля падышла бліжэй,— а я вас шукала. Мы ж дамовіліся ўчора, што яшчэ сустрэнемся.

— Абое-рабое,— буркнуў Уладзя і апусціўся да ягадаў: увесь абыякавасць і пагарда. Юрась, быццам просячы прабачэння за сябра, адкрыта зірнуў у вочы Гэлі, не вытрымаў ейнага яснага позірку, апусціў галаву і ледзь не закрычаў: з лёгкіх, аголеных спераду басаножкаў, тырчэлі пальцы. Іх было па шэсць.

Юрась штурхануў Уладзю. Той адразу здагадаўся — чаму; глянуў на Гэліны ногі і асеў. Гэля назірала за ўсім і ўсміхнулася па-добраму. Гэтак проста і зразумела.

— Так-так, хлопцы... Не здзіўляйцеся. Гэта не гаючынацыя. Так і ёсць...— памаўчала,— бачыце, я ніколькі не таюся. Бо ўсё ведаю. Я ведаю, што Юрась разгледзеў мае ногі і ногі маці, што вы ноч амаль не спалі і многае перадумалі. Ведаю вашыя прыгоды,— Гэля ледзь заўважна, аднымі вуснамі, усміхнулася,— ведаю і меркаванні. Нам не складана чытаць вашыя думкі... Нават на адлегласці. Я не магу пакінуць вас вось так: сам-на-сам са сваімі думкамі, ад якіх галава кругам ідзе. Зрэшты, магу, але не хачу, хоць і цяжка мне будзе растлумачыць дома, чаму я гэта зрабіла... Але мне вельмі

хацелася яшчэ раз пабачыцца з вамі. Таму і вярнула вас на палянку...

Гэля прысела побач. Прыгажосць яе была ўжо не такая незвычайная і яркая — да ачмурэння, а прыцягальнасць, ці прыцягненне, нібы знікла зусім. (Адключылася?) Ля хлопцаў сядзела простая, кволая дзяўчына.

— Я хачу сама зняць вашыя сумлівы і вытлумачыць здагадкі. Чаму? Вы здагадваецеся. Я хачу, каб вы мяне ўважліва паслухалі. Вы ад пачатку мне спадабаліся. Вы мяне зразумеце... Так, мы і сапраўды прыляцелі да вас. Прыляцелі з трэцяй планеты зоркі, якая ў вас называецца Сабачай, альбо Сірыусам. Мы даўно сочым за вамі, за зямлянамі. І прылятаем не ў першы раз. Але не маем права, не можам умешвацца ў вашае жыццё і тым больш уступаць з вамі ў такія вось кантакты. Нам многае не падабаецца з таго, што вы, зямляне, робіце. Асабліва вашыя экалагічныя эксперыменты, ваша бестурботнасць і безагляднасць у адносінах да прыроды. Вы знішчаеце птушак, жывёлаў, расліны, вы замахнуліся ўжо на самую Зямлю. Таму вы і стаіце зараз на мяжы вялікіх бедаў і катастроф. Мы прыляцелі да вас, выконваючы Найвышэйшую Волю Сусветнага Супольніцтва: сабраць і захаваць, закансерваваць генатып — генатып

зямляніна, покуль ён беспаваротна не пашкоджаны, покуль гэта яшчэ магчыма... Мы вельмі спяшаліся і, як вы кажаце, дзякуй Богу, паспелі...

Хлопцы слухалі Гэлю, верылі й не верылі ёй адначасова. Не смяяліся з яе слоў, але й доказаў не патрабавалі. І ўсё ж — хацелася ім, каб Гэля рассяялася зараз і сказала, што яна жартуе, што гэта розыгрыш... Аднак яна гаварыла спакойна і ўпэўнена, не пакідаючы хлопцам месца для сумліву ў праўдзе сказанага. Ці не таму Уладзя раптам спытаў:

— А як цябе завуць ТАМ? — быццам не было для яго цяперака нічога важней.

— Вам не вымавіць. У вас няма некаторых нашых гукаў. Завіце мяне Гэляю. Прыгожае імя.

— Гэля! А жанчына, якая ўчора падыходзіла да намёта, і сапраўды твая маці? — спытаў Юрась.

— Так.

— А чаму яна падыходзіла?

— Баялася за мяне. Бо мы голыя такія ж безабаронныя, як і вы. Я разумею, вы мажліва, глядзіце на мяне зараз як на робата нейкага, ці машыну, ці як на... — яна ўсміхнулася, — на сокавыціскалку... Але я жывая, звычайная, як і вы. І прыблізна вашага ж узросту.

— А вы і сапраўды гэтак выглядаеце ці...

Гэля не дала дагаварыць. Яна, пэўна, спяшалася.

— Мы такія, якой вы бачыце мяне зараз. Адно толькі ў нас пальцаў на руках і нагах па шэсць ды перапонкі між імі. Яны захаваліся, бо патрэбныя на нашай планеце. На руках зроблены пластычныя аперацыі, — Гэля паказала нешта падобнае да ледзь прыкметных шрамаў, — а на нагах — ніхто й не думаў, што вы заўважыце... Проста адзін з вас выйшаў з-пад майго кантролю — закарміўшы ракамі, — і ў гэты час падышла маці...

Гэля прымоўкла. Лес са сваім шумным жыццём уварваўся ў размову. Гэля прыплюшчыла вочы і глыбока ўздыхнула, быццам ёй тут вельмі падабалася.

— А чаму вы прыляцелі менавіта на Беларусь? — спытаў Юрась.

— Гэта не выпадковасць. Гэта, мажліва, самае галоўнае, чаму мы гэтак спяшаліся. Ваш народ, як ніякі іншы на Зямлі, захаваў сваю чысціню, сваю першароднасць, хоць і вабіла зямля ваша заваёўнікаў... Вашае Палессе не проста прарадзіла славянаў, як цяпер пішуць некаторыя вучоныя, адсюль разышліся па Зямлі народы. Адсюль і пачнецца... Але... Мы

спяшаліся, каб заспець вас сённяшніх, разумеце? Вас чакае вялікая бяда, з якое вам цяжка будзе, амаль немагчыма, выйсці, захаваўшы сябе. Тое, чаго не маглі зрабіць заваёўнікі, можа зрабіць... Але я не магу, не буду анічога больш казаць пра бліжэйшую будучыню. Бо ўсё роўна анічога не змяніць: ні вам, ні мне. Мы не маем права ўмешвацца ў вашае жыццё, якія б страшныя выпрабаванні вас ні чакалі... Вы самі павінны расплочвацца за свае памылкі і вучыцца, на жаль, толькі на іх. Можа, і прыйдзе час нашых кантактаў, але баюся, што для вас усё можа скончыцца гэтаксама, як раней для фазтонцаў ці як для марсіян...

Бачна было, з якою цяжкасцю даецца Гэлі кожнае слова. Быццам нехта сочыць за тым, каб яна не сказала анічога лішняга, і цэнзаруе яе думкі перш, чымсяці стануць яны словамі.

— Сёння ўвечары мы адлятаем з Зямлі,— працягвала Гэля,— па нас прыляціць зоркалёт. Я прыйшла яшчэ і каб сказаць вам, што на нашым караблі ёсць вольныя месцы... Я нічога не прапаную. Думайце самі. Я нічога не абяцаю. Думайце самі. Але, як бы вы ні зрабілі, потым аніколі не пашкадуеце аб зробленым... Думайце...

— Не,— адрэзаў Уладзя, не даўшы ёй нават дагаварыць,— нікуды мы не паляцім...— і дадаў, не зразумеў, ці то жартам, ці то ўсур'ёз: — У нас сесія, паслязаўтра экзамен здаваць.

Гэля ўважліва паглядзела на Юрася і прамовіла:

— Узяць мы можам альбо вас дваіх разам, альбо нікога...

Потым устала, адышла колькі крокаў і зноў, як учора, азірнулася. Сказала:

— Ну што ж, бывайце... Мне было з вамі добра...

Лёгкая і статная, плаўна крочыла яна між соснаў... Вось засланіла яе адно дрэва — яна вынырнула, другое, трэцяе... І яна знікла, згубілася, растала ў лесе...

...Юрась падхапіўся. Цямнела. У намёце стаяў паўзмрок. Доўга ж ён праспаў. Уладзя ляжаў на спіне, адкінуўшы галаву назад, паўраскрыўшы рот, і ціха пахрапваў. Юрась прысеў, пацягнуўся рукою да лапаха, каб адкінуць яго, і замёр: яму падалося, што на ягонай руцэ... шэсць пальцаў, а між імі — слюдзяністыя перапонкі... Юрась растапырыў пальцы — кроў пульсавала ў тонкіх жылках, якія разбягаліся па перапонках. Юрась трасянуў галавою, працёр

вочы, выцер рукі аб спальнік — мроіва не
спадала...

1990

Забыты аповед

Сярод іншых папер гэты стосік нічым не
вылучаўся. Зацёртыя часам, закругленыя і
загнутыя ражкі лістоў, роўны, круглы почырк,
яшчэ не падпсаваны канспектаваннем лекцыяў.
Першы курс. Тады Пятрусь толькі пачаў
задумвацца над тым, што варта было б усур'ёз
занняцца прыгожым пісьменствам. Не, пісаць
пачаў ён раней, яшчэ ў школе, класе ў пятым ці
мо і ў меншым, але ў кго аніколі дагэтуль, як ні
дзіўна, не ўзнікала думкі паказаць каму ці тым
болын друкаваць свае «творы». Пятрусь піеаў для
сябе... Прыгадваючы тыя часы, ён нават і зараз
не змог бы растлумачыць сабе і іншым, адкуль і
навошта бралася тая патрэба: пісаць. Не вабіла
яго пісьменніцкая слава, не думаў ён пра яе.
Было жаданне выказацца. І ён сядаў за стол і
шрайбаў. Як і большасць пачаткоўцаў — вершы.
Нікому пра тое не казаў і толькі на выпускным
вечары адважыўся прачытаць аднакласнікам
вершык — прысвячэнне ім.

Настаўнікі, якія читалі Петрусёвы школьныя
сачыненні, раілі яму паступаць на філфак. Ён
так і зрабіў. І ці не таму, што хлопцаў ішло ў

педагогі няшмат, стаў студэнтам з першае спробы.

На Петрусёвым курсе, аказалася потым, ад паэтаў і паэтак — цямнела ўваччу. Быццам бралі на філфак толькі іх. Ды якіх паэтаў! Большасць гарадскіх паспелі ўжо надрукавацца ў газетах ды часопісах. Гэтым яны не тое каб хваліліся, але і не ўтойвалі. І, пры першай нагодзе, чыталі свае вершы. Петрусю яны здаваліся ледзь не вяршыняю дасканаласці. І рабілася сорамна за свае каструбаватыя радкі. Рыфмаванне давалася яму з цяжкасцю, і пісаў ён у асноўным не надта модныя тады «белыя» вершы. Гэта цяпер, зведаўшы трохі сусветнае ды суседскае рускае літаратуры, перачытваючы іх, Пятрусь можа ацаніць тую «творчасць». А тады, ну куды ён мог бы сунуцца з гэтымі вось, да прыкладу, радкамі:

Я скочыў вышэй за галаву
і прагнуўся:
на падлозе ляжалі белыя ногі лялькі,
якую ўчора зламала мая дачка,
я заплюшчыў вочы
і зноў заснуў:
на доўгай дарозе жыцця
так рэдка адпачывае

стомлены розум...

Гэта цяперака, начытаўшыся мадэрністаў, авангардыстаў, сюррэалістаў, экзістэнцыялістаў і іншых «істаў», Пятрусь ведаў, што існуе, адваявала права на жыццё і такое вершаванне. А тады, выхаваны на школьных класічных рытме і рыфме Пушкіна, Лермантава, Ясеніна, а таксама Глебкі, Броўкі, Куляшова, ён адкідваў напісанае і спрабаваў зарыфмаваць свае думкі. Выходзіла блага, урывіста, і, зноў жа, зводзіў ён верш да абсурду, які ў сацрэалізм аніяк не ўкладваўся. З часам пачалі хутка знаходзіцца рыфмы, напяваўся рытм, Пятрусь «ламаў» сябе, заганыючы ў традыцыйныя памеры, «набіваў» руку...

У рэшце рэшт яму гэта ўстыла. І тады ён вырашыў паспрабаваць пісаць прозу.

І не думаў Пятрусь, што вершыкі крэмзаць было куды лягчэй і прасцей. Там «вывезці» маглі нейкі ўспамін, фантазія ці хвілінна злоўлены настрой. Бывала сядзеў ён перад чыстым лістом паперы, клаў навідавоку гадзіннік, пісаў зверху аркушыка час, на хвілю задумваўся і праз 50—70 секунд заканчваў вершык, быццам нехта дыктаваў яго яму. Скажам, вось такі:

21 г. 03 хв. 45 сек.

Схавай гэты аркуш падалей,
ад цётка, братоў і сясцёр,
ад веласіпедных педаляў
і кдаў, што ты аб іх сцёр.
Ад ручкі, што крэсліць, знішчае
думкі, пачуцці твае...
Нашчадак яго прачытае,
перачытае, парве...

21 г. 04 хв. 53 сек.

Потым, мажліва, перараблялася пару радкоў ці рыфмаў, але найчасцей Пятрусь проста адкладваў аркушы з вершам (як, дарэчы, з гэтым, так і не выправіўшы ні «цётка», ні «штоканне», ні інш...) і браўся за новы: ставіў час і пачынаў... Так, «гуляючы ў вершы», за вечар мог ён нашрайбаць іх чатыры-пяць, з якіх адзін, а то й больш, падаўся б зусім канкурэнтназдольным у нашай «маладой паэзіі» і не згубіўся б, скажам, у «чырвонкаўскай» падборцы.

Але — Пятрусь вырашыў узяцца за прозу. Сеў... і праседзеў у інтэрнатаўскім холе над непачатым аркушам ледзь не ўвесь вечар. Каб пісаць прозу — мала было жадання і тым болын простага, можа, й графаманскага, свербу.

Тэмаў, сюжэтаў, якія ўсплывалі і вымалёўваліся ў гатовыя аповеды, здавалася, хапала. Варта было азірнуцца на сваю родную вёску, на суседзяў, сваякоў, знаёмых, прыгадаць іх саміх, іх лёсы, вылучыць нейкі эпізод з перажытых, пачутых — і пішы... Так, думаў Пятрусь, і рабілі многія з беларускіх — вясковых — празаікаў.

Да таго ж, што трэба выдумляць праўду (гэтак Фолкнер казаў), Пятрусь дадумацца тады не мог і таму, урэшце, вырашыў узяць героямі свайго апаведу рэальных асобаў і самога сябе. Яшчэ трохі праседзеў над пачаткам, над першым радком і парушыў бэль аркуша... Рукапіс свой ён потым назваў проста, як любіў Леанід Андрэеў: «Аповед пра першую настаўніцу». Яго і знайшоў ён сярод сваіх старых, пажаўцелых папераў, над ім і сядзеў зараз у роздуме.

«Аповед пра першую настаўніцу»

Яна прыехала да нас даўно і невядома адкуль. Прыехала ў школу, вучыць дзяцей. Было ў ёй штосьці не нашае, не вясковае. Нават знешне. Мажліва, твар — быў ён амаль бяскроўны, палатняна-белы: нашыя абветраныя

вясковыя дзяўчаты, здавалася, сарамліва чырванелі, калі стаялі побач з ёю. Мажліва, вочы — вялікія, шырока раскрытыя, нібы ў здзіўленні, з бліскучымі чарніцамі зрэнак... І прозвішча яе гучала неяк непрывычна нашаму вуху, заўсёды нечакана і выклікаючы ўсмішку: Стуна. Так яна і распісвалася ў школьных дзённіках, не ўзяўшы мужава прозвішча.

Прывёз яе ў вёску адзін наш хлопец — Віцька Камароў. Чубаты, прыгожы — за такога любая лайшла б. Пяюн, гарманіст, хуткі на справу, як певень, і бойкі на язык: мужыкі ведалі — яго лепш не чапай, бо потым толькі плявацца будзеш і шкадаваць, што звязаўся, ды яшчэ пры людзях.

У вёсцы зайздросцілі Віцьку — такую дзяўчыну адхапіў! А галоўнае, настаўніцу — добрая прафесія, паважаная тады. І ў школе якраз месца знайшлося. Сам жа Віцька лайшоў на калгасную ферму асямянатарам працаваць. Не для маладога работа, аднак з яго ніхто не жартаваў, не пасмейваўся — баяліся. Хоць іншага, нават дзядка старэнькага, заклывалі б, у хвілю давялі да шаленства...

Яна стала маёй першай настаўніцай. І я зараз часцей за іншых успамінаю яе. І мяне агортвае сум, шчымлівы сум. Незразумелыя туга і

маркота заўсёды знаходзяць на мяне, калі прыгадваю я сваё дзяцінства, але зараз сумую я не толькі пагэтану...

Яе звалі Антаніна Пятроўна.

Зноў чырванее, прыгадваючы першую сустрэчу з ёю. Мне тады было каля сямі гадоў, і я рыхтаваўся пайсці ў школу. Антаніна Пятроўна хадзіла па хатах і перапісвала сваіх будучых вучняў. Дома мне дзеля зручнасці, каб не бегаў у далёкую прыбіральню, выкапалі паблізу сенцаў «персанальны тувалет»: маленькую ямку пад плотам, і паклалі на яе дошачку, каб не абвальвалася зямля і каб я не аступіўся... Толькі я ўладкаваўся ў тую раніцу на сваім месцы, як расчынілася брамка і ў двор увайшла яна. Імгненна, як аркушык паперы са стала ад скразняку, зляцеў я з дошчкі і, на хаду падцягваючы штонікі, пабег хавацца за лазню. Не ведаю, ці паспела яна мяне заўважыць, але ўсё адно, успамінаючы цяпер той выпадак, я чамусьці чырванее, нават разумеючы вялікую чысціню ўсяго, што адбываецца ў дзяцінстве.

Зараз чырванее... А тады мой сорам прайшоў вельмі хутка. Так, як хутка забываюцца ў дзяцінстве тлумныя, страшныя сны. І калі ў наступную суботу мы ўсім будучым класам пайшлі на экскурсію (так гэта

называлася) у лес, я хоць яшчэ і не адважваўся зірнуць настаўніцы ў вочы, але — не па-свойму, па-асабліваму, а гэтаксама, як і ўсе. Мы расселіся тады на шчодро асветленым сонцам узлеску. Антаніна Пятроўна чытала казкі з вялікай тоўстай кнігі. Дзіўна: але калі я цяпер, дарослы, спрабую прыгадаць любы куточак лесу ля нашай вёскі, прыгадваецца менавіта гэты. Без нікога. Толькі адзінокія дрэвы ды жоўта-зялёная трава-мучка. А яшчэ каляровыя плямкі шматкоў паперы, раскіданыя па ёй, як першыя кроплі дажджу на сухой зямлі. Быццам, калі мы адыходзілі, я азірнуўся і запомніў-сфатаграфавалі на вечнай плёнцы памяці гэтую мясціну.

Я і цяпер бачу гэты рэдзенькі палескі лясок, дзе перамяшаліся, бы наўмысна, сосны і бярозы, вольхі і асіны. За сстню метраў адсюль пачынаецца старое, вечнажоўтае, купчастае балота.

Я і зараз тут часта бываю. Дрэвы падраслі, але мне здаецца, што сталі яны ніжэйшымі: я рос хутчэй. Мучка, тады высокая, ледзь не да каленяў — дзяўчынкі чапляліся за купінкі і падалі,— цяпер лаясыць роўным, суцэльным дываном, хоць у футбол гуляй...

І вось зноў прыгадваецца-наплывае той малюнак. Я разглядваю яго быццам

фотаздымак. Разглядваю — заплюшчыўшы вочы. На ім, гэтым здымку, сядзяць паўколам дзеці, насупраць іх, тварам да ўсіх — настаўніца з раскрытай кнігай. Я бачу сябе лапавухага, з пятакком-чубчыкам над ілбом. Побач, паслухмяна згарнуўшыся, як кацянятка, ляжыць палатняная торбачка: мы ўзялі з сабою паесці. Я цяпер ведаю, што потым мы будзем піць малако і настаўніца пачастуе нас смачнымі, смачней за невядомыя тады пірожныя, каржамі, якія сама спякла. І яшчэ я запомніў яе вочы: яны былі такія ж шчаслівыя, як нашыя, і ў той жа час даросла-клапатлівыя і строія.

Ці не адсюль пайшло маё разуменне слова «настаўніца», як чагосьці добрага і роднага, бы маці...

На першым уроку яна спытала: «Дзеці, хто з вас можа чытаць?» Я падняў руку. «Лукашэвіч Андрэй»,— выклікала мяне Антаніна Пятроўна. Я выйшаў да стала і на памяць пераказаў тыя «А-у» і «У-а» пад малюнкам, на якім гэтак перагукваліся грыбнікі ў лесе. «Малайчына, пяць!» — урачыста сказала настаўніца і прыгожа вывела ў класным журнале першую маю пяцёрку. Падхоплены парывам радасці, я не дайшоў, даляцеў да сваёй парты. На гэтым парыве (першапачаткова), як на адным дыханні,

мне здаецца, адвучыўся я ўсе дзесяць гадоў у школе. А з таго вераснёўскага дня памятаю я яшчэ, як Пецька, што сядзеў на першай парце, раптам устаў і сказаў: «Цётка Камарова, я хачу на двор...» Антаніна Пятроўна перад тым доўга тлумачыла, як звяртацца да яе пры любой патрэбе, і тут не вытрымала і пырнула ўслед за намі смехам...

Клас наш быў вялікі — за сорок чалавек. І я не ведаю, як яе хапала на нас усіх, як паспявала яна за ўрок падысці да кожнага, падсесці, падказаць, растлумачыць, калі нешта не атрымлівалася. Вучыліся мы, зразумела, парознаму, але не было сярод нас намнога адстаючых. Гультаёў, у адрозненне ад іншых класаў, героямі мы не лічылі. А найбольшай радасцю было, калі Антаніна Пятроўна выклікала да дошкі. Тады настаўніца быццам належала табе аднаму. Я любіў гэтак заставацца сам-насам з ёю, любіў слухаць яе тлумачэнні, скіраваныя толькі мне, і ледзь не раўнаваў яе да іншых. Зрэшты, не адзін я быў такі, але асабліва закаханымі ў сваю настаўніцу, як гэта ні дзіўна, былі нашыя дзяўчаткі. Яны стараліся быць падобнымі да яе, паўтаралі яе жэсты, словы, і нас, хлапчукоў, гэта зусім не смяшыла.

Вучыўся я добра. Ці не таму няма ў мяне нейкіх асаблівых успамінаў, звязаных са школаю, з Антанінай Пятроўнай у школе. Затое памятаю я іншае: аднойчы зімою прыцягнулі ў наш двор на валакушы прыпарушаны снегам стог сена, які быў падобны здалёк на вялізную сіваю галаву. Яго трэба было перанесці ў хлёў. Дапамагаць бацьку прыйшоў дзядзька Віця. Мы з сябрам Талікам залезлі наверх стога. Скручвалі там пласты зляжалага сена ў трубка — тоўстыя рулеты, толькі без начынкi — і скідвалі ўніз. Там падхоплівалі іх бацька і дзядзька, разрывалі віламі на часткі, падымалі над галовамі і беражліва няслі, здавалася, лёгка, як балонікі, груды сена ў чорную пашчу хлява, і яна спачатку праглытвала разам з сенам і людзей, а потым адпускала іх па новы частунак.

Ногі нашыя ўжо стаміліся і падгіналіся ад хады па сене, якое нераўнамерна, бы старая канапа, спружыніла, калі дзядзька Віця ўтыркнуў у снег вілы і сказаў:

— Курыце, хлопцы...— і, дастаўшы з кішэні пачак «Северу», прысеў на толькі што скінуты скрутак сена. А мы селі на краі стога, які зараз, пэўна, нагадаваў ужо роўна зрэзаны пянёк. Селі, апусціўшы ногі ўніз — страшна, спачатку ажно

дых захапіла і ў кончыках пальцаў закалола, аднак у гэтым жа і ўвесь інтарэс.

— А што, хлопцы, расказаць, як я вашу настаяніцу знайшоў? — спытаў раптам дзядзька Віця, на хвілю спыніў на нас пагляд і, не дачакаўшыся адказу, пачаў раскадваць. Часам ён хітра ўсміхаўся, ці то сабе, ці то бацьку, часам ненадоўга замаўкаў — зацягваўся папяросай.

— Вясной дзела было. Хадзіў я неяк на паляванне, на качак. Дадому йшоў Шапчынскім балотам. Чобаты ў мяне вялікія — іду, плёхаю напрасткі. За спінаю — стрэльба-двухстволка... А прыгожа вакол! Лотаць цвіце. Жоўта ўсё, куды ні глянеш, быдта само сонца пад ногі ўпала і я па сонцы йду. І сярод гэтай квецені там-сям віднеюцца сінія-сінія лужыны-вазёрцы. Падыхдзеш бліжэй, сонца ў іх купаецца — ну як жаўток на патэльні. Іду, і шкада таптаць прыгажосць такую. Аднак ступаю проста на сонца, а яно, як жабка, выскаквае з-пад нагі, разбіваецца, разлятаецца на часткі, і ўся лужына бліскучай залатой лускою накрываецца... Цёпла. Добра. І, ведаеце, як у такое надвор'е на душы радасна!.. Спяваць хочацца. І раптам гляджу — дзяўчына пасярод балота стаіць і... плача. А прыгожая... Вочы вялікія і

блакітныя, як неба нада мною, каса на грудзях ляжыць, раздзяляе іх напалам і блішчыць, як жывая. А на галаве ў яе — вяночак з лотаці, быдта абадок залаты. Ну багіня...

«Што здарылася, прыгажуня?» — пытаю і баюся, што вось-вось яна знікне, растане, як сон.

«Заблудзілася...» — адказвае, а губкі такія ружовыя, пругкія — пацалаваць хочацца.

«Давай я цябе да вёскі правяду, тут блізка», — кажу я, узяў яе за руку, і павёў. Прама ў сельскі савет. Там распісаліся — і дадому, да мяне, да вас у школу... І дагэтуль не ведаю я, адкуль яна такая ўзялася... Вось так...

Стала ціха. Так, што было чуваць, як недзе ў сенніку, асядаючы, патрэскае-пахруствае сена. Дзядзька Віця чамусьці рэзка, нервова адкіяўў далёка ў снег папяросу і ўзяўся за адпаліраванае да бляску дзяржанне вілаў. А я сядзеў, зачаравана-атуманены ягоным расказам, і глядзеў, як глыбока праваліўся ў рыхлы снег неда-курак, пакінуўшы пасля сябе наўерсе толькі блакітную плямку-манетку, і маўчаў. Ох і ўмеў дзядзька раскадваць!..

Не ведаю, ці сапраўды была менавіта такая іхняя першая сустрэча, але гэтае: «на балоце

знайшоў» пра настаўніцу я неаднойчы чуў ад дзядзькі і пазней.

Пад канец работы прыйшла Антаніна Пятроўна. У прыгожа, па ёй, пашытым кажусе і ў квяцістай — «цыганскай» — махровай хустцы. Зверху яна здавалася зусім маленькай, ледзь не дзяўчынкай-аднакласніцай.

— Ну і нюх у цябе,— пажартаваў дзядзька,— у самы час прыйшла, якраз пад магарыч...

Ад нечаканасці яна адступіла на крок назад, быццам наткнулася на перашкоду, і пачала апраўдвацца, залішне сур'ёзна:

— Я са школы йшла... чую твой голас...— і ўсміхнулася, нібы прабачэння папрасіла. І гучала гэта ўсё як прызнанне ў каханні між дарослымі: засумавала я па табе, з раніцы ўжо вунь колькі часу прайшло...

А потым усе сядзелі за сталом і сцявалі прыгожыя беларускія песні і ўкраінскія на беларускі манер:

Маруся, ты Маруся,
Люблю я твайго роду,
Люблю дывітыся,
Люблю дывітыся,
Як ты ідзеш па воду...

Я ляжаў на цёплай печы, высунуўшы галаву ў шыйку, пазіраў на іх і слухаў. Слухаў і не разумеў сэнсу песні. «Дывітыся» — для мяне было нейкім дзіўным імем. Я ўяўляў, як прыгожы, статны хлопец-хахал Дывітысь ідзе па ваду, і не разумеў, за што любяць род Марусі... Пад песні і такія думкі вочы мае зліпаліся, і я засынаў...

Цяпер ужо, пражыўшы гэтак доўга, я магу сказаць, што той год быў самым шчаслівым у жыцці маёй настаўніцы. Прынамсі, так мне здаецца.

...Прайшло некалькі гадоў. Пачатковыя класы мы ўжо закончылі, і ў нас стала шмат настаўнікаў. Антаніна Пятроўна набрала новы клас. Дзядзька ж Віця за гэты час спіўся. На працы. Прыводзілі да быка карову, і пакуль той, з ніткамі спіны на пысе, ганяўся за ёю па загоне, а мы, дзеці, з цікавасцю назіралі за гэтым, дзядзька Віця і гаспадар выпівалі ў ціхай месціне пляшку самагону: каб вялося. Бывала гэта амаль кожны дзень. Кароў у вёсцы шмат, і ўсе яны чамусьці хацелі «гуляць» у розныя дні, быццам была ў іх нейкая свая чарга.

Дахаты дзядзька прыходзіў позна. У ясныя ночы ўжо і зоркі паспявалі на небе абжыцца. Прыходзіў, сядаў за стол і пачынаў гаварыць, як

ён любіць сваю Тоньку. Кожны раз адно і тое ж. Іншым, тым, хто рэдка бываў у іхняй хаце, гэта падабалася альбо проста смяшыла. А Антаніне Пятроўне гэта настолькі ўелася, што яна злавала, нервала, крычала на мужа, прасіла, каб перастаў. Нішто не дапамагала, не спыняла яго. І тады яна йшла з плачам на вуліцу ці да суседак. Сядзела там да позняй ночы, аж покуль дзядзька не засынаў за сталом.

А яшчэ дзядзька, якога пачалі клікаць ужо Іванавічам, быў жаданым госцем на ўсіх гулянках у вёсцы. І сапраўды: ну што за вясельле без гарманіста. А такога, як ён, пашукай — не знойдэш. Як разане Іванавіч «Лявоніху» — ніхто на месцы не ўстаіць. Стогадовы дзед, які ўдзень, згарнуўшыся ледзь не напалам, з кавенькаю ходзіць, і той, узяўшы добрую чарку самагону — каб косці «падмазаліся» і не трапчалі — кідаецца ў скокі, маладых абхаджваць пачынае. А за гарманістам назіраць — адно задавальненне: пальцы хуценька, як вераб'і зярняткі, дзяўбуць гузічкі-лады; правая нага — не частка цела, а частка гармоніка, яна належыць яму і, слухаючы толькі яго, выбівае мелодыю на падлозе; чуб непаслухмяна спаўзае з ілба, закрывае вочы, а яны і не трэба, яны і так заплюшчаны, і пра тое, што робіцца зараз з

гарманістам, можна даведацца толькі па прыўзнятых уверх куточках вуснаў...

Увесь вечар на вясельях Іванавіч не піў, трымаўся. Хіба што ў самым пачатку браў трошкі — каб рукі не дрыжэлі. Але затое потым, калі госці, доўга абдымаючыся і цалуючыся, нібы развіталіся яны назаўсёды, пачыналі разыходзіцца па сваіх хатах, ён сядаў за непрыбраны стол і адзін, амаль не закусваючы, выпіваў чарку за чаркай. П'янеў хутка. Напіваўся і чурбаном, з глухім мяккім стукам, падаў пад стол, засынаў і спаў там, калі яго не знаходзілі гаспадары, да самай раніцы...

Пэўна, таму і любіў Іванавіч больш хадзіць на памінкі. Туды можна было прыйсці і напіцца адразу. І без ніякай адказкасці.

Гэта і загубіла яго. Ішоў ён аднойчы дамоў з хаўтураў. Ішоў цёмнай, бяззорнай ноччу. Такой цёмнай, што хоць вочы не расплюшчвай. Не расплюшчвай і на хаду сны глядзі. І прыснілася-прымроілася дзядзьку, што ён ужо дахаты прыйшоў. Ногі падкасіліся, прылёг ён на зямлю. Прылёг — і спадабалася яму ляжаць: добра, усё адно як на печы. Так і заснуў ён, уткнуўшыся носам у цёплую падушку з асенняй гразі, заснуў, каб больш не прагнуцца: задыхнуўся ў сваіх ванітах...

Я тады ўжо не вучыўся ў Антаніны Пятроўны і бачыў яе рэдка. Казалі, што стала яна часта моцна нервавацца без прычыны. Дома і ў школе. У сваім класе, бывала, яна так гучна крычала на вучняў, што чуваць было за тоўстай сцяной ў суседнім. Ад нервовых стрэсаў пачала ў яе сохнуць, адымацца рука. І цяпер левы рукаў вісеў, як пусты, быццам і не было там нічога. У вачах дадалося бляку, з'явілася быстрыня, якая прыдавала ім жорсткасць і зло. Па-ранейшаму вялікія, яны здаваліся мне страшнымі. І я, сустракаючыся з ёю ў калідоры, стараўся глядзець куды-небудзь убок. Нават вітаючыся...

Пятрусь адклаў рукапіс, задумаўся. Раптам прыгадаў ён сябе малага, настаўніцу... гэтак востра і балюча, як даўно не было... Тут, у апаведзе, усё праўда, думаў ён, хай патыкае ад яе падчас празмерным натуралізмам, але гэта — было. Было. І тая дошчачка, і стог, і дзядзькаў расказ, і яго смерць... Ён змяніў толькі імёны. І сваё, вядома. Дадумаў-развіў хіба што некаторыя эпізоды і дыялогі. І вось цяпер узгадаў Пятрусь, чаму тады адклаў гэты апавед, чаму нікому, нават сябрам, не паказаў, а адразу схававу яго сярод іншых папер... Дапісаўшы

апавед і яшчэ раз прабегшы старонкі, Пятрусь тады раптам падумаў, што калі ён будзе надрукаваны ў нейкім часопісе, то яго прачытаюць у вёсцы і адразу ўсіх пазнаюць. Гэта было жахліва... Пятрусь уявіў сабе, як прачытае апавед Ма., не, Антаніна Пятроўна, яе і ягоныя суседзі, бацькі... І сорам, хоць нікога і не было побач, заліў ягоны твар, пачырванеў ён, як прысаромлены, як чалазек, якога засталі за тым, што ён у дзірачку падглядае нечае жыццё...

Пятрусь схававу апавед і забыўся пра яго.

З тых студэнцкіх дзён прайшло ўсяго дзесяць гадоў, думаў Пятрусь, але жыццё крута адмяло тыя сумлівы.

Сёння яму калі і сорамна было б друкаваць гэты апавед, то зусім па іншых прычынах. Бо раз'ехалася па Беларусі большасць ягоных землякоў. З роднае вёскі выгнаў іх Чарнобыль... Няма ўжо і Антаніны Пятроўны: ненадоўга перажыла яна свайго мужа... І гэты апавед цяпер ці не адзіная памяць пра яе. Памяць матэрыяльная — рукапісы не гараць, усміхнуўся Пятрусь — і не параўнаць яе з тымі ўспамінамі, што засталіся ў сэрцах першых вучняў Антаніны Пятроўны і якія сатруцца часам...

«...Потым я сустрэў яе ў бальніцы, дзе ляжаў пасля апендыцыту. Болбш дакладна, не сустрэў, а яна сама да мяне прыйшла. Прынесла яблык. Сядзела побач, нешта гаварыла, супакойвала мяне, хоць я і не хацеў гэтага. Я саромеўся яе. Яна моцна пастарэла. Скура зрабілася цёмна-карычневай, бы негрыянскай, але, зразумела, не ад загару. Твар быў густа ўзараны зморшчынамі. Сіні бальнічны халат нязграбна вісеў на худых плячах. Левую руку яна ўвесь час падтрымлівала правай перад сабою... Я слухаў яе і паціху адсоўваўся да сцяны... «Мама прыходзіла?» — спытаў сусед па ложках, калі яна выйшла. І мне стала брыдка за свой нядаўні сорам...

Лячылі яе доўга. Так: то дома, то ў бальніцы жыла яна некалькі гадоў. У вёсцы заставаўся трое яе дзяцей. Старэйшай дачцэ — Светцы — было гадоў чатырнаццаць. Расла яна прыдуркаватай, недаразвітай: ці не з-за п'янак Іванавіча. І зараз твар яе перада мною — пукатыя вочы, сліявыя губы... У школу яна паходзіла класаў пяць, але так і не навучылася ні чытаць, ні пісаць. Яе пераводзілі з класа ў клас толькі таму, што маці была настаўніца. А потым Антаніна Пятроўна пакінула Светку

дома, не пусціла больш у школу. І гуляла яна днямі з маленькімі дзецьмі ў іхнія гульні.

Тады ўжо жыў з імі Прымак. Прыблудны, мажліва, з мясцінаў Антаніны Пятроўны мужык. Ён для мяне так і застаўся Прымаком, без імя і прозвішча. Нават знешне быў ён вельмі непрыемны: маленькая галава з такім невысокім ілбом, што валасы, здавалася, раслі проста ад броваў; крывыя ногі, быццам знарок выгнутыя колам; шыя доўгая, з вялікім кадыком, які, калі Прымак гаварыў ці піў, торгаўся, як затвор у аўтамаце.

Аднойчы ноччу, калі Антаніна Пятроўна была ў бальніцы, п'яны Прымак прыйшоў у пакой Светкі і лёг да яе ў ложка. Спачатку важкасць і цяпло ягонага цела спадабаліся Светцы, а потым «каханне» стала для яе яшчэ адною гульнёю, гуляць у якую трэба было абавязкова, і яна часта засынала так, не даслухаўшы Прымаковыя ласкі да канца.

Вярнуўшыся з бальніцы, Антаніна Пятроўна ў першы ж вечар пра ўсё здагадалася і таму не здзівілася, калі Прымак спаць пайшоў да дачкі. Не стала яна крычаць і злаваць, а моўчкі адварнулася да сцяны, затулілася ў падушку і праплакала да раніцы.

Як пра «гульні» Светкі й Прымака дазналіся ў вёсцы — не ведаю. Можа, Прымак дзе па п'янцы пахваліўся, можа, Светка... Але папаўзлі ад лавачкі да лавачкі чуткі-пагалоскі. Асабліва калі ў Светкі акругліўся живот, быццам яна пад спадніцу пачала падушку хаваць, як артысткі ў кіно. Спакойна і цярпліва перанесла Антаніна Пятроўна і ўсё далейшае, аж да нараджэння ўнука. Быццам змірылася са сваім лёсам ці стамілася жыць. Толькі яшчэ больш яна пастарэла і схуднела за гэты год, уцягнулася ў плечы яе шыя і апусціліся долу вочы...

Вось і ўсё, што мне раптам прыгадалася сёння, калі я ўбачыў Антаніну Пятроўну з вакна сваёй хаты,— дамоў я прыехаў на канікулы. Яна йшла па супрацьлеглым баку вуліцы, і пусты рукаў яе вынашанай, выцвілай жакеткі, купленай яшчэ Іванавічам, трапятая ў ветры, нібы хацеў адарвацца. Чырвоныя гумаваыя боты білі па худых лытках, і было нават чуваць: хлоп-хлоп-хлоп... Яна некуды спяшалася і хутка знікла за паваротам вуліцы, але той хвіліны, што бачыў я яе, мне хапіла, каб успомніць усё гэта.

Яна яшчэ працуе. Вучыць дзяцей. Яна не можа без працы. Без гэтае працы. Бо іншую яна ўжо не зможа рабіць, нават фізічна... Колькі разоў раней мы, яе вучні, спрачаліся са

старэйшымі і меншымі суседзямі — чыя настаўніца лепшая (было й такое). І нязменна перамагала. Супернікі прысаромлена замаўкалі, убачыўшы ці проста прыгадаўшы Антаніну Пятроўну. А зараз... А сёння...

Яна жыве. Што будзе з ёю далей, я, зразумела, не ведаю. Я ведаю толькі, што яна будзе жыць... І потым... У нас, яе вучнях. Ува мне. Тая маладзенькая дзяўчына з вялізнымі вачыма і тоўстай русай касой на грудзях...

Гэта быў першы і апошні Петрусёў «аўтабіяграфічны аповед». Больш нічога, звязанага з ягонымі знаёмымі, блізкімі і нават аднавяскоўцамі, ён не пісаў. Хоць ад прозы зусім не адмовіўся. Але сюжэты, герояў выдумляў — ад пачатку да канца. Не, Пятрусь не пісаў нешта фантастычнае ці гістарычнае. Пісаў толькі пра сёння. Аднак — пра тое, што магло б быць... Аповеды сталі друкавацца. Чытачы, здаецца, не заўважалі «падману», верылі напісанаму, а часам падкрэслівалі, што той самай рэалістычнасці, праўдзівасці, якой так дабіваўся Пятрусь, было і занадта...

І вось сёння зайшоў да Петруса ягоны даўні сябра, аднакурснік, і папрасіў пашукаць адзін перапісаны ім некалі аповед Булгакава

(памятаеце тыя часы, калі творы Булгакава хадзілі ці ў дрэнных ксеракопіях з машынапісу, ці перапісаныя ад рукі ў агульныя спыткі), каб параўнаць яго з надрукаваным у двухтомніку. Сярод старых папераў Пятрусь і наткнуўся на «Аповед пра першую настаўніцу». Даў яго пачытаць сябру, каб заняць час.

— Слухай, стары,— сказаў той,— чаму ты яго не друкуеш? Тут ёсць пара мясцінаў, якія зроблены зусім няблага. А гэтыя чырвоныя гумавыя боты настаўніцы і пусты рукаў жакеткі на ветры і зараз у мяне ў вачах стаяць... Можа, і перапрацуй трохі, неахайнасці, найўнасці прыбярэ. Скажам, ты пішаш, што не ведаеш, як чуткі пра Прымака й Светку з'явіліся, хоць гэта й прыдумаць не цяжка, затое ведаеш, што ў ложку рабілася, быццам у нагах стаяў... Ну і іншае... Ды ты і сам бачыш што. Перарабі і надрукуй. Надрукуй, як памяць пра сваю настаўніцу. А хочаш — перапішы. Тут матэрыялу на аповесць хопіць...

«Мажліва, ён і мае рацёю...» — думаў Пятрусь, седзячы потым над перачытаным аповедам. Але зноў і зноў браў верх сумліў, які літаральна заядаў яго апошнім часам: «А навошта? Каму гэта трэба? Каму гэта будзе цікава сёння?.. Сёння, калі прайшоў час сэрца-

сціскальных Праскуравых, Маркавых, Івановых. Калі чытаюцца толькі дэтэктывы і фантастыка...» Гэта быў нават не сумліў, а нейкае апраўданне ўласнае бяздзейнасці, ляноты, апатыі, якія ўжо колькі часу не выпускалі Пятруся са сваіх кіпцюроў. І нішто не магло выбіць яго з гэтага стану. Хіба што во гэтае: «Аповед патрэбны хоць бы як памяць пра настаўніцу...» «Пачну, а там пабачым»,— падумаў Пятрусь і вырашыў, што перарабляць, выпраўляць нічога не будзе, каб захаваць якраз тую найўнасць, якую зараз яму не паўтарыць... Сеў за машынку і выстукаў:

Забыты апавед

Сярод іншых папер гэты стосік нічым не вылучаўся...

1983—1990

Сусед

Прафесія ў дзядзькі Мікіты была па нашым часе рэдкая. Такой ні ў якіх вучылішчах не вучаць. Давалася яна раней у вёсках з дзяцінства. Кожнаму. Разам з днём нараджэння і імем можна было ўпісваць яе ў метрыку. Сам дзядзька Мікіта на сучасны лад называў сябе «шофірам». І не інакш, бо кіраваў ён «двухскарасной цяглавай сілай». Ну, скажу, з тым, што яна «двухскарасная», я не згаджаўся: хуткасць была адна — «но», другая — «тпр-р-ру» — служыла тормазам. Аднак прафесія ўсё роўна была файная. І дзядзька ведаў гэта.

— Я ніверсіцэтаў не канчаў,— бывала крычаў ён у вечаровы змрок, і вочы ягонныя, мокрыя і мутныя, акругляліся ад натугі,— аднак усё магу. Хоць на кані, хоць з сякерай... Не тое што некаторыя...

Апошняе гаварылася звычайна ў бок нашае хаты і прызначалася майму бацьку-настаўніку. Ён вырас у горадзе і доўга, пакутліва прывыкаў да вясковай работы. Дагэтуль нават пеўня нікчэмнага сам засякчы не мог. Клікаў дзядзьку Мікіту. Той прыходзіў не адразу, прасіў

закурыць, доўга, пагардліва камечыў цыгарэтку, нарэшце прыкурваў і казаў:

— Ну вядзі, Пятро...

Мой бацька, заўсёды такі вялікі і высокі, драбнеў побач з ім. Плячысты, з даўгімі ад работы рукамі і шырокімі, растаптанымі нагамі, дзядзька выходзіў з хаты, прыгінаючы ля парога сваю невялікую, адносна цэла, галаву. У сенцах дзядзька спрытна хапаў сякеру за шыйку ля абуха, браў пад вяртом маўклівага пеўня ды ішоў у двор. Адчуваючы сілу і ўпэўненасць, певень не вырываўся, а толькі злёгку падрыгваў нагамі і пакорліва клаў галаву на калоду. Сякера ціха, амаль без хрусту, удалася ў шыю птушкі, галава падала на зямлю і працягла-доўга глядзела ў неба шырока раскрытым ад болю вокам. Певень рэзка, канвуальсіўна торгаўся, кроў штуршкамі вылівалася з цела. Адночы птушка была вырвалася з рук і доўга слепа бегала па двары безгалоная, крывавачы сябе і зямлю, пакуль дзядзька не дагнаў яе і не прыціснуў ботам да плота...

Выкрыкі суседа звычайна заканчваліся хутка. Цётка Саша, пачуўшы, што з'явіўся «хадзяін», у чым была выбягала на ганак, хапала мужа за каўнер і цягнула ў хату, злосна прыгаворваючы:

— Зноў напіўся, паскуда... Крычыш як рэзаны на ўсё сяло. Пасмешышча робіш...

Дзядзька нешта мыкаў у адказ і пакорліва тэпаў у хату. На двары заставалася толькі «двухскарасная цяглавая сіла» — кабыла Машка. Не раз так і начавала яна тут, запрэжаная, забытая ўсімі.

* * *

Раніцай дзядзька быў зусім іншы. Хмель выходзіў у сне. Прачынаўся ён раненька ад моцнай смагі. Піў адзін за адным некалькі кубкаў халоднай з начы вады. Смага адыходзіла, але ўсім целама авалодвала ламота і нясцерпны сверб: пахмяліцца. Аднак цётка Саша гарэлка яму не давала. Не давала і грошай. Дзядзька Мікіта хуценька, як мог, зашпільваў дрогкімі рукамі гузікі і абягаў суседзяў у пошуках пахмелу. Забягаў ён і да нас. Праўда, рэдка. Хата нашая, напэўна, была для яго апошняй надзеяй, і ён пакідаў яе пад канец.

— Іванаўна,— гаварыў Мікіта з парога маці,— паглядзі, як рукі дрыжаць, растуды іх. Які ж з мяне сёння работнік. Выручай. А я табе, можа, гной як вывезу, можа, поле з'араю...

Маці адмовіць яму не магла. Як хвораму. Хоць і баялася цёткі Сашы. З рублём, зацятым у дрыготкім кулаку, дзядзька Мікіта лёгка, як радасны хлапчук, выбягаў з хаты і імчаў у краму.

У тую раніцу я хварэў і ў школу не пайшоў. Рабіць не было чаго, я ляжаў на печы і чытаў. Хадзіў я тады ці то ў першы, ці то ў другі клас і чытаў яшчэ ўголас. Толькі прашамкаў бяззубым ротам некалькі слоў, як па чарзе прамільгнула ў вокнах ватоўка дзядзькі Мікіты, потым глуха застукалі ў сенцах яго боты-кірзавікі, і дзверы адчыніліся.

— Урокі робіш? — спытаў дзядзька, убачыўшы мяне.— А мамка дзе, на рабоце ўжо?..

Я кінуў.

Дзядзька нервова прайшоўся па хаце. Я, зразумела, ведаў, што яму трэба, але сказаць не мог. Баяўся і саромеўся. Адначасна.

Ад парога дзядзька вярнуўся назад. Ісці яму не было куды.

— Паслухай, Віцька...— пачаў казаць ён, ды раптам моцна зморшчыўся, нібы ад болю, і замоўк. Потым махнуў у мой бок рукой і павярнуўся да выхаду.

— Дзядзька Мікіта,— нерашуча прамовіў я,— пачакайце...

Ён запытальна павярнуўся да мяне. А я кінуўся ў суседні пакой, схапіў сваю скарбонку і стаў трэсці яе над сталом. Дзірка ў ёй была вялікая, капейкі лёгка выкочваліся, звонка дзынкалі, кружыліся па сталю, падалі на падлогу.

— Бярыце, у мяне іх шмат...

Дзядзька ціха глядзеў на мяне слязьмі. Потым прысеў наўколенцы і пачаў збіраць капейкі на падлозе. Яны не слухаліся яго, цесна прыціскаліся да дошак. Дзядзька балюча шкрабаў пальцамі, сілай, нібы прысмактаныя, адрываў манеты, падаваў мне. За іншымі ганяўся па падлозе, як за жывымі, і капаў, капаў на іх месцы плямкамі слязін.

Не памятаю, ці ўзяў ён тады ў мяне што-небудзь, але з таго дня мы сталі з ім сябрамі.

* * *

Дзядзька працаваў на ферме. Яны з цёткай Сашай выкармлівалі гурт цялят. Сілас, муку, буракі, сена, подціл для іх вазіў дзядзька на Машцы. Гэта было ягонай асноўнай справай. І цяпер я пачаў прыбгаць да яго пакатацца. Часам прыносіў дзядзьку цукерку ці яблык. Мікіта Кандратавіч, калі гэта быў яблык, браў

яго сваімі вялізнымі пальцамі, уважліва разглядаў, быццам выбіраў месца адкусіць, а затым акуратна абціраў аб свае бліскучыя, зашмальцаваныя штаны і — клаў у кішэню. Каб пазней аддаць яго з такімі словамі, што адмовіцца мне будзе — ну ніяк нельга:

— Бяры-бяры, еш, а то піска расці не будзе...

Пакуль дзядзька накідваў на воз смуродзісты сілас, я бегаў да недалёкай, доўгай, як хлеб, сцірты і награбаў абярэмак-другі жоўтай трубкаватай саломы. Дзядзька браў яе, акуратнай касматай шапкай клаў на верх воза. Потым абдымаў мяне рукамі пад пахвы і садзіў у «куб-ло». Так называў ён тую самую салому наўерсе воза, а мяне, адпаведна, «бусляняткам». І, нарэшце, даваў мне лейцы. Я, як умеў, цмокаў, крычаў «но!» і тузаў шлейку. Машка не слухалася мяне: стаяла і перабірала вялікімі рухавымі губамі сена ля сваіх ног. Дзядзька падыходзіў і ляпаў ёй па спіне. Машка зрушвала воз. Парыпваючы і павіскаваючы, ён паслухмяна поўз за кабылай. Выязджаць з кармавога двара праз нешырокія дзверы я ніяк не мог навучыцца. То тузаў-паварочваў Машку зарана, то — занадта позна. І калі я ў чарговы раз чапляў воссго за шулу, ды так, што воз, нібы жывы, ледзь не

скідваў мяне са сваёй спіны, дзядзька Мікіта не вытрымліваў:

— Зноў учырыў,— злаваў ён,— колькі разоў казаў: не цягні вояскі, пускай іх вольна. Машка сама вывезе,— і дадаваў ужо больш лагодна: — Разумная кабыла...

Дзядзька ішоў цяпер побач з возам. Мы выроўніваліся ў росце. Невялікі, хоць і зморшчаны, рана састарэлы твар дзядзькі здаваўся мне дзіцячым (гэта дзяціннасць рысаў ягонага твару і пазней здзіўляла мяне), і дзядзька зусім-зусім станаўся мне сябрам.

Я адпускаў лейцы. І сапраўды, Машка везла воз прама па каляіне, у якую я, кіруючы, аніяк не мог патрапіць. Я яшчэ аслабляў шлейку і не заўважаў момант, калі яна апускалася на зямлю, цягнулася і мокла, потым неяк сама сабой трапляла пад ногі Машцы. Кабыла пераступала яе. Гэтага дзядзька зноў сцярапець не мог: «Тр-р-р!» — на ўвесь голас крычаў ён і паварочваўся да мяне:

— Сядзіш, як кароль на ім'янінах, ні храна не бачыш, забаўляешся... А гэта ж работа, ра-бота... Тут думаць трэба, як у школе за партай. Тут і арыхмеціка, і гяметрыя твая трэба. Усё разам трэба...

Дзядзька злаваў, але злосць ягоная была добрая і нат сімпатычная. Аднак усё ж гэта была злосць. І хоць мне хацелася ўсміхнуцца, губы мае падціскаліся ад крыўды і чырванелі ад сораму вушы.

— Ат...— махаў рукой нарэшце дзядзька, маўляў, што з табой гаварыць, і шпарка (яшчэ ўзрушаны) абыходзіў Машку. Нагінаўся, распростаў вожкі і казаў: «Нагу... Нагу!..» Машка паслухмяна, але быццам няўмела, пераступала, спачатку абавязкова ўціснуўшы ў гразь шлейку. Дзядзька ішоў назад, і тут яму нешта не падабалася ў вупражы. Ён рассупоньваў хамут, зацягваў яго па-новаму, упёршыся каленам у грудзі Машцы...

Мы ехалі далей. Паступова дзядзька адмякаў, адыходзіў.

— Ты, Віцька, малайчына — работы ышай не цураешся,— думаў ён услых і чым далей, тым больш незразумела,— хоць і брудная яна, смярдзючая. Душа ў цябе, відаць, вялікая... Трэба ёй усяго паспрабаваць... Трэба, разумееш... Вось і ў мяне так з дзяцінства было. А потым як зламалася нешта ўсярэдзіне... Я вось, ведаеш, як гэта адчуваю... адчуваю... Цяпер адно мне засталося — піць...

Дзядзька загараўся, нібы п'янеў на вачах. Словы мучылі яго, не называючы пачуццяў, ён стамляўся, падсаджваўся на воз і сядзеў, нагнуўшы галаву да каленняў. Што ён думаў? Успамінаў дзяцінства і юнацтва... тыя гады, калі яму ўсяго хацелася паспрабаваць... Не ведаю. І што ён разумеў пад гэтымі словамі, таксама не ведаю.

Не даязджаючы паўсотні метраў да фермы, я ад-даваў дзядзьку вожкі і сам саскокваў з воза, стара-ючыся не зацапіць сіласу. Але як я ні хацеў не вымазацца, мама ўсё ж пах чула і ў хату не пускала.

— Зноў у нешта смуроднае ўлез,— казала яна,— ану ідзі спачатку абцярся.

Абціраць мяне, вядома, не было чаго. Я пахнуў сам, увесь. І таму так пільна прынюх-валася да мяне карова Лыска, калі я ўваходзіў у хлеў «абцірацца».

Мама ніяк не хацела прывыкнуць да паху сіласу, і я пачаў бегаць да дзядзькі Мікіты ўсё радзей і радзей...

Звычайна ўдзень дзядзька не бываў п'яным. Затое пад вечар — абавязкова набіраўся. Як гэта можна было рабіць ледзь не кожны дзень у нашай невялікай вёсачцы, дзе ні вяселляў, ні пахаванняў гэтак часта не бывала, для мяне так

і засталося таямніцай. Аднак факт ёсць факт. Дзядзька напіваўся, падаў на воз і засынаў, а Машка сама везла яго дахаты. Падыходзіла да брамкі і спынялася. Пачынала гучна фыркаць і патрэсваць збруяй, каб пачула гаспадыня. Цётка Саша ўжо чакала мужа, упэўненая, што з'явіцца ён п'яны. «Свіння гразь знойдзе...» — казала яна і больш здзіўлялася, калі дзядзька прыходзіў цвярозы. Цётка глядзела тэлевізар да самага канца праграмы, а потым лезла на печ. Чакала (спаць дарэмна было ўкладвацца) і думала: «Што ж, сама вінаватая, раней трэба было глядзець за ім... Дык я ўсё — дзеці, дзеці... Выраслі яны, цяпер ён як дзіця. За ім глядзі. І не кінеш, не развядзешся. Памрэ ж недзе пад плотам адзін. Каму тым прыгрозіш?..» Пачуўшы пабразгванне і фырканне пад акном, цётка выходзіла на вуліцу, брала Машку за аброць і вяла ў двор. Дзядзька прачынаўся, нешта бурчэў, нечым абураўся, а калі пастяваў, дык і крычаў у бок нашай хаты...

* * *

Гэтак працягвалася б яшчэ доўга, і, магчыма, не ведаў бы я гэтаму канца, як не ведаю пачатку, калі б не з'явілася ў дзядзькі Мікіты

дурная звичка: курыць перад сном у ложку. І няхай бы курыў цвярозы, дык не — п'яны. І адкуль звичка такая ўзялася — д'ябал яго ведае. Можа, ад жыццёвай стомленасці, можа, ад ляюты, што прыйшла з гадамі. Раней любіў Мікіта Кандратавіч курыць седзячы на парозе і гледзячы ў цемру перад сабою з наколаатымі ва ўсю шырыню неба зоркамі. Глядзець і думаць. Вось толькі думкі былі паганья. «А што, калі б дабрацца да той вунь зоркі, што трымціць і міргае, нібы лучына, ды самагону там іхняга пакаштаваць. Няўжо луччай нашага будзе? Не... А п'янаму там, відаць, раздолле: што хочаш рабі, ні старшыні табе, ні жонкі няма...» Дзядзька ўціскаў цыгарку ў ганак і ішоў гаварыць свае думкі жонцы...

І вось на табе: абляніўся. Насыпаў тытунь на шматок газеты, якую ўжо гадоў дзёсяць запар выпісваў выключна за добрую паперу для самакрутак, потым трохі падмінаў яго, пераціраў пальцамі такога ж самага колеру, як і тытунь, падносіў газету да рота, смачна слінявіў, склейваў, закурваў і... лез у ложка курыць. Цыгаркі дзядзька з гадамі рабіў усё большымі, і цяпер былі яны ўжо таўшчынёй з палец. Аднак запальваліся лёгка, густа дымілі, попел з іх падаў буйнымі чырвонымі камякамі-ягадзінамі і

датляваў ужо на падлозе. У дні запояў дзядзька, бывала, так і засынаў з недапаленай цыгаркай у роце ці ў руках. Ад таго пальцы ягоныя, а то і губы, часта былі ў падпалінах, доўга не загойваліся і гнаіліся. Добра, калі б цярпелі толькі губы і рукі. А то ж колькі разоў мог згарзць ён разам з ложкам, з хатай, калі б не жонка. Колькі бялізны ён перапсаваў... А калі прапаліў дзірку велічынёй з дзіцячую галаву ў дарагім дыване, што дачка прывезла з горада, каб пабыў, покуль кватэру атрымае,— цётка не вытрымала, заплакала і сказала скрозь слёзы:

— Сыдзі з хаты, паганец... каб вочы мае... цябе болей не бачылі... Сыдзі...

Віна была відавочная.

Мікіта моўчкі злез з ложка, апрагнуўся, выйшаў на вуліцу.

Холадна. Дзядзька падняў каўнер, сцішыўся. Дамоў вырашыў не вяртацца: няхай супакоіцца. Навошта дарма душу вярэдзіць. Пайшоў на ферму.

У хляве было сыра, але цёпла — хоць цяляты і выдыхалі пару. Пахла малаком і перажаваным сенам. Рэдкія, заседжаныя мухамі лямпачкі кідалі ўніз слабое святло. У далёкім кутце ляжала свежая жоўтая саломка, і, пэўна, ад таго там было светла — хоць чытай. Дзядзька пайшоў

туды. Цяляты падымалі мерна жуючыя пысы і праводзілі яго, здавалася, здзіўленымі позіркамі. Саломаша зашамацела і моцна прагнулася пад целам. «Сена, вядома, было б лепш,— падумаў дзядзька,— ды выбіраць не даводзіцца». Праз хвіліну з саломы тырчэлі толькі боты дзядзькі; паўкруглыя, адшліфаваныя хадой падкоўкі на іх лавілі святло, адбівалі ў салому, і там яно гублялася.

Дзядзька не спаў. Ляжаў і думаў. Але думкі блыта-ліся і забываліся. Ён нават пачаў злаваць на сябе, крутануўся, лёг на бок... Недзе глыбока ў душы засела едкае пачуццё нейкай непаўнацэннасці, дрэннай непадобнасці да іншых. Раней яно не заўважалася ці не было яго... Дзядзька думаў і шкадаваў, што не бывала ў яго раней ніколі такіх вось вечароў. Ну што: сядзеў, думаў пра зоркі, пра самага, а пра сябе?.. Пра сябе забываў. А моцна ж змяніўся ён за апошнія гады. Заўважна змяніўся. Для іншых заўважна, не для самога. Дзядзька ўгадаў сябе маладога, кучаравага і дужага, непітупчага — сіла волі была. Сіла волі... Неяк ноччу нават на могілкі схадзіў, ні магіл, ні нябожчыкаў не збаяўся. Зрэшты, горка падумаў дзядзька, я і цяпер схадзіў бы. Толькі прычына была б іншая: за сто

грамаў. А тады... тады з Сашай у заклад пабіўся і даказаў сваё...

Не спалася. У нападцвярозай галаве было густа ад думак пэчатых і няскончаных. Думкі блукалі ў галаве, нібы грыбнікі ў лесе, зрэдку пераклікаліся, сыходзіліся, каб зноў разысціся і больш ужо не сустрэцца. Дзядзька ляжаў, заплюшчыўшы вочы, і ўжо не думаў, а слухаў сябе; думкі разыходзіліся па ўсім целе, заглядалі ў самыя цёмныя куточки ягонай душы. І з усіх іх, такіх розных і непадобных, як з дзесяткаў ручаёў рака, складвалася і дужала адна: запозна ён пачаў аглядацца назад, вельмі позна ўбачыў сябе збоку як чужога... Нічога ўжо не змяніць... І стала страшна. Страшна ад бяссілля, страшна да бяссілля.

Назаўтра дзядзька зноў напіўся. Вечарам усё паўтарылася ў сваёй чарговасці: крыкі, маты, шэпт цёткі... Аднак тая ноч не прайшла бяследна. Не ведаю, усвядоміў дзядзька тую галоўную думку ці не, але ў пачуццях ягоных яна, пэўна ж, жыла. Ва ўсёй фігуры ягонай бачылася нейкая пакора, адданасць лёсу. У выкрыках чулася самота — так бывае, калі ўсё ўстыне, а новага наперадзе нічога не прадбачыцца... Пачаў дзядзька Мікіта ўсё

часцей і часцей хадзіць начаваць у хлеў, у адзіноту...

* * *

Вечар той пачынаўся спакойна, звычайна. Сонца за дзень работы натамілася, запарылася, пачырванела, як мужык, што скідаў стог сена, і няспешна садзілася адпачываць. Цені хат і дроў падаўжаліся, злучаліся між сабою, утвараючы спачатку шэрасць, потым цемру. Уставалі з лавак і разыходзіліся бабкі... Усё было гэтак-сама, як учора, пазаўчора.

Адным вечар быў непадобны на іншыя: у клуб прыехаў «канцэрт з Мінска». З усіх канцоў вёскі сюды зараз сыходзіліся людзі. Білетаў хапала. Прадавалася столькі, колькі куплялася. І клуб быў перапоўнены.

Пачатак канцэрта патануў у размовах, гукаце дзвярэй — уваходзілі тыя, хто спазніўся. Песні змянялі адна другую. Постех нарастаў, як нарастае лязгат гусенічнага трактара, што набліжаецца. Тоўсценькія, лысаватыя артысты пелі самыя папулярныя песні пра каханне. Моладзь на «галёрцы» — так вядучы назваў тыл клуба — «балдзела», гучна пляскала і крычала «біс!», як у горадзе. Падпітыя трактарысты, пад

шумок, мацалі дзевак, садзілі іх сабе на калені, а тыя, быццам не заўважалі гэтага, слухалі «канцэрт». Потым амаль незаўважна круцілі задам, уладкоўваліся зручней. І з часам на тварах такіх пар бачылася нейкая адлучанасць ад усяго. І ад канцэрта...

Канцэрт скончыўся хутка — як пачаўся. Ужо стаяў на сцэне ля мікрафона старшыня калгаса і дзякаваў артыстам ад імя праўлення, парткома, прафкома, камсамольскай арганізацыі, ужо казалі яму і ўсім, што нідзе не сустракалі такіх «за-ме-ча-тельных зрителей», калі ў залу ўбег чырвоны, збянтэжаны хлапчук і нерашуча выкрыкнуў: «Пажар!.. Пажар!..» Нехта рагатнуў: «Га-рым!» Паднялася паніка. Хлапчука зацёрлі, забылі, так ні пра што і не распытаўшы. Бабы з віскам кінуліся да дзвярэй, і імгненна там утварыўся шчыльны людскі корак, які так нікога і не выпхнуў вонкі. У клубе стала душна і нават запахла дымам.

— Таварышы! — не крычаў, прасіў старшыня.— Без панікі! Жанчын і дзяцей спачатку выпускайце!

Ды ніхто яго не слухаў. Словы патанулі ў жаночым і дзіцячым віску. Я кінуўся да дзвярэй запозна і цяпер стаяў пасярод клуба разгублены і абыякавы да ўсяго. Побач на крэсле плакаў

хлапчук, што сказаў пра пажар. У гэткім шуме і гвалце нельга было думаць, разважаць. Можна было бегаць і крычаць ці стаяць як слупу. Я стаяў і ўсім цела адчуваў, што вось-вось упадзе на галаву падгарэлая страху...

На сцэне бегалі, штурхаліся артысты. Нарэшце нехта з іх схопіў зэдлік і з усяго маху шпурлянуў у вакно. Старэнькая рама з хрустам вылецела, артыст скочыў услед. У голым праёме забіўся, затрапятаў, як пусты рукаў калекі, кавалак фіранкі. Старшыня азірнуўся і...

— Ферма гарыць, людзі!.. Спыніцеся, ферма-а гарыць, не клуб... Ферма-а!..— закрычаў ён і кінуўся да выхаду, раздзіраючы натоўп, расштурхоўваючы людзей направа і налева.

Усё гэта, ад пачатку панікі, працягвалася, можа, паўхвіліны, можа, менш. Я апамятаўся, агледзеўся, прабег па зале і выскачыў у акно. Ад удару аб зямлю ногі мае падагнуліся, з-пад іх пырнула шкло, рукі ўціснуліся ў вострую зямлю, сталі мокрымі і забалелі.

Пачуцці цалкам вярнуліся да мяне. І, як мага хутчэй, я пабег да фермы.

Гарэў бліжэйшы да вёскі хлеў. Хлеў дзядзькі Мікіты. Жоўтыя, тоўстыя языкі полымя лізалі сцены далёкага краю, падсвечвалі шыферны

дах. Агню было яшчэ не шмат, але ўсё роўна ён быў страшны. Калі я падбег да хлява, старшыня ўжо біў нейкай жалезінай па замку. Дзверы торгаліся, быццам нехта дапамагаў яму з таго боку. Мыканне, як доўгі стог, неслася адтуль.

— Цяляты там, цяляты згараць,— адплёўваючыся ад едкага ружовага дыму, што прасочваўся скрозь шчыліны, размазваючы слёзы па брудным твары, гаварыў старшыня. І біў, біў, біў... Побач святлелі прыадчыненыя маленькія дзверы, праз якія хадзілі ў хлеў даглядчыкі, але іх зараз было б мала. І старшыня з апошніх сіл лупіў па замку. Ён яшчэ доўга ўчэпіста трымаўся, а потым нечакана і лёгка ўпаў пад ногі.

Дзверы затрашчалі, падаліся наперад, а потым рэзка расчыніліся — я ледзьве паспеў адскочыць — і выдыхнулі дым, а разам з ім кінуліся з хлява цяляты. Жудасная, мыкаючая сіла адштурхнула мяне, балюча выцяла па нагах. «Затопчуць!» — спужаўся я і на карачках, па-сабачы, папоўз абы далей ад дзвярэй, ад страху. Побач гэтаксама поўз старшыня. Абарваны і брудны, ён усміхаўся мне: вось, маўляў, якая нам з табой падзяка выйшла — ледзь не затапталі. Галыштук ягоны валачыўся па гразі.

Мы ўсталі і пайшлі да людзей. Яны збіліся ў гурт метраў за сорок ад пажару. Агонь адбіваўся-трапятаў на іх тварах, блішчэў у вачах, гуляў на нейлонавых куртках.

— Дзе вартаўнік? — спытаў старшыня.

— А хрэн яго ведае!..— адказаў адзін з мужыкоў. Да старшыні кінулася заплаканая жанчына.

— Мікіта мой там,— сказала яна, і я пазнаў цётку Сашу.— Ад яго загарэлася... Спасіце, людзі, спасіце!..

І тут з'явіўся вартаўнік.

— Няма яго там, не раві,— вартаўнік быў п'яны і заспаны,— хіба што запаліў і схаваўся дзе. А там яго няма, ведаю, разам пілі...

Цётка не верыла, хапалася за рукі старшыні, падала на калені і галасіла:

— Там ён... там ён... там ён...

Але вярнуцца да хлява было ўжо немагчыма. Шыфер напаліўся і пачаў страляць, то раз-пораз, то цэлымі чэргамі, гучна тахкаючы па блізкіх дрэвах і дахах. Заплакаў і нехта ў натоўпе. І стала зразумела, што толькі з вебрамі ды баграмі агонь не патушыць.

— Таварышы, адыходзьце, небяспечна тут, адыходзьце,— казаў старшыня, але словы гэтыя

зараз былі лішнімі, усе і без таго ўмелі ратавацца.

Дзесьці далёка, спачатку па-камарынаму тонка, потым усё ўзмацняючыся-ўзбуйняючыся, пачулася сірэна. А праз мінуту з пранізлівым выццём у двор уляцелі тры пажарныя машыны. З усіх дзвярэй павыскоквалі людзі, аблыталі машыны шлангамі... І заблішчэлі, як працяг шлангаў, струмені вады...

Раённыя пажарнікі адолелі пажар хутка. Адразу ж пасля гэтага ў двор уехала калгасная пажарная машына. Пад смех і свіст яна спынілася і тут жа заглохла, усё роўна няздатная да справы і нікому непатрэбная...

* * *

Назаўтра раніцай ля далёкай сцяны хлява, сярод лёгкага попелу ад саломы, што варушыўся пад ветрам, нібы жывы, знайшлі абгарэлае, скурчанае цела дзядзькі Мікіты. Ён паміраў у пакутах. Прачнуўшыся ў агні, ён, напэўна, падумаў, што такі пажар зараз на ўсёй зямлі і маўкліва (а можа, з матам, з крыкам) скарыўся агню. Боль затуманіў мазгі, ухутаў цела, яно стала вялікім і чужым... А можа, ён так і не

прачнуўся, назаўсёды заснуўшы ў пякельным,
хворым, балючым сне...

Камісія потым засведчыла, што пажар узнік
не па віне дзядзькі Мікіты: лямпачка, якая
гарэла над саломай, лопнула, распаленая
вальфрамавая ніць упала ўніз...

І сапраўды, я ведаў, што дзядзька тады ўжо
курыў рэдка, адвучаў сябе, бярогся. Ды вось як
выйшла...

1983

3 нізкі

“ШЫЗЫ”

Я быў...

Я не памятаю, калі ўпершыню ўбачыў гэтае паселішча. Больш дакладна — тое, што засталася ад яго, што пакінулі пасля сябе ворагі: абпаленыя камяні на папялішчах, абгарэлыя бёрны зрубаў... Я гляджу зверху, мне добра відно ўсё папялішча, абгароджанае невысокім земляным валам, на якім чарнеюць рэшткі крапасных сценаў. Вал не круглы, а яйкападобны. Сто дзевяноста крокаў ушыркі, дзвесце пяцьдзесят шэсць — удоўжкі. Тупым канцом прыціснулася яйка да невялікае рачулки, якая паўкругам абдымае гарадзішча.

Сонца ўжо высока. Прыпякае. Аднак ясна, бачна, сёлета не спяшае ў гэты край. І ўсё ж жыццё бярэ сваё, зямля патроху абуджаецца, прарастае першаю кволаю травой — пагоркі ўжо злёгка зелянеюць. Рачулка зіхціць пад сонцам, весела і шумна гоніць сваю ваду паўз гарадзішча. І толькі тут, на гэтым выгаралым лапіку зямлі, ціха. Ціха.

Ціха, ды не мёртва. Заварушыўся грудок абсмаленых бяргвенняў, і аднекуль з-пад яго вылез сухенькі дзядок з доўгаю сіваю барадою і ўскудлачанымі валасамі. А за ім — хлапчук,

амаль такога ж росту, як дзед, у доўгай, падпяразанай вяроўкаю, кашулі, без нагавіцаў, босы. Дзед падсмапавата агледзеўся наўкола, падставіў твар сонейку, прыплюшчыў вочы — вусны ягоныя заторгаліся ў лёгкай усмешцы. Потым дзед вярнуўся да бяргвенняў, пад якімі, пэўна, была зямлянка, і вынес адтуль нейкі скрутак. Хлапчук тым часам адбегся да бліжэйшага зелянелага ўзгорка, шчыпаў там і еў нейкія травінкі.

— Гэй, Янусю! — паклікаў дзед.— Ёдзіма нерат ладзіць. Адному ня справіцца мне.

— Зараз, дзеду, зараз...

Хлапчук падбег да дзеда і падаў яму на далоні колькі каліў нашчыпаных парасткаў.

— Сам еш,— запярэчыў дзед,— мне й жаваць іх няма чым.

Удвух раскінулі яны нерат на чыстай мясціне. Быў нерат увесь у дзірках, увесь у праплешынах. Згніў ці мышы паласаваліся...

Працы тут было на цэлы дзень. Дзед апусціўся на калені, пачаў моўчкі засучваць нітку. Побач прыладзіўся Янусь.

— Шпакі прыляцелі,— сказаў дзед, зірнуўшы на не-далёкі абрубак грушы-дзічкі,— выжывем цяперака, унучак, выжывем...

* * *

Калі гэта было? Колькі разоў гэта было на маёй зямлі? Хто гэтыя хлопчык і дзед? Чаму я зноў і зноў вяртаюся ў гэты спалены горад. Аглядаю яго і, ведаючы, што будзе далей, назіраю, як дзед і хлапчук ловяць рыбу. Янусь стаіць ля берага, па калені ў вадзе, сярод жоўтае леташняе асакі, а дзед заводзіць нераток па рацэ да затокі. Цяжка яму, глыбока. Ён і пляшчэ спрабуе, падграбае адною рукою і боўтае нагамі. І вось, урэшце, дабіраецца да берага. А нерат — ходарам ходзіць ад рыбы. Гойсае па вадзе ад сеткі да берага вялізны шчупак, а потым пераскоквае праз нераток. Але здабыча ўсё ж немалая: чатыры пузатыя яззі, тры шчупакі, некалькі плотак і акунёў.

— Ну, яшчэ разэчак, і вернемся дадому, — кажа дзед, устае і спінаю наперад заходзіць у ваду.

— Дзеду, дзеду, стой!.. — крычыць Янусь.

Але позна. Дзед не бачыў, як выплыла з-за павароту ракі бярвяно. І калі зайшоў ён амаль па шыю ў ваду, з разгону ўдарыла бярвяно яго проста па галаве, збіла з ног, адкінула на глыбіню. Дзед выпусціў нерат, грабануў колькі

разоў рукамі і схаваўся пад вадою. Паплы-ла ўслед за дрэвам ягоная аблавуха...

* * *

Гэтым шляхам я шмат разоў прыязджаў сюды. Убягаючы ў райцэнтр, ён ператвараецца ў вуліцу імя правадыра і вядзе да плошчы імя правадыра з помнікам правадыру. Насупраць яго трохпавярховаю цаглянаю глыбаю ўзвышаецца над звычайнымі драўлянымі хацінамі райвыканкам. За паўсотні крокаў ад яго, у засені дрэваў і лазовых кустоў — гнілая рачулка абгінае пагорак дугою. У ёй даўно не водзіцца ніякая рыба. Ляжаць у рэштках стаячае вады, да вясёлкавых плямаў змяшанай з саляркай і бензінам, кінутыя шыны, веласіпедныя рамы, рознае ламачча, якое й не пералічыць...

* * *

Праз пяць метраў дзед вынырнуў і заплёхаў рукамі па вадзе. Але цячэнне было моцнае і адносіла яго далей і далей. «Што рабіць?» — Янусь пацягнуў да сябе нерат — мокры і цяжкі ён, з ім не пабяжыш. Янусь выхапіў нож, які заўсёды насіў з сабою, некалькімі дакладнымі рухамі адрэзаў ад нерата палку-дзяржанне, а з

ёю — колькі метраў вяроўкі і кінуўся берагам за дзедам. Забег трохі наперад, злаўчыўся і кінуў дзеду палку. Дзед ухапіўся за яе, і Янусь выцягнуў яго з ракі.

— Дзякуй, унучак, дзякуй, але дарэмна...— прашаптаў дзед скрозь кашаль і страціў прытомнасць.

Ен пражыў яшчэ тры дні. А потым на могілках, што побач з гарадзішчам, з'явілася яшчэ адна магіла. Ранейшыя хлопчык капаў разам з Дзедам, а гэтую — адзін.

* * *

Пытанне, што рабіць тут, у гэтым райцэнтры, ад пачатку не стаяла перада мною. Звычайна я прыходжу ў райвыканкам, выбіраю крэсла перад адным з кабінетаў, сядваю, нібы чакаючы выкліку, і... засынаю. Кожны раз мне сніцца сон. Не новы, а як працяг папярэдняга. Сон — не сон, ява — не ява, бо бачу я ўсё да драбніц і расцягваюцца падзеі ў часе — як у жыцці. На калідоры заўсёды паўзмрок, цішыня. Ніколі не бачыў я, каб па ім нехта хадзіў, ніколі не чуў на ім гаманы. Толькі тэлефонныя званкі зрэдчас брынкаюць за сценамі, клічуць не даклічуцца

гаспадароў кабінетаў. І думаю я, што людзі ў пакоях за гэтымі дзвярыма таксама спяць днямі і бачаць свае сны. А можа, і мой... Можа, усе мы зараз там...

* * *

Хлопчык застаўся на папярэшчы не адзін. Там, у зямлянцы, жылі ягоная хворая маці і дзве малодшыя сястрычкі. Калі пацяплела, калі апрагнуліся дрэвы, выйшла і маці з дочкамі да святла. Жоўтыя твары іх моршчыліся ад яркага сонца, брудныя анучы на плячах — апрадка — курыліся парай і смярдзелі. Хлопчык бацькоўскім позіркам агледзеў сваю сям'ю і сказаў:

— Нічога, цяпер выжывем. Самае страшнае перажылі...

Маці моўчкі плакала. Без слёз.

Мне хацелася крыкнуць ім, гэтым пакалечаным, прыбытым горам, змучаным хваробамі людзям: «Не хвалойцеся, не трывожцеся за будучыню! Вы будзеце жыць — бо жыву я. Горад зноў адбудуецца!..» Але дзе я? Чаму мае вочы бачаць гэтых людзей так, быццам я сярод іх, і не бачаць сябе? Чаму я крычу — але не чую свайго голасу? Затое добра чую, што ціха-ціха гаворыць зараз хлапчук маці:

— Вось акрыяеце трохі — пойдзем у Жылаў лес. Будан там зробім. І будзем жыць. Там і пракарміцца лягчэй, і схавацца.

* * *

З некаторага часу я пачаў заўважаць, што ўвечары, пад канец рабочага дня, сыходжу з райвыканкама не адзін. Нехта паспявае выйсці крыху раней за мяне, і я бачу толькі, як пагойдваюцца на расцягнутых спружынах уваходныя дзверы. Не, гэта не райвыканкамаўцы. Яны яшчэ доўга, аж да асветленых вокнаў, працуюць. Адноўчы, прачнуўшыся, я крыху хутчэй выскачыў на пляц і ўбачыў, як ад райвыканкама аддаляецца невысокая старэчая постаць. Ці не той гэта дзядок, якога я сустрэў у самы першы свой прыезд сюды? Мы разам чакалі прыёму да старшыні Рады, і я тады, седзячы побач з дзядком, неспадзявана для сябе заснуў і прысніў свой першы сон.

* * *

У паселішча над аціхлай ужо рачулкай вярнуліся людзі, пачалі адбудоўваць яго. Цяпер у мяне было дзве кропкі для назіранняў: горад і

лясны будан Янусёвай сям'і. Несумяшчальныя ў прасторы, раздзеленыя добрым дзесяткам кіламетраў, яны збліжаліся ўва мне, нібы я адначасна глядзеў два тэлевізары. Я хацеў бы прыспешыць падзеі, бо ведаў, што ў рэшце рэшт мужчыны паедуць у лес па дубовыя слупы для крапасных сценаў, сустрэнуць там Януса і ён з сям'ёю вернецца ў родны горад. Але жыццё йшло сваёю павольнаю хадой і нельга было яго падагнаць да шчасця ці спыніць перад небяспекаю і скіраваць іншым шляхам. Усё будзе для Януса так, як будзе, бо яно недзе там, наперадзе, ужо адбылося і толькі чакае яго. Зразумеўшы гэта і прабегшы імклівым позіркам жыццё Януса аж да нараджэння дваццатага ягонага ўнука, а потым і трэцяга праўнука, якога таксама назвалі Янусем, я вырашыў кінуць хадзіць у райвыканкам. Вырашыў — і не пайшоў. І ніколі не здзіўляўся гэтаму. Як не здзіўляўся (і не задумваўся нават) раней, а чаму я, уласна кажучы, прыязджаю ў гэты райцэнтр, чаму хадзясу сніць сны ў райвыканкам.

* * *

Назаўтра мне захацелася паблукаць крыху па ваколіцах райцэнтра. На шчасце, надвор'е

стаяла цудоўнае. Была сярэдзіна лета, сонца пякло неймаверна старанна, і я, адышоўшы кіламетры два ад горада, прылёг пад лазовым кустом пры дарозе, каб адпачыць трошкі ў цяньку. І тут мяне нехта паклікаў — ласкава гэтак, як гуляюцца з дзіцем:

— Янусь, Янусік, го-го-го! Сто Янусік хоца? Естакі...— і мне ў рот упіхнулася цыцка.

Я расплюшчыў вочы. Твар мой быў павернуты так, што я не мог бачыць, што робіцца наўкола, дзе я знаходжуся. Бачыў я толькі твар незнаёмай жанчыны, што схіліўся нада мною, і цмокаў, цмокаў — піў малако з яе грудзей.

Напіўшыся, я злаўчыўся і выпхнуў цыцку з рота. Жанчына затуліла яе апраткай і пачала гушкаць мяне на руках, прыпяваючы: «А-а-а-а-а, а-а-а-а-а...» Мільгаі голыя драўляныя сцены, з якіх тырчэў руды мох, задымленая столь са старых негабляваных дошак, павуцінне па кутах, кавалкі шэрай тканіны... Я падумаў, што ўсё маё мінулае жыццё было якраз падрыхтоўкай да жыцця гэтага, і заснуў на руках у маці, заснуў, каб забыцца пра ўсё і прачнуцца зноў Янусікам, унукам Януса...

* * *

Сонца абышло куст і свяціла мне проста ў вочы. Я падняў руку — ценё ад яе закалыхаўся на траве. «Я тут,— зразумеў я,— пакуль сплю там... Але што мне цяпер рабіць? Я ж таксама хачу жыць!.. Хто зойме маё месца тут, у гэтым жыцці, калі я зноў прачнуся там? У мяне ж ёсць абавязкі перад людзьмі тут, ёсць родныя і блізкія, якім я патрэбны, якія чакаюць мяне з камандзіроўкі... Ну добра, пакуль Янусік маленькі, можна падманваць яго і сябе, але што будзе далей?..» І я паспяшаўся ў райвыканкам, да свайго крэсла, з надзеяй, што змагу там хоць нешта высветліць...

* * *

Я прачнуўся ў той самай хаце, пад той самай задымленай лучынаю столлю і заплакаў. Дзіўна было чуць мне гэты пісклявы галасок, дзіўна было адчуваць непаслухмяныя пакуль, кволыя ручкі і ножкі... Адно было знаёмым: жаданне есці. Я павярнуў галаву і ўбачыў, што да мяне падыходзіць маладая жанчына (лепш сказаць проста: дзяўчына). Маці — зразумеў я. Яна была невысокая, танкаявая, на плячы ляжала тоўстая

русая каса. Заклапочаны твар здаваўся не па гадах сур'ёзным, але разам — прыгожым. «У такую можна закахацца...» — падумаў я, зручна ўладкоўваючыся ў маці на руках і ловачы губамі знаёмыя грудзі.

* * *

Я моцна спяшаўся, але не паспеў: райвыканкам ужо зачыняўся. Цяжка дыхаючы, увесць узмакрэлы, часам ледзь не страчваючы прытомнасць ад бяссілля, бо даўно так доўга і шпарка не бегаў, я выскачыў на пляц правадыра і ад помніка правадыру ўбачыў, як выходзіць з будынка дзядок, пра якога я ўжо згадаў, і за ім вартаўнік зачыняе знутры дзверы. Я спыніўся, адышоў пад дрэва. Прысеў на лаўку. Трохі аддыхаўся, і калі падышоў да мяне дзядок, я спытаў у яго гучна, як мог:

— Не скажаце, як дайсці да гатэля?

Дзядок павярнуўся да мяне, і вельмі знаёмым-запомненым, неаднойчы бачаным падаўся мне ягоны твар...

* * *

Ніколі не думаў, што немаўлятам сняцца сны. Прытым сны зусім дарослых людзей. Вось і я,

папіўшы малачка, зноў супакоіўся і заснуў. І прысніўся мне горад. Не так каб вялікі, але з усімі адзнакамі горада: з пляцам і помнікам на ім, з прыгожым трохпавярховым будынкам, на якім развіаецца вышвілы, амаль. белы, сцяг. Вечар, на пляцы нікога няма. Толькі на адной з лавак сяджу я і размаўляю з нейкім дзядулем.

— Ветэран я, унучак,— кажа дзед,— усіх войнаў. З японцам, праўда, не паваяваў: малым быў яшчэ, а ў германскай — крыжом георгіеўскім узнагародзілі, а ў грамадзянскай я і з белымі быў, і ў партызанах, і з чырвонымі потым Урангеля біў... А калі немцы зноў прыйшлі — ого! — падзісят гадоў было мне, камандэрам атраду стаў. Тут, недалёка, у лесе ваявалі. Усе мяне ведаюць. І паважаюць. Заўтра будзе мне сто гадоў. Ага. А што табе трэба?

— Як да гатэля прайсці?

— Гавары грамчэй, а то я ня чую. У апошнюю вайну мяне кантузіла. Як цяпер памятаю: сядзім мы ў засадзе пры дарозе, немцаў цікуем, а тут, адкуль ні вазьміся, «рама» іхняя. Ubачыла нас і бомбу кінула. Блізка ўпала. Цэлы тыдзень потым у мяне з вушэй кроў цякла. А што ты хацеў?

Нас было двое: адзін сніў, другі размаўляў. І тое, чаго не бачыў адзін, адчуваў другі. І ведаў

ужо маленькі Янусь, што дзядок зусім не той, кім прыкідваецца, і не глухі ён, і не стары, і цікае за мною даўно...

* * *

Дзядок быў глухі, гаманіў бесперапынна, распавядаў пра свае ветэранскія заслугі і льготы, быццам час адцягваў. Я разумеў, што не дакрычацца мне да яго, а быць проста ўдзячным слухачом не хацелася, ды і часу не было: трэба дзейнічаць. Аднак нешта не адпускала мяне, прымушала пабыць з дзядком. «Пасяджу трохі яшчэ, а потым пайду на аўтавакзал і з'еду адсюль на апошнім аўтобусе і ніколі больш сюды не вярнуся»,— падумаў я.

— Што, што,— перапытаў раптам дзед,— куды з'е-дзеш? Не дуры, хлопец, пойдзем да мяне, пераначуеш, а там пабачым...

— Што пабачым?

— Пабачым і пабачым... Пайшлі, дарогаю раскажу! — і прагучала гэта як загад.

Але мне трэба было ўжо быць там, у той хаце, дзе я зараз прачынаўся ў калысцы...

— Пастой, пастой, хлопча, ты куды? — толькі й пачуў я крык дзядка ўслед.

* * *

Мяне клікала новае жыццё.

Яно вабіла мяне, яно было мне цікавым. Аднак я разумеў, што хутка ўсё скончыцца, што мне прыйшоў час выбіраць: дзе застацца, кім быць?

І я спыніўся на паўдарозе. І гэтага імгнення хапіла, каб адначасна перасталі біцца сэрцы і ў адным і ў другім целах... Ізноў кружляў я над пляцам і па хаце і бачыў, як б'е мяне па шчоках дзядок, каб ачуўся, і як у роспачы заходзіцца ў плачы нада мною маці...

— Навошта ты гэта зрабіў? — спытаў у мяне нехта невідочны.

Я маўчаў. Што я мог адказаць, як я мог растлумачыць тое, чаго і сам не разумеў.

— Навошта ты гэта зрабіў? — паўтарыў той самы голас. І не чулася ў ім ані дакору, ані спагады.

— Я толькі вучуся жыць,— адказаў я,— я не думаў, што так здарыцца... Я не паспеў анічога падумаць...

— Ты не скарыстаў свой шанц. Вяртайся. І стала цёмна.

1990

Прыемны колер

Я сустрэў свайго лепшага сябра:

— Здароў.

— Здароў.

— Як маешся?

— Не пытайся... Горш не бывае.

— Што такое?

— Доўга расказваць...

— Тут побач кавярня неблагая. Зойдзем, пасядзім. Пагамонім. Мажліва, я табе чым дапамагу.

— Пайшлі.

Сотня крокаў — і мы ля ўвахода. Швейцар нібы й не заўважыў, што мы ўвайшлі: зала пустая. Выбралі столік. Селі.

— Не абслугоўваецца,— сказала афіцыянтка, праходзячы міма,— сядзьце за трэці ад вакна.

На трэцім ад вакна вісела ўверх ножкамі крэслы. Знялі іх, селі.

Чаканне зацягнулася, і сябар пастукаў кулаком па сталае.

Афіцыянтка, нібы толькі таго й хацела: адразу ж выйшла да нас, на хаду абцягваючы форменную сукенку.

— Каньяк ёсць? — спытаў я, афіцыянтка моўчкі адварнулася да вакна.— Тады падайце гарэлкі. Дзве па сто і па салаціку.

Прынесла.

— Дык што здарылася?

— Ды так...

— Не мурыж, выкладай.

— З працы мяне звольнілі. Сказалі за нееумяінчэнне характараў з начальствам. Другі тыдзень нікуды прыткнуцца не магу. Нікому ня трэба...

— М-да-а... А можа, ты да нас пойдзеш? Есць якраз праца. Нам патрэбны інжынер-электроншчык.

— Я ж хімік.

— Якая розніца. Перакантуешся пару тыдняў, не больш, а там што іншае знойдзем.

— А што за праца?

— Не бі ляжачага: сачыць за дысплеем і спісваць з яго паказанні.

Адна ўмова.

— ?

— Я заўтра прыйду і пагляджу, што за праца.

— Сустрэнемся а дзевятай ля прахадной. Згода?

— Добра.

Мы паднялі сагрэтыя ў руках шклянкі і выпілі.

* * *

Праца й сапраўды была не складаная, але мала хто вытрымліваў болын за тыдзень: аднастайнасць і манатоннасць яе тлуміла розум і праз колькі дзён многіх з тых, хто падыходзіў працаваць да дысплея, цягнула на ваніты ад аднаго ягонага выгляду... Па шэрым тле экрана даволі хутка беглі лічбы. Раз на хвіліну, ці трохі часцей, яны спыняліся. Трэба было адразу ж запісаць замёрлы паказчык і пільна чакаць новага. Стамляліся вочы, драўнела спіна, туманіўся розум ужо праз пару гадзінаў такое працы. Аднак сябар, не здагадваючыся пра гэта, пачуўшы пра аклад, згадзіўся, не доўга думаючы.

— Яшчэ адна прыемная ўмова, — паведаміў мой шэф, — за першы дзень працы дадаткова, як заахвочванне, мы плоцім дзесяць рублёў, за другі — дваццаць, за трэці — трыццаць і гэтак далей... І аплата адразу ж, у гэты ж дзень пасля працы. Падпішы дагавор.

Такое прэміраванне шэф прыдумаў зусім нядаўна, каб хоць неяк, хоць грашмыма, затрымаць людзей. Аднак і яно не дапамагала... Сябар жа з бачным задавальненнем (дарэчы, як і многія да яго) лез у ярмо, падпісваючы бестэрміновую дамову. І я, мажліва, у першы раз пашкадаваў яго і пазлаваў на сябе, што ўцягнуў сябра ў гэтую авантуру. Але час паказаў, дарэмна...

Назаўтра мой сябар сеў за дысплей. Я назіраў за ім. Гадзіна, другая... Звычайна ўсе новенькія пачыналі ўжо хвалявацца, нервова совацца па фатэлю. Тут — цішыня. Сябрава рука метадычна запісвала паказанні. Пастава заставалася нязменнаю: увесь увага. Я падышоў да сябра:

— Ня спіш?

— Не замінай... — толькі й адказаў ён, занатоўваючы чарговы паказчык. Заўважна было: працаваць яму цікава.

* * *

Прайшоў тыдзень. Сябрам, цяпер ужо ўсур'ёз, зацікавіўся мой шэф — кіраўнік нашага аддзела. Разам мы падышлі да дысплея. Сябар сядзеў у ранейшай паставе і засяроджана

ўзіраўся ў мігценне лічбаў на экране. Убачыўшы, што чародка лічбаў спынілася, ён з заўважнай асалодаю запісваў паказчык у сшытак.

Звычайна, тыя, хто даседжваў да другога тыдня, пачыналі ўносіць рацпрапановы: як удасканаліць камп'ютэр, каб не займацца запісваннем, а проста пакідаць дадзеныя ў ягонай памяці, а пад канец работы здымаць іх. Мы трохі паназіралі за сябрам, і шэф, прадчуваючы непрыемнасці, загадаў замяніць пад ім мяккі фатэль на цвёрды зэдлік.

* * *

Сябар нібы не заўважыў падмены. Як ні ў чым не бывала, ён выседжваў на сваім драўляным зэдліку ўсё восем гадзінаў. У іншых зменах па некалькі чалавек ужо звольнілася, а ён хоць бы што. Улічваючы заахвочванне, трымаць яго на гэтай рабоце стала накладна. А звольніць нельга было: усё, што ні загадвалі — выконваў дакладна, з ахвотай заставаўся нават пасля працы на зусім непатрэбную, нікчэмную работу. Я не пазнаваў яго: адкуль у былога замардаванага жыццём хіміка столькі энергіі і сілаў?

Шэф мой доўга думаў над тым, як пазбавіцца ад яго, і нічога лепшага, як прапанаваць яму павышэнне па службе, прыдумаць не змог.

— Нельга губляць такога работніка, — апраўдваўся ён перада мною. І я толькі ківаў услед галавою.

І вось настаў момант, калі ў час абедзеннага перапынку сябра паклікаў да сябе шэф. Дзверы ягонага кабінета былі расчыненыя, і я стаў сведкам іхняе размовы.

— Вось што, калега, — сказаў шэф ласкава, з урачыстаю усмешкаю на твары — вы цудоўна, безумоўна, з лепшага боку зарэкамендавалі сябе ў нашай фірме, і мы вырашылі прызначыць вас аналізатарам групы камп'ютэраў.

Я ледзь не падскочыў: месяц назад ён абяцаў гэтую пасаду мне.

Але тут загаварыў мой сябар:

— Я вельмі ўдзячны вам за давер. Я разумею, наколькі адказная і складаная гэта справа. Але мне здаецца, што я не скарыстаў яшчэ ўсё свае магчымасці на цяперашняй маёй працы. У мяне шмат задумак і планаў... Так што дазвольце мне пакуль застацца тут.

Шэф, як і я, не чакаў адмовы. І ён бы не прыняў яе гэтак адразу, калі б мой сябра не

сказаў пра свае «задумкі і планы». Шэф палічыў гэта за пачатак канца, пэўна, падумаў, што пазбавіцца ад «руплівага» работніка можна будзе значна прасцей, і таму пагадзіўся:

— Добра, калега, папрацуйце яшчэ. У вас някепска атрымліваецца.

* * *

Пад канец сённяшняга дня сябру выплацілі 1000¹ рублёў.

— Юбілей! — радасна выгукнуў ён, выскачыўшы ад касіра, і падбег да мяне: — Пойдзем замочым.

У «Хвілінцы» давалі да кожных ста грамаў бутэрброт. На нашым стале сабралася іх... раз, два, тры... Шэсць штук ужо.

Мы пацягвалі маленькімі глыткамі са шклянак і гаманілі. Я даўно меў заданне ад шэфа распытаць сябра, чым падабаецца яму ягонае работніцтва. Распытаць не ў лоб, каб нічога не западозрыў. І пакуль я думаў, як падступіцца да размовы, сябар раптам загаварыў сам:

— Ведаеш, я табе вельмі ўдзячны: пра такую працу можна толькі марыць. Я рады, што сустрэў цябе тады, і хачу зараз выпіць за дружбу.

— Пастой, пастой,— сказаў я, быццам бы п'яным, непаслухмяным языком, што вымагала шчырасці ў адказ,— а калі я не вып'ю?

— Дазволь спытаць: чаму?

— Мне на тваю морду паскудна глядзець.

Сябра разварушыць, зачапіць было цяжка, тым больш такім чынам.

— Ты п'яны,— сказаў ён,— давай па апошняй — і па хатах.

— Не, пастой, вось скажы: чаму ты ўчора застаўся пасля працы разграбаць ленту?

— Папрасілі.

— І ты дзве гадзіны яшчэ, аж пакуль зусім не сцямнела, сядзеў і корпаўся, перабіраў, складаў акуратна, а раніцай іх прыбіралышчыцы зноў згрувасцілі і выкінулі... Ты ведаеш пра гэта?

— Ведаю.

— Ну і...

— Што «ну і...»?

— Табе не шкада выкінуць працы?

— Начальству відней.

— Добра, а ці думаў ты, навошта спісваеш тыя паказчыкі з дысплея?

¹ Аповед гэты, як бачыце, напісаны тады, калі 1000 рублёў былі — «стра-ашна вялікія грошы». І аўтар хацеў такімі заробкамі моцна здзівіць чытача.

— Думаў. Я ўвесь час пра гэта думаю.
— Ну і...
— Што «ну і...»?
— Да якой высновы ты прыйшоў, да чаго дадумаўся?

— Раз плоцяць такія грошы, то значыць гэта недзе вельмі камусьці патрэбна. А ты думаў, чаму кожны вечар на небе запальваюцца зоркі?

— Ну не кожны, па-першае. Па-другое, я іх не лічу і не перапісваю, а ты перапісваеш... Навошта?

— Зоркі?

— Паказчыкі!

— Паслухай, ты проста п'яны. Я ж табе кажу: хай думаюць тыя, хто мне грошы плоціць... Давай яшчэ па сто — і па хатах...

— Давай. Але ты мне скажы: кожная праца павінна прыносіць карысць?

— Кожная.

— А твая прыносіць?

— Гэта ты спытай у тых, хто плоціць грошы.

— Добра. А табе самому гэта нецікава?

— Цікава.

— Ну і...

— Што ты ўсё «ну і...» ды «ну і...» — гавары па-чалавечы!

Я ўзрадаваўся: захваляваўся сябар, сарваўся, прабрала, значыць. І зноў спытаў:

— Дык ты лічыш, што твая праца карысная і патрэбная?

— Раз плоцяць грошы — значыць, карысная і патрэбная.

— Каму?

— Людзям.

— А табе?

— І мне.

— А чаму?

— Бо плоцяць грошы. А ў соценных паперак такі прыемны колер. Ты бачыў?

— Добра, табе карысная, бо плоцяць грошы, а людзям, людзям якая карысць ад яе?

— А што мне да людзей... Чаму я павінен пра некага думаць?

— Добра... А можа, лічбы твае, якія ты спісваеш, скарыстаюць потым, каб людзей забіваць. Ты ж не ведаеш, навошта іх спісваеш...

— Скажаў: людзей забіваць. Лічбамі?.. Ха-ха!.. Ха-ха!..

— Што ты смяешся! Можа, ты сыравіну для бомбы лічбавай выпрацоўваеш!

— А што ёсць ужо такая?

— Ну ты яс не ведаеш і не цікавішся, дзеля чаго працуеш...

— Смешны ты чалавек: я ж табе соты раз кажу: дзеля грошай...

— А чым табе праца падабаецца, ці ты толькі дзеля грошай за яе трымаешся?

— Ну, можа, мне шэры колер экрана дысплея пада-баецца, якая розніца... Пойдзем дахаты...

* * *

Назаўтра шэф выклікаў мяне да сябе ў кабінет.

— Ці пагаварыў ты з гэтым?..— па-змоўніцку пра-шаптаў ён.

— Пагаварыў.

— І што?

— Не падступіцца да яго ні з якога боку. Чурбан, дый годзе. Адно паўтарае: раз грошы плоцяць, значыць, я тут патрэбны. Колер грошай яму, бачыш, падабаецца... Зацыкліўся.

— Ен, ці нехта іншы, і сапраўды патрэбны там, за дысплеем. Але яго канкрэтна нам трымаць ужо нявыгадна... Грошыкі цю-цю. І якія грошыкі... Чорт мяне за язык пацягнуў сказаць пра заахвочванне, ды яшчэ ў дагавор

запісаць... Добра, ідзі. Мы што-небудзь прыдумаем.

* * *

Праз тыдзень сябра мой прыйшоў з перавязанаю галавою.

— Што здарылася? — гхытаю.

— Ды заходзіў у пад'езд — цагліна сарвалася аднекуль зверху і «бах!». Добра, што трохі міма — проста слізганула па галаве, а так бы — канцы...

— Ай-я-яй...— паспачуваў я і зірнуў у бок кабінета шэфа: прыдумаў, тожа мне...

Яшчэ праз дзень нейкі злачынца з нажом і крыкам «Жыццё ці кашалёк!» кінуўся да сябра на пустым прыпынку. Сябар абяззброіў яго і здаў у міліцыю.

— Пэўна, рэкеціры даведаліся, што добра зарабляю,— сказаў сябар,— трэба наняць ахову. Як ты думаеш, рублёў па сто ў дзень хопіць ахоўніку?

У мяне вочы на лоб палезлі: я зарабляў, калі раскінуць па днях, рублёў 25.

— Бяры мяне за такія грошы,— пажартаваў я. Сябар успрыняў усур'ёз, ацаніў мяне позірам і крыва ўсміхнуўся:

— Куды табе... Цябе пстрычком зваліць можна. Мне трэба во, во і во,— паказаў ён рукамі, нібы нейкую шафу абмацваў.

— Дзе ж ты такога знойдзеш?

— Знайду. Нагледзеў ужо.

— І што ён цэлымі днямі будзе рабіць?

— Сядзець побач і кніжкі чытаць.

— І начаваць ля цябе будзе?

— Каля дзвярэй, як сабака.

Жарты жартамі, але заўтра такая шафа сядзела ля ўвахода ў наш аддзел і зыркала вачыма то направа, то налева. А сябар мой вечарам атрымаў за сённяшні дзень 1760 рублёў. І сто з іх выдаў ахоўніку.

* * *

Хай у начальства галава баліць, што рабіць, а я паціху пачаў шукаць сабе іншую работу. У тым, што наша фірма прагарыць, суміву не было. Прыбытак мы давалі нязначны, а сябар мой штодзень атрымліваў ужо больш чымсяці чатыры месячныя аклады майго шэфа. І сумленне яго не мучыла. Наадварот, прыходзіў ён на працу, як на свята: вясёлы — само жыццё ў штанах, стараўся развесяліць усіх, жартаваў, паказкі расказваў. І, здаецца, не заўважаў, з

якой агідай адварочваюцца ад яго людзі, калі ён адыходзіў.

Я шукаў новую работу. Вечарам, ідучы дадому, я спыніўся каля дошкі аб'яў. Нічога цікавага не было.

— Што, работу выбіраеш? — пачуў я побач сябраў голас.

Я моўчкі зірнуў на яго.

— Дык мо пайшлі да мяне.

— Куды? — не зразумеў я.

— Як куды? На дысплей, на маё месца. Што — не справішся? Дзе дзенешся... Я табе рублёў па дзвесце ўдзень плаціць буду. Дзе яшчэ ты такія грошы заробіш?

— А ты што рабіць будзеш?

— Грошы атрымліваць. Ты ведаеш, колькі мне зараз плоцяць? І табе, і двум ахоўнікам хопіць. І ўсё законна...

Я адмовіўся.

А назаўтра ўбачыў, як сядаў на цвёрды зэдлік ля дысплея мой начальнік аддзела. Ужо былы.

* * *

Пасля гэтага сябра майго, які сядзеў цяпер між двух ахоўнікаў і спаў ці на паўвока назіраў,

як пачее былы шэф, выпісваючы паказчыкі, пачалі паважаць. Інакш як па бацьку не клікалі, лісліва заглядалі ў вочы, і не было ў фірме той жанчыны, якая б не закахалася ў яго.

Сябар жа на працу хадзіў спраўна. Хоць мог бы прыходзіць толькі па грошы. Адседжваў дзень у мяккім раскладным фатэлі, атрымліваў дзённы заробак, разлічваўся з ахоўнікамі і «шэфам» і кіраваў дахаты.

* * *

«Шэф» вытрымаў тры тыдні. І, закаціўшы вочы пад лоб, страшным голасам закрычаў:

— Усё! Больш не магу!!! — і кінуўся ламаць камп'ютэр. З пенай на губах і пазадзіранымі пазногцямі яго забралі ў шпіталь.

Праходзячы паўз мяне да дысплея, сябар шапнуў: «Падумай...» Я кінуў услед яму галавою і моўчкі сачыў, як сядаў ён на рабочае месца, а потым як працаваў. Не, гэта быў талент. Геній! Мы прывыклі гэтымі словамі называць мастакоў і пазтаў, але геніі бываюць у любой справе, нават у спісванні паказчыкаў з дысплея...

* * *

Крах фірмы няўмольна набліжаўся. Учора, у палучку, нам не выплацілі грошай — няма на рахунку. Прэзідэнт фірмы быў гатовы да любых мераў — законных і незаконных, каб пазбавіцца ад майго сябра. А сябар быццам нічога не заўважаў. Скончыліся рублі, і ён стаў патрабаваць, каб выплочвалі заробак у валюце. Аднак пасля таго, як у прыбіральні ўзарваўся адзін з ягоньх ахоўнікаў (а павінен быў другім увайсці ў яе сябар — першым ён даўно не заходзіў), сябар сказаў гучна, на ўвесь аддзел: «Усё!» — і пайшоў у кабінет да прэзідэнта.

Прабыў там доўга. А потым выйшлі яны з прэзідэнтам разам, абняўшыся, п'яныя.

— Можаш нас павіншаваць, — сказаў сябар, праходзячы паўз мяне, — я ўладальнік фірмы... Я купіў яе... З табою разам...

* * *

Па шэрым тле экрана адна за адною беглі лічбы. Мне здавалася, што гэта перапаўзаюць з краю да краю аднакія панумараваныя жучкі. Часам адзін з іх спыняўся і пільна ўзіраўся мне ў вочы...

1990.

Мроі

Кожны піша, як ён дыша.
Булат Акуджава
(Вольны пераклад на «трасянку»)

Сон розуму нараджае пачвар.
Франсіска Гойя

Версія «А»

Раскінуўшы ногі на шырыню сваіх плеч, на дубе сядзеў пугач. Сядзеў і думаў.

Ягонья суродзічы даўно паляцелі на паляванне, каб паспець за кароткую летнюю ночку здабыць ежыва. Ён жа не спяшаўся ўслед за імі. Ён думаў.

Проста пад дрэвам, на якім ён сядзеў, распачалі валтузню і смачны піск мышы. Пугач схамянуўся, зглытнуў сліну, падняў крылы і прыкрыў імі вушы. Мышы перашкаджалі яму. Ён думаў.

На месцы зорак на небе паступова пачалі вымалёўвацца маленькія і вялікія воблакі. Спачатку цяжкія: чорныя, потым лёгкія: белыя. Святло пачало свой нічым няспынны наступ на цемру. Пугач ведаў гэта. Але святло было яшчэ

далёка, і ён толькі трохі прыплаюшчыў вочы. Ён думаў.

І вось першы сонечны прамень слізгануў па вершаліне дуба, а потым балюча прайшоўся сваім вострым лязом па вачах пугача.

Пугач страпануўся, узмахнуў крылём і зляцеў з дуба.

Я не ведаю, пра што ён думаў.

Версія «Б»

Пры ўсім пры тык вечар быў вельмі ціхі і сарамлівы. Не было ў ім ні свежасці, ні паху бэзу, як звычайна бывае ў беларускай вёсцы. І ўсё ж гэта быў вечар. Паўнакроўны, моцны сабою, нехта сказаў бы нават — каржакаваты. І гэта таксама было б праўдай, калі б... не абгрызены мундштук, які згубіў учора дзед Лаўрэн у горадзе, на Савецкай вуліцы, непадалёку ад кнігарні. Там яшчэ побач выставачная зала Саюза мастакоў месціцца, а далей — помнік апошнім героям-камсамольцам. За помнікамі — інтэрнат, у якім доўгія тры дні жыў я некалі ў адной знаёмай маёй знаёмай, калі мая знаёмая паехала да сваёй знаёмай у Кіеў. У Кіеве я прабыў з месяц, не больш, а вярнуўшыся,

зайшоў у інтэрнат да знаёмай. Пахла бэзам, і я спытаў:

— Вечарам у ДК фантастыку круцяць?... Я пайду.

— Білеты я ўжо набыла. На, мо загоніш?

— Няма праблем.

На прыступках ДК гуў натоўп у чаканні лішняга білецка. Прыемна прайсці міма заклапочаных людзей, сцяўшы ў руцэ дзесятак білетаў, і, ніводнага не прадаўшы, зайсці ў залу і заняць цэлы рад крэслаў. А потым, калі нехта памкнецца сесці побач — перапыніць:

— Тут занята, зараз прыйдуць, во білеты.

Але білеты не спатрэбіліся. Правадніца пусціла нас у цягнік, нат не спытаўшы пра іх. Прыладкаваўшыся да бліжэйшага століка, мы сталі чакаць, калі падыдзе афіцыянт. Неўзабаве ён з'явіўся — у белым халаце, белым каўпаку, з белымі, выцвілымі вачыма.

— Што будзеце піць? — спытаў ён спрытна. Напіўшыся сцюдзёнай крынічнай вадзіцы, мы пачапілі берасцяную конаўку на раздвоенае дрэўца, дзе яна вісела раней. Трэ было йсці далей: шлях няблізкі. Пляцакі зноў урэзаліся ў грудзі, і мы пакрочылі наперад, не нагінаючыся да грыбоў і ягад, што смачна раслі злева і справа ад сцяжыны. У трэцім вагоне мы спыні-

ліся, селі. Афіцыянт нешта позніўся. Ды і іншыя столікі былі пустыя. І крэслы — увесь рад направа ад мяне глядзеў кіно без седакоў. А фільм, што за фільм быў?

— Ведаеш, я не памятаю, нешта дужа аморфнае...— адказаў я знаёмай і прылёг побач.

Пахла бэзам. А вечар той быў самым сарамлівым. Хай сабе і першым, які я правёў далёка ад роднай вёскі, так і не даехаўшы да Кіева. І няхай даўно памёр дзед Лаўрэн, мундштук ягоны жывы, і зараз нага двае ён мне пра тыя тры дні, кожны вечар з якіх быў падобны да сённяшняга...

Версія «В»

Дождж шапацеў па лістоце.

Нудотны, без пачатку і канца: я заспеў яго на сярэдзіне. Дождж шапацеў і перашкаджаў пачуць, пра што гаманілі тыя двое пад адным парасонам. Чым яны зацікавілі мяне, чаму я спыніўся на гэтым прыпынку паводдаль ад іх? З твару яны былі падобныя адзін да аднаго, як мой адбітак у люстэрку да мяне. Але апранутыя — не як блізныя: па-рознаму. Я набраўся

смеласці і падышоў бліжэй. Яны дамаўляліся ўжо пра новую сустрэчу, і адзін тлумачыў другому, як дабрацца да прызначанага месца:

— На 62-м «Т» даедзеш да трэцяй Зялёнай, потым на хуткасным ліфце спусцішся на пяты Узровень, сядзеш на 193-ці «М», выйдзеш на шостаі Чырвонай, тут пачакаеш 76-ты «Е» і даедзеш да дваццаць першай Зялёнай. Зноў спусцішся на тры Узроўні і на 101-м «К» праедзеш сем прыпынкаў да пятнаццатай Ружовай. Там, на прыпынку, я і буду цябе чакаць.

— Прабач, я дрэнна арыентуюся пакуль ва ўсіх гэтых колерах, нумарах і ўзроўнях. Таму, будзь ласкавы, запішы мне, каб не наблытаць.

І галасы іхнія былі падобныя, і міміка. Яны настолькі былі занятыя сабою, што, здаецца, не заўважалі мяне і зусім забыліся пра нейкую асцярожнасць.

— Устыла-а...— прастагнаў першы,— і калі гэта скончыцца?...

У другога, у таго, што стаяў тварам да мяне, заблішчэлі ў вачах слёзы.

Падышоў 287-мы «Ц» да пятай Блакітнай. Першы, нат не развітаўшыся, хуценька ўскочыў у расчыненыя дзверы. Другі застаўся пад парасонам.

«Шчаслівыя...— падумаў я і пайшоў,— шчаслівыя... Іх ужо двое...» — Крокі мае запавольваліся, і раз-пораз я азіраўся на прыпынак, дзе стаяў пад парасонам не мой дваінік.

Версія «Г»

Цень мухі паўзе па сцяне — вялізны, быццам мыш. Хворы Антоць ляжыць у ложку і назірае за ім. Муха паўзе па нябачнай нітцы, што вісіць каля лямпачкі, потым лёгка злятае з ніткі і пачынае нейкі незразумелы рытуальны танец вакол лямпачкі. Да яе далучаецца яшчэ адна муха, яшчэ, яшчэ і яшчэ... Вось ужо чорнае кола з шумам аблятае лямпачку, вось ператвараецца зноў у шар, які аблеплівае лямпачку нібы абжур. У хаце робіцца цёмна, як на вуліцы. І тады заўважае Антоць, што ля парога свецяцца нечыя вочы. «Кот»,— думае ён, нагінаецца, дастае з пад ложка пантофель і з крыкам «Апсі-ік!» кідае ў парог.

Жаночы віск адтуль прымушае Антося ўздрыгнуць.

Тым часам на фоне дзвярэй пачынае вымалёўвацца дзявочая постаць. Яна ўсё

святлей і святлей, усё выразней і выразней. Дзяўчына ідзе да ложка. «Голая!» — з жахам бачыць Антось. І цягнецца ягоная рука да начніка, які вісіць над ложкам і пра які ён толькі зараз угадаў. Дзяўчына набліжаецца; ейныя рукі ўжо над ложкам... Антось пстрыкае ўключальнікам...

Крык! Страшны, немы крык жанчыны!.. У пакоі пуста. Толькі на падлозе лужына крыві. Яна павольна расцякаецца...

Версія «Д»

Самая сур'ёзная размова якую я гутарыў здарылася аднойчы пад вечар у доме што рос пры дарозе і вокны ягоня сляпілі вочы адзінокіх падарожных сваім брудным чырвоным колерам размазаным неахайным маляром на паўнеба і каб яшчэ трохі і сонца нашае стала б назаўсёды камуністычна-чырвоным бо няма ў свеце святлейшых ідэалаў чымсьці тыя якія вычытаў некай Фрыдрых Энгельс у Карла Маркса і падарыў людзям разліўшы па кроплі ў кожны том ягоных і сваіх твораў сціпла выдадзеных летась па-беларуску выдавецтвам «Полтнздат» у Маскве адкуль у 1917-м годзе зляцелі ўсе арлы ў

цёплыя заморскія краіны каб жыць і не радавацца за тое што з кожным годам квітнее іхняя бацькаўшчына крывавым колерам які не схаваць нават шчыльна пераплаценым калючым дротам з якога ні адзін каваль у свеце не ўзяўся б выкаваць кальчугу для волата на гліняных нагах што хацеў падскочыць вышэй за галаву але наляжыў у штаны і ўсе пра гэта адразу ж даведаліся не зважаючы на закрытыя межы і лепшыя ў свеце заглушальнікі «галасоў» якім анічога не заставалася раней як казаць праўду бо выдумаць такое было немагчыма.

Версія «ДЖ»²

— Купляйце ката! Купіце ката!..

— Колькі просіш?

— Зараз палічым... Кожны квадратны міліметр — капейка. Перамножым. 25 тысяч на адзін мінус два нулі...— дзвесце пяцьдзсят... Купіце!

— Даю дзвесце.

— А-а-а... бяры.

² Літараў Дж і Дз пакуль няма ў нашым алфавіце. Але будучы, бо гукі ёсць, а знакі, з часам, прыдумаюцца

— Я падумаю.

— Не пашкадуеце. На паўшапкі хопіць. А суп, што за суп... Пальчыкі абліжаеце. Вы елі калі-небудзь суп? І я не еў. Але чытаў, што нашае пакаленне будзе есці суп!

— Я купіў бы. І грошы ў мяне пры сабе. Не здзіўляйцеся, што нашу такія вялікія грошы пры сабе — куды ж пакласці іх, калі апошнюю набедраную павязку ў мяне ўчора ў трамваі перапоўненым укралі. І не адчуў нават — во мастакі! А можа, вы параілі б мне, дзе можна павязку набыць. Ведаю, ведаю, што цяжка, ведаю, чым рызыкуеце... Але я вам тады талон на паўлітра вады дам — суп зварыце. Згода?

— Паўлітра вады!!! Бярыце маю. Новенькая! Новая. Вось тут толькі трохі працертая — дзед мой непаседлівым рос. За партаю так і круціўся... Шкадаваў потым пра гэта ўсё жыццё, плакаў, калі паміраў, але... Бярыце...

— Не, што вы. Як я магу забраць дарагі вам успамін. Не... Хіба што, калі вы так настойваеце... Вось вам талон... Ну, здымайце... Цеснаватая троху, ды нічога, не прывыкаць, разносіцца... Цяпер бы я й ката ў вас купіў, ды вады няма....

— Сёння будзе ў нас з жонкаю маленькае свята. Нарэшце ёсць і вада і кот разам... Пайду атавару талон... Эх... Нябось зайздросціш мне? Бачу, бачу...

— Хавайся!.. Міліцыянт ідзе!..

— Дзе? Эх... Няма ў жыцці шчасця. Трымай свой талон. Здымай павязку.

Версія «ДЗ»

Крызіс набліжаўся няўмольна. Лячэбня была перапоўненая хворымі, якія трызілі, крычалі, прасілі лекаў. Іх давалі. І тады адыходзілі хворыя па двое, па трое, а калі трэба было — морг прымаў і больш. Знаходзіўся ён у глухім куточку ля самай бальнічнай агароджы, і каля яго заўсёды дзяжурў малады чалавек у брунатным швэдары. Калі прыходзіў сюды чарговы хворы, ён прасіў яго худым, хісткім голасам: «Можа, табе твой... (тут ён называў нейкае кароткае слова, якое я аніяк не мог пачуць) ужо непатрэбны, дык аддай яго мне...» Звычайна хворыя аддавалі яму ўсё, што мелі, і голыя знікалі за дзвярыма трупярні. А ён тады выходзіў на вуліцу, да бліжэйшага тралейбуснага прыпынку, і па чарзе шаптаўся з застылымі ў чаканні людзьмі. Ад чалавека да

чалавека — стаўкі раслі. Падыходзячы да апошняга, мажнага мужчыны з каўказскімі вусамі на паўтвару, ён казаў: «Сівы дае па трыццаць... І я гатовы аддаць...» Каўказскія вусы прапаноўвалі трыццаць пяць і забіралі ўсю партыю.

Гэта паўтаралася з дня на дзень. Усё скуплялі вусы, і чаму стаялі на прыпынку астатнія, я не ведаю. Мажліва, і сапраўды чакалі тралейбуса.

Версія «Е»

Воглы туман стаміў сабою вочы, і калі я выйшаў з лагчыны, на сонца, кветкі пахлі ва ўвесь нос. Былі кветкі ясоўтымі — губастыя і чырвонымі — языкатыя. Назваў я ім не прыдумаў, бо не хапіла часу добра разгледзець — сонца зноў зайшло за высокую скалу і наваколле ахутала сапраўдная чорная паўднёвая ноч, пра якую дома казалі: цёмна, хоць вока выкалі. Вока я выколваць не стаў, а проста прысеў на нейкі пянёк ля ног, каб перачакаць цемрыва. Пянёк незадаволенна варушыўся пада мною, нешта бурчэў сам сабе, але нікуды не ўцякаў: куды пабяжыш у такую цямрэчу...

Нехта вялікі, пралятаючы паўз мяне, чыркануў крылом мне па скроні, і нябачная,

ліпкая кроў тонкім цурач-ком пацякла за каўнер. На свежы пах крыві пачалі адусюль спаўзацца, сыходзіцца нейкія істоты. Я адчуваў іх смярдзючае дыханне, яны казыталі мае ногі, працягваючы свае доўгія целы, аднак напасці на мяне не адважваліся. Яны, пэўна, бачылі мяне і ноччу і дзівіліся невядомаму зверу. І гэта іх стрымлівала. Я думаў: дзе ж хаваюцца яны, гэтыя агідныя, брыдкія стварэнні, удзень, калі светла, калі коціцца між хмараў сонца? Бо колькі я ні йшоў — вакол былі толькі дзіўнай прыгажосці кветкі.

Кожная хвіля набліжала мяне да разгадкі — да выхаду сонца з-за скалы заставалася не больш хвіліны. І тады я ўгадаў пра ліхтарык, што спаў у маёй кішэні. Я выхапіў яго і імгненна асвятліў наваколле...

Нада мною схіліліся кветкі: жоўтыя — губастыя і чырвоныя — языкатыя. Па нагах, як вужакі, віліся іхнія карані... Блішчэлі зубы ў ашчэраных пашчах...

Кветкі так і застылі ў нечаканым святле, як на фотаздымку, як НЕжывыя...

Версія «Ё»

Крышыўся лёд. Рака цяжка дыхала, перапоўненая свежымі сіламі, і хацела вырвацца з-пад зімовае скуры, што зберагала яе ад халадоў. «Няўдзячных больш, чымсьці тых, хто памятае дабыню, бо яны часцей ёю карыстаюцца і выжываюць...» — думаў я, гледзячы з моста, як гуляе мускуламі рака і як разбязгаюцца ва ўсе бакі па лёдзе шчыліны. Лёд рэпаўся на астраўкі-льдзіны, якія сплывалі ў радасных хвалях наперад, да сваёй смерці сярод цёплае вады. «Калі былі яны разам, адным панцырам, была ў іх сіла,— думаў я,— няўжо яны не разумелі гэтага?..» Але, не самі лльдзіны разлучыліся на астраўкі, іх вымусіла рака, адна, адзіная, моцная... Якой не было чаго губляць, акрамя сваіх ланцугоў.

Радасная рака іграла на сонцы хвалямі, разлівалася шырока і гнала сваю ваду ў мора. Каб яе, ні на чыю не падобная, вада злілася з іншай, чужой, змяшалася і згубілася...

«Нічога,— падумаў я,— ёсць на свеце і азёры...»

Версія «Ж»

Іх было двое на ўвесь вагон.

Ранішні дызель, які называлі «рабочым», таму што якраз на ім ездзілі ў Гомель на працу вяскоўцы, быў пакуль пусты. І яшчэ кіламетраў пяцьдзесят, альбо не менш як гадзіну, будзе пустым.

Ён зайшоў першы, сеў непадалёку ад увахода. Праз два прыпынкі ў супрацьлеглыя дзверы ўвайшла яна. Села тварам да яго.

Я не ехаў у гэтым вагоне. Я назіраў за імі са свайго дому, седзячы за сталом, над непачатым аркушам. У адрозненне ад іх, я ўжо ведаў, што будзе далей. Аднак не мог нічога ні падказаць ім, ні змяніць. Жыццё развіаецца па сваіх законах, якія непадуладныя нікому.

І мне. Я змог толькі зазірнуць на некалькі гадзін наперад і ўбачыць, як хлопец і дзяўчына выйшлі ў Гомелі з дызеля — спачатку яна, потым ён з яе цяжкаю сумкай у руках.

Вось яны ўжо на прывакзальнай плошчы, на прыпынку. Падыходзіць тралейбус. Хлопец дапамагае дзяўчыне ўвайсці ў яго, падае сумку. Яны развітваюцца.

Нічога дрэннага не здарылася.

І дзякуй Богу.

...А пакуль што хлопец сядзіць насупраць дзяўчыны Ў пустым вагоне і думае, як бы падысці да яе. Падыходзь, хлопча. Усё будзе добра.

Версія «З»

Выбраць месца на гэтым доўгім пляжы ўздоўж гарыстага берага заўсёды цяжка. Целы, целы, целы, стракатыя купальнікі, мокрыя коўдры... Мора выплэхвае на бераг вадуг і тут жа, забірае яе назад. Пачарнелая галька не паспявае падсохнуць — яе накрывае новая хваля. І так бясконца: плёх — ш-ш-ш, плёх — ш-ш-ш, плёх — ш-ш-ш-ш-ш-ш...

Выбраў месца між двюх сям'яў без дзяцей. Падставіў сонцу спіну — хай пускае зайчыкаў нябачнаму Богу. Драмлю, чытаючы кнігу. І забыліся ўсе турботы і клопаты... Лёгка пагойдвае мяне мора і нясе дахаты, да роднай Беларусі, ажно покуль не прачнуся я мокры ад поту на тым самым крымскім беразе, сярод белых целаў. Чужы ўсім і непатрэбны.

Версія «І»

«Навошта я выйшаў на гэтым лясным прыпынку?» — сто разоў пашкадаваў я, покуль дабраўся да першых дзевяціпавярховікаў горада. Так і ведаў: апошняя таксоўка даўно ўжо адышла ў нябыт і стомлены шафёр цяперака адпачывае недзе на сваім мяккім воблаку, якое ўсё збіраецца хуткім дажджом упасці на зямлю. Так і ведаў, што давядзецца зноў браць напратат пару пляшак «Пшанічнай» і дабірацца на іх да свайго гатэля. Лёгка сказаць: узяць напратат. Гэта ў гадзіну дня, калі ўсе спяць па сваіх норах і толькі мурашкі снуюць пад нагамі ды так і чакаюць моманту, калі я спынюся, каб ускараскацца на мяне і адхапіць тлусцейшы кавалак...

І адкуль узяліся яны ў гэтым мірным горадзе, у які вайна не зазірала з часоў Івана Жыхлівага? Бактэрыялагічная зброя? Падобна на тое, бо ўчора паведамлялі ў праграме «Чао», што якраз над гэтым лесам пралятаў чарговы чайноук «Чэленджэра», і ці мала што магло выпасці з яго нага чэрава і размножыцца тут за ноч...

Дзень. Спякота. Усе спяць. Каб ноччу таксама размнажацца... Больш ніякай работы тут не

засталося... Расея. Сацыялізм. Год 1988-мы ад Нараджэння Хрыстовага.

Версія «Й»

— Веру, што ты тут жывеш, і не патрабую доказу, але, каб канчаткова ўпэўніцца, што гэта не мая кватэра, хачу прапанаваць табе зазірнуць за шафу — калі там не стаіць пара лістоў шкла, якімі я думаў зашкліць раму на гаўбцы...

— Я і зазіраць не буду. Я ведаю, што там стаяць тры лісты шкла...

— І сапраўды — тры!

— ...якімі я збіраўся неўзабаве зашкліць раму на гаўбцы.

— А дзе ты іх дастаў? Гэта ж такі...

— Дзе ўзяў, дзе ўзяў — украў!

— І я ўкраў. Дзіўна...

— Ён яшчэ здзіўляецца. Ану вымятайся з маёй хаты, покуль абухам не запусціў...

— Пастойце, пастойце... Прабачце за турботы, але мне ўвесь час здаецца, што я дома. Усё, ну літаральна ўсё, такое ж... І кватэра, і шпалеры, і абстаноўка, і шкло... А жонку вашую як завуць?.. А-а-а-а... Ну вось, кроў... Лязо ў

сякеры вострае. Сам заточваў. Асцярожней трэба. Пакладзіце сякеру. І пальцы — ёдзікам, ёдзікам. А я пайду да Івана Іванавіча...

— Да якога Івана Іванавіча?

— Да суседа злева.

— Справа.

— Ага, калі ад вас — справа, ад мяне — злева.

— А адкуль вы ведаеце?

— Я ж тут жыву.

— Дзе тут?

— У гэтай кватэры, у кватэры нумар пяцьдзесят два.

— А вось і памыляецеся: гэта — пяцьдзесят тры.

— А-а, гэта пяцьдзесят тры, а я думаў пяцьдзесят два... Дык вы і ёсць Іван Іванавіч?

— Так. А вы мой сусед Іван Іванавіч?

— Вельмі прыемна... Вельмі...

— Заходзьце яшчэ.

— Дзякуй, дзякуй, а дзе ж Іван Іванавіч і жонка ягоная Маша? У вёску паехалі?

— Ага, у вёску.

— Я — Іван Іванавіч. Я прыехаў раней. А вы што тут робіце? Што вам тут трэба?

— Мне? Я ж дома?

— Гэта я дома, а вы што тут робіце? Што вам трэба?

— А-а-а-м-м-м-м... Грошы аддаць. Я пяць капеек у вас на метро браў, памятаеце? Вось прынёс.

— Я перадам.

— Дзякуй.

— Пакладзіце на стол.

— Добра. Зараз жонка з працы прыйдзе, дзеці са школы прыбягуць, Іван Іванавіч з вёскі прыедзе... Іх сёння раней з падшэфнага калгаса адпускаць...

— Які Іван Іванавіч?

— Я...

— А я?

— Вы з пяцьдзсят трэцяй?

— Так.

— Дык вы памыліліся, вам направа трэба было, а гэта пяцьдзсят другая... Як вы сюды па-тра-пі-лі?

— Пазваніў, мне адчынілі.

— Хто?

— Мая жонка Маша, якая паехала ў вёску і хутка вернецца, бо яе сёння раней з калгаса адпускаць. Яна там парэчкі абірае і зараз прывязе іх.

— Хм... І я парэчкі абіраў... І прывёз вось трохі дзецям. Магу пачаставаць.

— Не трэба. У мяне свае будучы. І лепшыя.

— Лепшыя? Ну, не скажыце... Я ж выбіраў.

— Слухай, ішоў бы ты разам са сваімі парэчкамі... дамоў! Уваліўся ў кватэру ды яшчэ парэчкамі частуе! Слухай, а як ты сюды ўвайшоў?

— Я пазваніў, вы мне адчынілі. Я думаў, жонка ўжо дома і дзеці зараз са школы прыбягуць. А тут — ты, вы...

— Сядай, будзем чакаць: чыя жонка раней прыйдзе — таго і кватэра. Згодзен?

— Я-то згодзен. Тым больш — жонка хутка прыйдзе. А вось ці згодзен ты?

— Я ж прапаную.

— Ну і што?

— Я прапаную — значыць, ад пачатку згодзен. Інакш навошта мне прапаноўваць тое, што не выгадна самому?

— Вось я і думаю: навошта?

— Давай лепш пакуль руку перавяжам... Падцісні бінт, вось тут, ага, во-во... Раскрой пальцы ледзь не да касці...

— Ты мне зубы не заговарвай. Кажы, навошта? — Што? Я? Гэта ж ты!!!

— Не, ты!..

— Ты!..

— Ты!..

Званок. Абодва разам кідаюцца да дзвярэй.
Уваходзіць Іван Іванавіч.

Ці варта жыць —
бо варта жыць?

(Сам прыду маў)

Версія «К»

Крот пракапаў пад зямлёю ход. З турмы — на волю. З горада — у шырокае калгаснае поле. Жаваранкі спяваюць, васількі цвітуць, збажына каласіцца...

Але ніхто не пакарыстаўся тым ходам.

Мышы абміналі яго, вужы адпаўзалі падалей ад яго, мурашкі не заўважалі яго, а людзі стараліся наступіць на яго, каб заваліць...

Крот удыхнуў свежага паветра з пахамі красак і траў — і вярнуўся сваім ходам назад у турму.

Адному й на волі не вольна.

Версія «Л»

Кволае ранішняе сонца нясмела сачылася скрозь густую спелую лістоту. Спелае ранішняе сонца густа сачылася скрозь нясмелую кволую лістоту.

Скрозь густую спелую лістоту нясмела сачылася кволае ранішняе сонца.

Скрозь нясмелую кволую лістоту густа сачылася спелае ранішняе сонца.

Нясмелае ранішняе сонца квола сачылася скрозь густую спелую лістоту.

Ранішняе сонца густа сачылася скрозь кволую лістоту.

Ранішняе сонца квола сачылася скрозь спелую лістоту.

Ранішняе сонца нясмела сачылася скрозь густую лістоту.

Кволае ранішняе сонца сачылася скрозь густую лістоту.

Густое ранішняе сонца сачылася скрозь кволую лістоту.

Ранішняе сонца сачылася скрозь лістоту.

Скрозь лістоту сачылася сонца.

Сонца скрозь лістоту.

Сонца скрозь.

Скрозь.

Версія «М»

$A < B$, але і

$B < A$, пры

$A = Я$, а $B = Ты$.

Разам — новая рэлігія: для мяне Я — Нішто, Ты — мой Бог; для цябе Ты — Нішто, Я — твой Бог. Мажліва, гэта і ёсць вырашэнне найвялікшай хрысціянскай формулы: не зрабі бліжняму таго, чаго не хацеў бы, каб зрабілі табе.

Версія «Н»

Колькі сябе памятаю — люблю вішні. Спелыя, ажно чорныя, налітыя сокам, яны і зараз стаяць (вісяць) прад маімі вачыма. У нашым садзе было шмат вішнёвых дрэваў. Старых, выеокіх. Раслі яны паўз плот ад вуліцы і ўздоўж двара бабы Параскі. Калі надыходзіў час абіраць вішні, па выхадных да нас у двор з суседняе вёскі прыходзілі знаёмыя і незнаёмыя людзі купіць вішняў. Адныя лезлі на дрэвы і самі рвалі ягады, другія хацелі гатовых, абабраных. І тады галоўным абіральпчыкам быў я. Мала сказаць, што я любіў гэтую справу. Я нібы наркаман трызніў ёю. Дзіўна, праўда? Бо якая-ніякая, а ўсё ж гэта праца. Але дзіўна, пэўна, тым, хто

аніколі не залазіў на высачэзнае дрэва, не гойдаўся на ягоных галінах услед за ветрам, не цягнуўся да апошняй вішанькі дрыготкімі пальцамі, баючыся вось-вось сарвацца і зваліцца разам з адламанаю па жывому галінаю ўніз з больш чым дзесяціметровай вышыні. Была ў гэтым свая, асаблівая рамантыка, была ў гэтым — паэзія.

Самыя буйныя, самыя спелыя, самыя салодкія вішні былі звычайна ў самым вільчыку дрэва. У нас казалі — у шчыку. Даросламу дастаць іх, не рызыкуючы ўпасці, ніяк немагчыма было. Не чапаў да пары да часу іх і я. І толькі калі ўсе вішні лічыліся абабранымі, калі стаялі на падваконнях трохлітровыя слоікі і васьмілітровыя бутлі з цёмна-вішнёваю настойкаю з першых ягадаў, я залазіў да сваіх вішняў. Яны былі ўжо трохкі падвялымі, шмат якія падзяўбалі птушкі, але што гэта быў за смак! Ці знайду я словы, каб перадаць яго? Не варта, пэўна, і займацца гэтым... Дык чаму тады я ўсё гэта ўспамінаю зараз? А таму, што было, аказваецца, нешта светлае і цудоўнае і ў маім жыцці. Тое, прыгадваючы што, цяпер я шчасліва ўсміхаюся і думаю: а можа, усё ж і недарэмна я жыў на гэтай Зямлі.

Версія «О»

Дзеянне не рухалаея ні назад, ні наперад, сюжэт буксаваў і аўтар сядзеў, схіліўшы галаву над пачатым аркушам, пануры і злы на сябе, на ўсё і ўсіх. У такія моманты лепш да яго не падыходзіць, каб не зачапіць нейкім рухам, нейкім словам. Гэта ведала ўся сям'я, нават псіна Аракс і той замаўкаў, заціхаў на гэты час у сваім куце.

Аўтар глыбока ўздыхаў, круціў у руках аловак — ён пісаў выключна простымі алоўкамі — коўзаўся ў крэсле, уставаў, хадзіў па пакоі, зноў сядаў — думкі тапталіся на месцы і не зрушвалі, быццам баяліся чагосьці невядомага наперадзе...

Жонка аўтара ціха ўвайшла ў пакой і паставіла на стол кубачак кавы. Смачны пах заказытаў у носе аўтара. Ён адклаў аловак і ўзяўся за кубачак.

Піў аўтар маленькімі глыткамі, разглядваючы па чаты аркушык.

Усё, што было раней, дагэтуль, ён ведаў. Што будзе далей — не. Першапачатковую задуму зруйнавала логіка дзеяння, учынкаў герояў, над якімі ён ужо не быў гаспадаром. І «карыта», якое

ён майстраваў некалькі тыдняў, раптам трэснула. Выкідваць жа яго не хацелася. Можна было вярнуцца на пару абзацаў, на пару старонак назад і працягваць дарабляць яго, абмінуўшы месца з трэшчынай.

Але як?

Галава маўчала. Аўтар дапіў каву, заціснуў кубачак у далонях і пачаў узірацца ў ягонае дно, у кававую гушчу. Ubачыў ён там спачатку свайго бацьку, потым выкладчыка, пра якога даўно забыўся, потым ўзбярэжжа Чорнага мора, куды якраз і збіраўся ехаць галоўны ге-рой. Сярод загарэлых целаў на пляжы вылучаліся Яе — белае і Яго — худое. Ён і Яна весела гаманілі. Аўтар прыслухаўся, аднак не разабраў ні слова. «Трэба будзе выдумляць самому...» — падумаў ён і пачаў распранацца.

Няёмка было яму аднаму, апранутаму ў цёплую байкавую піжаму, стаяць пасярод адпачываючых голых целаў.

Распрануўшыся, аўтар падсеў бліжэй да герояў. «Эх, дыктафончык не захапіў!..» — пашкадаваў ён і прыслухаўся да размовы. Запомніць яе і сапраўды было цяжка. Навуковыя словы і медыцынскія тэрміны, з якіх шырока разрэкламаваным быў хіба што адзін толькі СНІД, так і сыпаліся з вуснаў герояў. «Яна

ж у мяне хворая на СНІД, а ён пакуль ня ведае пра тое...» — прыгадаў аўтар. А гутарка была зараз найважнейшая: ад яе і залежаў якраз далейшы сюжэт. «Нельга пускаць гэту справу на самацёк, не хапала яшчэ, каб пасварыліся», — падумаў аўтар, заўважыўшы, што герой пачаў збірацца дамоў адзін, і вырашыў, што, каб канчаткова не развалілася карыта, трэба прадпрымаць нешта яму самому. І ён падышоў да герояў.

Дзяўчына ў здзіўленні падняла вочы і тут жа апусціла іх: яна зразумела — прыйшоў чалавек, які ўсё ведае. Хлопца ж такое бесцырымоннае ўмяшанне вывела з сябе.

І гэта спадабалася аўтару: «Будзе толк...» — падумаў ён і толькі хацеў павітацца, як заўважыў, што да хлопца і дзяўчыны (і да яго, зразумела) кіруюць тры развітыя фігуры. Мужчынскія, вядома.

— Цо пан хцэ? — спытаў адзін з іх, і аўтар здзівіўся: адкуль у Туапсе, у ягоным творы, палякі? «Мо не туды ўскочыў?» — азірнуўся ён і нахіліўся да хлопца з дзяўчынаю.

— Герр ніхт ферштэйн? — са страшным славянскім акцэнтам спытаў хлопец у аўтара, і аўтар моўчкі ўстаў. «Толькі не гэта», — падумаў

ён. Быць пабітым на старонках свайго твора яму ніяк не хацелася. І ён прыкінуўся гішпанцам:

— Сі, сі, не пнімай...

І тады аднекуль з'явілася пляшка, і пацякла ўтульная сяброўская размова.

...Калі аўтар вярнуўся дамоў, за стол,— цямнела.

Ён сабраў спісанья хуткім цесным почыркам аркушы і пачаў павольна, з асалодаю, ірваць іх на дробныя-дробныя, яшчэ драбнейшыя кавалачкі...

Версія «П»

Радасці і гора, смеху і слёз у свеце пароўну. Калі побач нехта смяецца, то недзе хтосьці ў гэты час плача. І наадварот. Кажуць, кожная хвіліна смеху дадае жыцця. Але і яго на свеце роўна столькі, колькі ёсць. Ні болей ні менш. І калі мы смяемся — падаўжаем сваё жыццё, то адначасна — скарачаем чыёсьці, забіраем сабе, а яго — забіваем... каб захоўвалася раўнавага...

Высновы з гэтага выдуманага (а хіба бываюць іншыя?) парадокса (а мо аксіёмы?)

няма. Можа, толькі тая, ранейшая: жыць, не думуючы пра гэта.

Версія «Р»

На пляцы Волі, ля помніка Волі, якую сімвалізуе мужчына-культурыст з голым торсам і разарванымі ланцугамі, я прызначыў спатканне свайму сябру. Сябар прыйшоў раней за мяне, зірнуў на гадзіннік на краме насупраць і зразумеў, што спазніўся. Стаяць пад Воляй, разам з Воляй, яму, художу і ненакачанаму, было сорамна — надта ж вялікім быў кантраст, і ён адышоў у скверык, пад дрэва, павярнуўся да камля і пачаў рабіць тое, што звычайна робяць у прыбіральні, зусім не клапацячыся пра дрэвы, якія раней, у ляску, што быў на месцы пляца, толькі і жылі надзеяй на гэта.

Я прыйшоў спознены і стаў пад помнікам, рызкуючы злавіць галавою звяно з ланцуга, якое адыржавела і збіралася ўпасці. Сябар стаяў за дрэвам, якое лавіла кайф і наўмысна перашкаджала нам убачыцца.

Гадзіннік на краме прабіў поўдзень. На пляц Волі выйшлі юныя ленінцы з вучэбнымі аўтаматамі Калашнікава на грудзях. Ганаровы

каравул, якога я не заслужыў. Піянер адвёў мяне позіркам убок і стаў якраз пад звяном ланцуга, якое збіралася ўпасці.

Радасць нашай сустрэчы з сябрам была азмрочана адлётам нявіннае душы.

Версія «С»

Ва ўсіх людзей Дзень нараджэння, а ў мяне Ноч. Так здарылася. І калі іншыя, народжаныя гэтым днём, усалоджаныя тартамі і падарункамі, засынаюць шчаслівыя, абдымаючы і цалуючы падушку, я апрачаю свой лепшы, бо адзіны, касцюм і сядваю за падрыхтаваны да свята стол. Адкароўваю пляшку і наліваю «запрошаным» сябрам. Крэслы вакол стала пустыя, але гарэлка з келіхаў знікае.

— Ну што, па другой? — пытаю я і зноў наліваю.

Келіхі падымаюцца. Звонка дзынкае крышталь. Гарэлка п'ецца маленькімі пякучымі глыткамі.

Сябры не закусваюць і пасля другой. А я даю сабе перадышку. Я накідваюся на далікатэсы, якія збіраў увесь год і набыў учора. Гасцям стаўлю музыку, і яны таньчаць бессаромна і

вычварна, нібы ніхто іх не бачыць, ніхто за імі не назірае.

П'ём па трэцяй... чацвёртай, пятай, шостай, сёмай... Аж покуль не пракукарэае на сеедскім гаўбцы певень, які таксама куплены ў запас Д нудзіцца зараз без курэй. Тады я спаўзаю пад стол і, стомлены, засынаю.

Раніцаю мяне разбудзяць мае сябры, якія прыйдуць пахмяліцца, ведаючы, што ў мяне ёсць сякі-такі запас да дня (ночы) нараджэння, і будуць доўга здзіўляцца, разглядваючы пустыя пляшкі на сталі: чаму ў іх трашчаць цвярозыя тыдзень галовы?

А мне будзе радасна: няважна, каб у Ноч нараджэння ўсё збывалася. Важна, каб хоць што-небудзь збылося.

Версія «Т»

Ішла вайна. Гінулі людзі. Падалі ў балота. І паміралі ў ім. Забытыя ўсімі. Праплаканыя роднымі. Без вестак прапаўшыя.

Ноччу яны ўстаюць. Збіраюцца ў купкі. Па трое і больш. Смаляць цыгаркі. Грэюць гарбату. І маўчаць.

Яны чакаюць нас. Жывых, перамогшых. Дзесяць гадоў... Дваццаць... Пяцьдзесят... Чакаюць... Чакаюць і сёння. Выкураць па цыгарцы. Пап'юць гарбаты. З пустых кубкаў. Прабітых кулямі. Сагнутых танкамі. З'едзеных часам. Адзін з іх уздыхне. Другі хісне ў журбе галавою. Трэці махне ў адчаі рукою. Чацвёрты прыплюшчыць тужліва вочы. А пяты мацокнецца...

І разыдуцца яны да сваіх касцей, што ляжаць пабялелыя і пачарнелыя проста на зямлі, непахаваныя, і застынуць у чаканні нас.

І зямля іх не адпускае, і неба не прымае.

Версія «У»

— Паслухай, а ці існуе тое, пра што ніхто ня ведае?

— Ніхто ня ведае?

— Ніхто-ніхто...

— Не.

— А чаму?

— Калі нават яно існуе, але пра яго ніхто ня ведае, значыць, яно не існуе.

— Чаму?

— Бо як жа яно можа існаваць, калі яго ніхто ня бачыў, ня чуў, ня меў з ім аніякога

даступнага чалавеку кантакту. Калі так — яго няма.

— Але ж яно ёсць, існуе. Проста сталася так, што ні ты, ні я ці нехта іншы з ім пакуль яшчэ не сустрэліся, не кантачылі.

— Адкуль жа тады ты ведаеш, што яно існуе?

— Я проста мяркую, што недзе нешта павінна быць такое, пра што аніхто ня ведае.

— Яно існуе, але ніхто пакуль пра яго існаванне ня ведае?

— Так.

— Значыць, тады яно ёсць, хоць ніхто сёння пра яго ня ведае.

— У такім разе — у свеце, сусвеце ёсць усё. Усё, што б ні прыдумалася нам, што б ні прымроілася?

— Так, выходзіць, ёсць. І нехта недзе некалі з ім сустрэнецца альбо сам створыць, матэрыялізуе яго.

Версія «Ў»

Спрактыкаваным рухам я расчыніў вакно і выскачыў вонкі. Услед мне пачуўся стрэл — і куля праслізнула над галавою. Я не стаў лавіць яе, каб кінуць назад, у рэстаран, сваім крыўдзіцелям. Так бывае толькі ў фільмах пра

дурных немцаў. Я скочыў за помнік правадыру і, крыху адсопшыся, вызірнуў. За мною ніхто не гнаўся.

Толькі поўня здэкліва ўзіралася ў пустую плошчу, расчыраную перад парадам белымі палосамі. Пад помнікам, на ўрадавай трыбуне, ля ног заснавальніка і правадыра нехта плакаў. Скутоліў і ныў, як шчанюк, што хоча на двор, а гаспадароў у хаце няма. Я паціху падняўся па склізкіх гранітных плітах на трыбуну. У самым куце яе, шчыльна прыціснуўшыся да чаравікаў правадыра і натхніцеля, сядзеў чалавек. Трохкутнікам бялела ягоная накрухмаленая кашуля. Я падышоў бліжэй і пазнаў чалавека, які раніцай, пад час дэманстрацыі, стаяў пасярод усіх на трыбуне і ласкава махаў у тэлекамеру то левай, то правай рукою, дэманструючы тым свой п'юралізм і прагу да кансенсусу.

— Вася, гэта ты, Вася! — пазваў ён мяне. І хоць я не быў Васем ад нараджэння, я не змог не адгукнуцца на ягоныя словы.

— Я ведаў, Вася, што ты па мяне прыйдзеш,— сказаў чалавек, абняў мяне і мокрай шчакою прыліп да твару.— А мяне, Вася, забылі тут, усе забылі... Кінуліся дамоў, а я застаўся. А як сысці адсюль, Вася? Ты думаеш, я

ведаю, як сысці... А куды йсці, Вася? Ты думаеш, я ведаю, куды йсці, дзе мой дом, мая кватэра, мая жонка... Я ж ніколі не хадзіў па гэтым горадзе...— І чалавек зноў горка заплакаў.

Бяда была ў тым, што і я не ведаў, дзе ён жыве. Я ўзяў яго за руку і павёў, як сына ў еадок, да лепшага ў горадзе будынка, што быў на аднайменнай з помнікам плошчы і амаль насупраць помніка. Ubачыўшы мармуровыя прыступкі, што вялі да будынка, чалавек узрадаваўся і, забыўшыся пра мяне, кінуўся да дзвярэй. Кулакамі, як гаспадар, застукаў у іх і крыкам скамандаваў міліцыянеру, які і без таго выцягнуўся ў струну: «Машыну мне! Зараз жа выкліч мне машыну!..»

Версія «Ф»

Калі доўга ісці на поўдзень, то можна прыйсці спачатку на Поўдзень, а потым на Паўднёвы полюс. Адтуль давядзецца зноў ісці на поўнач.

Што цікава: будзеш ісці на поўнач, а з кожным крокам, кожным днём будзе ўсё цяплей і цяплей ажно да экватара.

Там я раіў бы вам спыніцца.

І пажыць пару тыдняў, бо калі яшчэ ўдасца выбрацца да экватара — паесці какосаў з дрэва і бананаў з куста, папаляваць на бегемота альбо гіпапатама, прыстрэліць ільва і пераначаваць з абарыгенкаю...

Мая парада ўсім, хто выбраў сабе гэты маршрут: не губляйце свой шанц, пажывіце трохі неграм. І тады вам будзе што на старасці расказаць сваім унукам.

Версія «Х»

Угледзьцеся ў сябе, і вы ўбачыце іх. Яны закол, каб жыццё не спынялася. Яны рухавік, без якога мы — не мы, а яны. А яны без нас — не яны, а нешта большае ці меншае. Але, калі мы разам (а мы і яны заўсёды разам, бо іншага прырода яшчэ не прыдумала), не варта думаць пра нас паасобку. А таму — не ўзірайцеся ў сябе. Лепш самападман, што іх няма, лепш няведанне, чымсьці пэўнасць. Яны не пакрыўдзяцца. Яны столькі гадоў нябачны нам наш цень, што даўно прывыклі: справа — ім, слава — нам. І справа не ў славе, бо слава не ў справе, а ў іх саміх, пакуль яны ў нас. Ім' гэтая ісціна даўно вядомая, і таму сёння яны ў нас, а не мы ў іх. Мы спяшаем некуды, бегам,

штурхаемся... і кажам, што жывём. А жывуць яны. Мы толькі носім іх, змяшчаем у сабе, як біклага ваду. Але нават тыя з нас, хто зразумеў гэта, не хочуць развітвацца з імі, і яны, ведаючы ўсё не толькі пра нас, але і наогул — не спяшаюць пакідаць нас, даюць нам яшчэ і яшчэ шанц пражыць недарма. Але што гэта значыць: «недарма» — ведаюць толькі яны, бо нам няма калі задумацца над гэтым, бо мы бегаем, штурхаемся... і ў нас няма часу ўгледзецца ў сябе, каб убачыць іх і сумецца: як мы жывём!.. навошта!.. дзеля чаго!.. І гэтае «мы» будзе не мы, а яны. Бо яны жывуць так, як мы, бо мы і яны непадзельныя, бо не яны кіруюць нашымі ўчынкамі, і не мы іхнімі. Таму не ўзірайцеся ў сябе, каб не нрышло на месца паступоваму спасціжэнню ўсяго і ўся — расчараванне, што нельга спазнаць нешта не спазнаўшы сябе... Яны кінулі займацца гэтым жа даўно, і таму сёння яны ў нас, а не мы ў іх. Нехта падумае, што яны на вышэйшай, чымсьці мы, прыетупцы развіцця, і памыліцца; бо яны ў нас, а не мы ў іх. Іншы падумае, што яны на ніжэйшай за нас прыступцы і таксама памыліцца: бо не мы ў іх, а яны ў нас. Але ж, усумніцца хтосьці яшчэ, яны пра нас ведаюць, а мы пра іх не. З чаго вы ўзялі гэта? Я сказаў раней? Так. Аднак вы пра іх

зараз чытаеце, а пра нас ці чыталі вы дзе? Гэтаксама яны чытаюць недзе цяпер пра нас, а пра сябе?.. Пра сябе... І не дай Бог, каб ім некалі прыйшла думка ўгледзецца ў сябе. Бо наўрад ці ўбачаць яны там нас. А каго?.. А той каго?.. А хто гэта зараз ўзіраецца ў нас?.. Ці не той, хто носіць нас зараз у сабе?.. А мы... мы жывём: бегаем, штурхаемся, спяшаем некуды... І не ведаем, каму нашая справа — слава. І справа не ў славе, бо слава не ў справе, а ў нас саміх, покуль мы жывём... І носім тых, хто ўзіраецца ў нас... Навошта?.. Дзеля чаго?.. Якая, урэшце, розніца! Галоўнае, каб недарма. І не ўзірайцеся ў сябе, каб зразумець, што гэта для вас значыць, бо ўбачыце вы толькі іх. Іншага прырода яшчэ не прыдумала.

Лепш самападман.

Яны не пакрыўдзяцца.

Справа не ў славе.

Жывём, штурхаемся.

Не спазнаўшы сябе...

Версія «Ц»

У Атлантычным акіяне, пасярод мора (Саргасавага, вядома) была выспа. Высокая,

вышэй за наш двухпавярховы дом. Стаяў ён якраз на скрыжаванні дзвюх вуліц: Ленінградскай і Піцёрскай. Ці наадварот... Вуліцы былі людныя, пячаныя, і мы, дзеці, любілі гуляць на іх у футбол. Ого-го — футбол васьмідзесятых!.. Літоўчанка і Хлус, Сокал і Пракоп... Я мог бы налічыць вам дзесяткі імёнаў тагачасных куміраў розных мясцінаў СССР, якія гуляюць зараз у далёкіх і блізкіх краінах. І на выспах-краінах, зразумела. У мяне сёння цяга да пералічэння. Мо назваць вам краіны, якія я ведаю?

— Давай,— азваўся мой напарнік,— а то плыць яшчэ далёка.

За акном-ілюмінатарам лайнера плёскаўся Атлантычны акіян.

— А давай лепш згуляем у краіны, як гуляюць у гарады. Я называю краіну, а ты — на апошнюю літару: Афганістан...

— Намібія.

— Ямайка.

— Аўстрыя.

— Японія...

Канец. Гэта быў канец гульні. А яшчэ кажуць, што Японія — Краіна ўзыходзячага сонца, там усё пачынаецца... А на ёй, бачыце, звычайна ўсё

сканчваецца, бо на «Я» больш ніхто краін не прыдумаў.

Версія «Ч»

Мы сляпыя краты. Мы бачым роўна столькі, колькі дазволена.

Мы глухія цецерукі. Мы чуем роўна столькі, колькі дазволена.

Усе нашыя спробы ўдасканаліць свой зрок і слых з дапамогаю нейкіх прыбораў — няўдалыя. Не таму, што мы не можам, а таму, што нехта не захачеў і не хоча гэтага.

Нам дадзена тое, што дадзена. Не болей і не меней. І развівацца мы можам толькі ў глыбіню, але не ў шырыню. Мы можам бачыць далей, але не болын. Мы можам чуць гучней, але толькі тое, што чуем ціха.

Мы асуджаныя на слепату і глухату.

Мы не можам вырвацца па-за межы дадзенага нам зроку і слыху.

І каб жа гэта было ісцінай толькі адносна зроку ды слыху...

Версія «Ш»

Кружляў і кружляў над горадам самалёт. Нібы нешта выглядаў унізе, у натоўпах машын і людзей. І здавалася, зараз коршакам упадзе ён уніз і выхапіць сярод тысяч падобных на кропкі галоў адну, вядомую толькі яму, і кінецца з ёю ўверх, і знікне між воблакаў.

Кружляў і кружляў над горадам самалёт. А мы з мамай ішлі ў цырк і мама цягнула мяне за руку за сабою, бо вочы мае былі на небе.

І не цікавілі мяне больш ні вучаныя мядзведзі, ні дрэсіраваныя кобры... Самалёт выбіў мяне сваёю вышынёю.

— Мама, а чаму я не лётчык? — спытаў я.— Чаму не лятаю?

— Скажу пасля цырка,— буркнула мама ў адказ і ўцягнула мяне ў будынак пад купалам.

— Мама, а чаму я не мядзведзь? — спытаў я ў мамы пасля цырка.

— Скажу дома,— адмакнулася мама, і мы кінуліся да аўтобуса на прыпынку, які чакаў нас патрэбным аўтобусам.

— Я хачу быць карысным,— сказаў я маме, каі мы прыехалі, і спытаў: — Мама, а чаму я не аўтобус?

— Спытайся пра гэта ў таты,— адказала мама.

І я здагадаўся: гэта тата кружляе і кружляе зараз над горадам і не рашаецца кінуцца ўніз.

Версія «Ы»

Відзік жаўцеў голымі цэламі, якія вычвараліся ў розных паставах. «Саньё»,— сказаў рыжы і вырабіў святло. У паўзмроку дзяўчына распранулася. Акрамя іх дваіх і тэлевізара ў пакоі былі яшчэ два ложка ў розных кутках — якраз па адному на цела. Так і зрабілі — ляглі кожны на сваім. Першай не вытрымала дзяўчына. Яна выйшла на гаўбец папаліць. Рыжы курчыўся ў ложку і не бачыў ні гэтых сціплых зор, ні кволага мясчыка, не чуў ласкавага пошуму лістоты і пяшчотнага шпынення колаў машын, што праязджалі міма.

Дзяўчына пералезла праз парэнчы гаўбца і сышла на зямлю, пад язінавы куст. Ён адцвіў яшчэ вясною і зараз абсыпаў яе толькі мокрымі крапкамі нядаўняга дажджу, што хаваліся ў лістоце. «Добра жыць на першым паверсе...» — было апошнім, што паспела падумаць дзяўчына ў сваім зямным жыцці, бо з-за куста,

прываблены прыгожым белым целам, ужо кінуўся да яе здаравенны дог. Яшчэ хвіліна, і ягоны гаспадар, хлюпаючы ў лужыне крыві, адцягваў сабаку ад свежае дзяўчыны...

Відзік лапатаў чужымі галасамі, жаўцеў цэламі. Стомлены рыжы спаў у сваім доўгім ложку.

Версія «Б»

Каб яшчэ крыху, стол паспеў бы падняцца на ногі і адказаць ударам на ўдар. Аднак лік ішоў на секунды. Маленькі (!) зэдлік узмахнуў арканам і лёгка стрыножыў стала. Па стадыёне пракацілася хваля воплескаў. І дзіўна было назіраць, як абдымаліся ў радасці франтаватыя крэслы, як скакалі і тупацелі табурэткі, як аселеплены перамогаю сівы паважаны фатэль цалаваў абшарпанае крэселка... Словам, усё, на чым сядзяць, святкавала перамогу.

Стрыножаны стол стомлена пазіраў на шчаслівую публіку і цяпеў на сабе нагу зэдліка, які фатаграфаваўся для ранішніх газет. «Прайграваць таксама трэба ўмець...» — падумаў ён і ўсміхнуўся ва ўвесь рот проста ў аб'ектыў. Гэты здымак абышоў усе газеты.

Вечарам парламент краіны, сабраўшыся на экстранае пасяджэнне, пастанавіў: за дагаворны матч арыштаваць і зэдліка, і стала. Перад расстрэлам стол крыкнуў: — Трымайце свае пачуцці пры сабе і не паказвайце іх нікому — вас могуць няправільна зразумець!

Зараз стол пасмяротна рэабілітаваны. І словы гэтыя, бадай, адзінае, што пасля яго засталася. А можа, толькі дзеля гэтага ён і жыве?

Ягоны запавет падхапілі спачатку дзесяткі паслядоўнікаў, потым сотні, тысячы, а цяпер — тысячы тысяч... Мы носім аднолькавыя маскі, на якіх — тая ўсмяшка стала са здымка. І ніхто ніколі не ўбачыць нашыя сапраўдныя шчасце ці гора, радасць ці роспач... Далучайцеся да нас. Смейцеся з намі...

Версія «Э»

Усе чакалі дажджу. Узіраліся ў бяздоннае, бяхмарнае неба — зрэдку гіралятаў па ім, доўга не знікаючы, самалёт. След ягоны расплываўся на паўнеба і няспешна раставаў. Што самалёты? Птушкі і тыя ў гэтую спякоту не вылазілі са сваіх кублаў і схованак. І стаяла наўкола, асабліва ў лесе, маўклівая ціша.

Усе чакалі дажджу. Пясок на вуліцах вёскі зрабіўся пад коламі машын мяккім і расеынаетым. Вераб'і купаліся ў ім, як у вадзе. Толькі лёгка пыл стаяў над іхняю чародкаю, нібы пара ў лазні... А стомлены спякотаю кот абыякава назіраў з цяньку за купаннем вераб'ёў, быццам быў ён сыты.

Усе чакалі дажджу. Каб хоць дзень за лета пасядзець дома, не выходзіць на калгасную паншчыну.

Усе чакалі дажджу.

І ён прыйшоў. Сціпла. Ноччу. Як злодзея... Змачыў зямлю.

А раніцай сонца зноў заняло неба. І дзіўна: усе радаваліся, што дождж прайшоў. Хоць ніхто яго не бачыў, не чуў, хоць праз гадзіну сонца не пакінула ад яго аніякіх слядоў. Але птушкі радысна чырыкалі з самае раніцы, весела перагукваліся людзі...

Дождж падмануў усіх, але як мала трэба для шчасця.

Версія «Ю»

На шостым паверсе гучыць музыка. Не, на сёмым — там сёння павінна быць дыскаўка. А мажліва, і на восьмым, на якім толькі й дазволіў камендант танчыць. Ці ўсё ж на дзевятым, дзе акрамя хлопцаў-фізікаў жывуць дзяўчаты-філалагіні? Вышэй дзесятага паверха ліфт не падымаецца — далей пешкам. Адзінаццаты маўчыць, як вады ў рот набраўшы. Дванаццаты спіць — у калідоры цёмна, як... Вось і трынаццаты. Апошні, вышэй — неба. Музыка гучыць недзе пад нагамі... На першым паверсе — цішыня. На другім, трэцім, чацвёртым, пятым — таксама. На шостым — гучыць музыка...

Версія «Я»

Усе дарогі некуды вядуць.

Спрадвечная ісціна. І можна было б на ёй не спыняцца, а крочыць далей. Мінаючы скрыжаванні, ростані. Ісці адному табе ведамым шляхам. Правільным? Ісцінным? Хто возьмецца адказаць? Хіба што вось той, адзіны, забыты ўсімі прыдарожны тэлеграфны слуп, паўз які праходзілі, праязджалі тысячы, мільёны такіх,

як ты. Кожнага, хто праходзіць міма, ён можа ахарактарызаваць. А хочаш, можа і расказаць усё-ўсё пра цябе... Яны, слупы, народ уважлівы, кемлівы. Яму дастаткова зірнуць на тваю постаць, апратку, а калі ўдасца — твар, каб ведаць тваё мінулае і будучыню. Толькі вось ці расказа ён? Хутчэй за ўсё прамаўчыць, думаючы пра сваё, пра сваю нялёгкую долю...

Адзінае, чаму ён ніколі не зайздросціць — гэта таму, што ён, у адрозненне ад нас, не можа рухацца. Стаяць на месцы — ці не найвялікшая радасць, найбольшае шчасце ў гэтым жыцці. Ён не расце, але й не старэе так хутка. Гледзячы на яго, цяжка нават сказаць: колькі гадоў яму зараз. Прасмаленая скура ягоная — трывалая і моцная, бетонныя ногі — вечныя. І не страшныя яму ніякія хваробы, ніякія жучкі і звяркi. Ці ж гэта не шчасце?

Разбурае яго толькі час. Няўмольны. Непазбежна. Вось і застаўся ён ля гэтае дарогі адзін. Усе ягоныя калегі даўно паваліліся на зямлю і зрабіліся ёю, а ён стаіць. Назло вятрам і лёсу. Без шматкоў правадоў — стаіць. І праз гады ён захаваў сваю годнасць. Ён — слуп, і гэта кожны екажа, хто ідзе паўз яго.

Ці былі ў яго мары? Ці ёсць яны зараз? А хіба так істотна тое, што прыходзіць і адыходзіць і

толькі блытае розум. Тое, чаго заўсёды бывае шмат, а плён дае нулявы...

І потым, не збываючыся, прыносіць толькі расчараванні.

Была ў яго сяброўка. Стаяла яна на другім баку шашы. Была яна высокаю і магутнаю апораю высакавольтнае лініі. Але гэта не перашкаджала ім кахаць адно аднога і думаць пра дзяцей. І вось, нарэшце, прыйшлі аднойчы етомленыя людзі, прынеслі невысокі слупок і закапалі яго пры дарозе. Радаваліся яны, гледзячы на свайго сына. А гадаваўся ён разумным і дапытлівым і хутка — праз колькі дзён — стаў дарожным знакам. Ганарыліся ім бацькі, але... Аднойчы нейкі п'яны кіроўца звільнуў з дарогі і ўрэзаўся ў слупок... Не стала сына. І паблякла жыццё... З часам захірэла дарога: недзе побач праклалі больш прамую і блізкую. Знеслі людзі апоры, паваліліся ад старасці і жыццёвых навальніц калегі слупа, а ён стаіць... Паглядае на тых, хто праходзіць, праязджае паўз яго мудрымі старэчымі вачыма. Ён, пэўна, ведае, што ўсе дарогі некуды вядуць. Некуды... А хацелася б, каб да шчасця.

Версіі, якім не хапіла літараў.

Версія 1

Чорны крумкач апусціўся на галіну перад вакном. Я сядзеў і маляваў. Чорны крумкач спытаў у мяне:

— Навошта ты гэта робіш?

Я якраз пацягнуўся, расправіў плечы — да хрусту ў касцях. Птушка чакала, і я адказаў ёй:

— Я задаволены працаю. Я доўга сядзеў схілены над малюнкам. Цела заклакла...

Чорны крумкач перабіў мяне:

— Я не пра тое. Я пытаю: навошта ты псуеш паперу?

Гэта было нахабствам. Але я быў задаволены сабою. Выпетраная працаю галава, адтушчаная на волю, была не супраць лёгкай размовы з птушкаю.

— Дзеля грошай. Я прадам гэтыя акварэлькі. Заўтра ж. І нехта будзе рады, набыўшы іх. Павесіць на сцяну і будзе карыстацца закансерваванымі маім настроем і маімі думкамі...

Чорны крумкач маўчаў. Доўга маўчаў. Потым сказаў:

— І ты ў гэта верыш? Наіўны чалавек... Кожны, глядзячы на твае малюнкi, будзе бачыць і думаць сваё, і нават назвы твае не дапамогуць...

— А хіба гэта так дрэнна?

— Ты пагадзіўся са мною — ты не мастак. Як мо-жаш ты станавіцца за мальберт, браць у рукі пэндзаль, калі... калі ня верыш у моц сваю, калі не баішся, што думка твая мая; а стаць прастытуткаю і будзе падладжвацца пад кожную, нават самую тупую галаву... Не стане адной, адзінай, непаўторнай...

— Ты сам мяне вымусіў так сказаць, а цяперака ловіш на слове...

— Бывай... Мне з табою нецікава...

Чорны крумкач узмахнуў крылём і зляцеў з майго малюнка. Ён і сапраўды быў лішнім на ім, бо вельмі пра многае гаварыў.

Версія 2

— Пойдзем на пік Камунізму...— прапанаваў Антось. Маршрут быў звыклым, даўно пратапаным, і я згадзіўся, не доўга думачы.

Не прайшло й гадзіны, як мы забыліся пра задуму, сядзелі ля тэлевізара і рагаталі з мультыка. І пазней тэлевізар нас не адпусціў. Вядомы палеантолаг расказваў, як афрыканскі і індыйскі сланы аб'ядналіся і ў кароткай вайне знішчылі ўсіх мамантаў. Узялі колькасцю і барбарскай лютасцю, якой цывілізаваныя маманты не чакалі. «Падвёў і матрыярхат,— зазначыў другі вучоны,— бо ваявалі ў мамантаў толькі амазонкі, а сланы выйшлі на вайну ўсе...»

— Тэлевізар цікава глядзець бясконца,— сказаў Антось. Мы гэтага зрабіць не маглі. Усё роўна некалі трэба адрывацца ад экрана, і мы адарваліся зараз.

Верталёт ужо чакаў нас. Мы ледзьве здагадаліся, дзеля чаго яго замовілі. І босыя, ведама — дзеці, ускочылі ў грузавы адсек, селі на мяхі з нечым дробным і круглым унутры. Антось думаў, што гэта бульба для альпіністаў, я — што цукеркі. Аказалася, яйкі. Мяшкі прамоклі пад намі адразу ж, з іх пацякла густая юшка. Мы расціснулі яйкі арлоў, што ляцелі на Памір.

— Уцякайма! — разабраўшыся, што да чаго, крык-нуў Антось, потым нечым доўгім і цяжкім кінуў у вакно і выбіў яго. Хацеў вылезці з верталёта, аднак моцны вецер з таго боку не выпускаў яго. Антось кідаўся да вакна і падаў.

Падаў і всрталёт. Пік Камунізму няўмольна набліжаўся. І гэту аб'ектыўную рэальнасць ніхто не аспрэчваў.

Версія 3

Вечарам войскі рушылі наперад, на дэманстрантаў. Людское возера расступілася, дало дарогу танкам. Першая машына йшла прама, па людскім калідоры, а другая раптам рэзка павярнула ўправа. Крык тысяч людзей, стогны дзесяткаў заглушылі на момант грукат матораў і лязгат тракаў.

...А дзень выдаўся спякотны, сонечны — за трыццаць градусаў па Цэльсію. Многія хацелі піць, але блізка вада не прадавалася. І калі міма праязджала машына, што звычайна палівае вуліцы, людзі спынілі яе і прымусілі кіроўца паліваць натоўп. Многія падстаўлялі далоні, збіралі ў іх ваду, пілі самі і давалі дзецям...

...Раніцай людзі выйшлі на пляц. Учора зачынілі яшчэ два заводы і тысячы рабочых звольнілі без дапамогі, без надзеі нават на горшую будучыню. Вось яны ў сваіх рабочых робах, зараз перад вамі на пляцы. Яны прыйшлі з жонкамі і дзецьмі. Не чытайце плакаты, чытайце іхнія твары. Мінулая ноч была бяссоннай

для большасці з іх. А да наступнай — яны не дажывуць.

...Ці ведаў той, хто выклікаў танкі, якія прасуюць зараз пляц, што большага шчасця ён проста і прыдумаць гэтым людзям не змог бы...

Версія 4

З аднаго надта ж багатага дома ўкралі нешта вельмі дарагое. Мо золата, мо абраз які Пскоўскай школы XVI стагоддзя. Не будзем удакладняць што, бо гэта зараз не важна.

Гаспадар выклікаў вядомага прыватнага дэтэктыва. Так і так, кажа, ляжала ўкрадзенае вось тут, у сейфе, зачыненае. Дзе захоўваецца ключ, акрамя мяне, ніхто не ведаў. Ключ і зараз на месцы, а сейф — адамкнуты і пусты. І я — губляюся ў здагадках...

— Праз пяць хвілін усе даведаюцца, хтс ўкраў і дзе схавана ўкрадзенае,— сказаў дэтэктыў.— Будзе толькі адна ўмова,— дадаў ён,— ніхто не павінен выходзіць з пакоя. Зачыніце, калі ласка, усе дзверы.

Дэтэктыў дастаў люльку, няспешна набіў яе тытунём, запаліў і задумаўся, гледзячы на раечынены сейф.

Пакой адразу ж напоўніўся тутунёвым дымам. Пакуль нябачным, і таму лепш было б назваць яго пахам.

Прабегла першая хвіліна — дэтэктыў засяроджана пыхкаў люлькаю. Гаспадар, гаспадыня і слуга стаялі паводдаль і ўважліва пазіралі на яго.

Прайшло тры хвіліны. Пакой напоўніўся смярдзучым пахам згарэлае табакі. Дэтэктыў быў хоць і вядомым, але, пэўна, не багатым, бо паліў ці не самы танны гатунак тытуню.

Заканчвалася пятая хвіліна. Дэтэктыў перавёў позірк ад сейфа да прысутных. Гаспадар раптам закашляўся, схпіўся за горла і закрычаў:

— Я ўсё скажу! Усё! Толькі выпусціце, выпусціце мяне адсюль! — і застукаў кулакамі ў зачыненыя дзверы. На яго, заплаканага, цяжка было паглядаць без шкадобы...

На пытанне рэпарцёра гарадской газеты, як удалося гэтак хутка правесці расследаванне, дэтэктыў коротка адказаў:

— Псіхалогія — тонкая рэч.

(Ад аўтара: уважлівыя чытачы вельмі проста змогуць аднавіць ход думак дэтэктыва і разгадаць, як, якім чынам ён вылічыў злачынца.)

Версія 5

Чалавек ішоў уздоўж чаргі і пытаўся: «Хто апошні?» Ніхто не ведаў. І тады чалавек спыніўся, бо вырашыў: «Я буду апошнім...»

Жанчына ішла ўздоўж чаргі і пытала: «Хто апошні?» Чалавек адказаў: «Я!»

Чарга за ім большала. Чалавек сказаў жанчыне: «Я адыду на хвілінку...» І пайшоў уздоўж чаргі, пытаючыся: «Хто апошні?» Ніхто не ведаў.

І тады чалавек вярнуўся да жанчыны. І стаў перад ёю. Сярод апошніх ён быў першым.

Версія 6

Сцяпан нарадзіўся ў вёсцы.

Гэля ў суседняй. Яны сцакалі, покуль ім стане па васемнаццаць, і пабраліся.

Гэлі мроіўся горад, а Сцяпан хацеў быць трактарыстам і араць зямлю. Развіталіся без доўгіх спрэчак і крыўдаў.

У горадзе Гэля сустрэла Пятра. Ён быў трохі старэйшы за яе. Паспеў скончыць інстытут. Пятро цікава распавядаў пра свае будатрадаўскія прыгоды, і Гэля выйшла за яго.

Аднак з часам высветлілася, што Пятру трэба была жонка-суразмоўнік, а Гэля ўмела толькі слухаць ды ўстаўляць недарэчы словы, і ён падаў на развод.

Жыццё пражыць — не поле перайсці... Пятро пераехаў жыць у інтэрнат і там у чытальным пакоі закахаўся ў Святлану. Яна таксама пажыла ўжо ў шлюбе. Але з-за мужа ў яе не было дзяцей. А такое жыццё Святлана лічыла пустым, непатрэбным.

Калі Святлана зацяжарала, Пятро занёс заяву ў загс і перабраўся ў ейны пакойчык.

Напачатку была ідылія. А потым пачаліся сваркі. Святлана аказалася кансерватаркай і не прыняла перабудовы з яе дэфіцытамі і талонамі. Пятро кінуў Святлану.

Сумная перспектыва — быць маці-адзіночкай і гадаваць дзіця на трыццаць пяць дзяржаўных рублёў. Але жыццё не было б жыццём, калі б не падкідвала свае неспадзеўкі. Святлана неяк стрэлася ў горадзе са сваім былым аднавяскоўцам Грышкам. Ён толькі што прыйшоў з турмы. І няхай Грышка быў ужо сіваваты, але ж дзіцяці трэба бацька...

Ды нядоўгім было шчасце. Праз нейкі месяц вярнулася з адсідкі былая Грышкава сяброўка —

баба гадоў за пяцьдзсят. І зноў засталася Святлана адна.

Баба любіла сядаць Грышку на калені і расчэсваць ягоныя некалі кучаравыя валасы. А Грышка любіў яечню. Адноўчы яго злавілі ў краме з дзсяткам як за пазухай і адправілі на «хімію».

Баба тады паехала ў родную вёску да маці. Там узяў яе да сябе ў «прымы» стары бабыль. Жылі яны добра, злагадна, аж покуль дзед не памёр.

З часу вяселля Сцяпана з Гэляй прайшло паўгода...

Версія 7

к к к

л л л

м м м

О!

Версія 8

Горад курчыўся ля тваіх ног. Нясцерпны, невыносны смурод ягоных загнілых ран слаўся па акрузе. А ты не мог яму дапамагчы. Ты

бачыў, як сцякалі ў мутную раку ягоныя ваніты, як адмірала ягонае цела і плямы амярцвення зліваліся між сабою. Горад быў яшчэ жывы, але смяртэльна хворы. І ты нічым не мог яму дапамагчы. Ты быў мурашкаю на высокім грудку пад час паводкі. Вада ўсё прыбывае і прыбывае, затоплівае бліжэйшыя пагоркі, але што ты можаш зрабіць, каб спыніць яе?.. Нічога...

Адчуваючы сваю слабасць, сваё бяссілле, ты паспрабаваў суцешыць сябе тым, што не адзін ты такі слабы, і не адзін падобны хворы горад на Зямлі... І скалануўся ад жудасці ўсвядомленага...

Версія 9

У апошнія гады пайшла мода на лятаючыя хаты. (Называю: «хаты» — дзеля разумення, пра што размова.) Выгадна: сёння заначаваў на Гаваях, заўтра — на Ямале. Купіў і я сабе такую. І, што вы думаеце, у першы ж вечар пашкадаваў выкінутых грошай. Колькі разоў заракаўся не верыць рэкламе, і вось — на табе, папаўся.

Па-першае, ляцець да Гаваяў ад нас не менш за паўгадзіны; па-другое, там яблыку недзе

ўпасці — увесь бераг застаўлены хатамі сталых адпачывальнікаў і гавайцаў; па-трэцяе, сваркі з жонкаю пачаліся: яна хоча вечарам на Кубу, а я да абарыгенаў у Аўстралію; па-чацвёртае, паспрабуй зляці з наседжанага месца, адразу ж нехта зойме яго такою ж хатаю, і што хочаш потым рабі, а мне мая родная зямля мілей за ўсе іншыя, хай і цяплейшыя, і водныя, і экзатычныя.

Вось і пішу я зараз аб'яву: мяняю лятаючую хату — на звычайную. Толькі ці ж адзін я сёння такі разумны?..

Версія 10

Нялёгка міністру быць міністрам. Асабліва вечарамі, калі трэба выклікаць сваю машыну і ехаць дахаты. Самым цяжкім у ягонай міністраўскай рабоце для міністра было вяртанне дамоў.

«Ох-хо-хо, хо-хо, хо-хо!..» — цяжка ўздыхаў ён і браўся за тэлефонную трубку. Потым адкладваў яе ўбок, тушыў святло і моўчкі сядзеў у цёмным кабінце, слухаючы піск тэлефона. «Колькі ні сядзі, а рана ці позна трэба ісці!..» — нарэшце думаў міністр, зачыняў свой кабінет і павольна крочыў па доўгім калідоры да ліфта,

ветліва вітаючыся са шчыруючымі прыбіральшчыцамі. У вачах іхніх свяцілася павага да яго: працуе чалавек, сябе не шкадуе, усе даўно па норах сваіх разбегліся, а ён яшчэ тут...

Шафёр чакаў ля параднага пад'езда. Ён прывык да міністравых затрымак, але матор заўсёды заводзіў адразу ж, толькі ўбачыўшы міністра ў дзвярах. Не цярпелася, значыць. Аднак ехаў ціха, павольна, бо ведаў: міністр дамоў не спяшае. Пры першай нагодзе спыняўся задоўга да чырвонага святла на скрыжаваннях. Спачатку ён нерваваў, калі міністр увесь час прасіў яго прытармазіць, сцішыць ход, а зараз нават знаходзіў у гэтым асалоду, стараўся ехаць як павольней.

Але любая дарога рана ці позна сканчваецца. Нават службовая і жыццёвая не вечныя. Тым больш — штовячэрні шлях дахаты. Машына спынялася ля катэджа. «Дзякуй», — казаў міністр, — заўтра ў сем», — і, зачыніўшы дзверы, падымаў руку: «Да пабачэння».

Цяпер пакутны шлях да брамкі. Доўгі пераход па двары. Ключ. Не, лепш званок. Расчыненыя дзверы. Паказная радасць: «Папа вярнуўся!»

Не... Міністр клаў трубку на тэлефон і выключаў святло ў кабінце. Глядзеў у вакно. На суседнім доме гарэлі вялізныя літары: «Никто не

забыт, ничто не забыто!» Гэта ён ведаў дакладна, па памяці. Бо нехта залез нядаўна на дах і адбіў усе адмоўі. Цяпер гарэла пытальяна: «Кто забыт, что забыто!» І клічнік, здаецца, сагнуўся, стаў падобным на пытальянік. «Пара,— нарэшце думаў міністр,— колькі ні сядзі — нічога не выседзіш...» — браў дыпламат і павольна крочыў да дзвярэй. Доўга корпаўся ля замка, з дапамогай падбегшай прыбіральшчыцы — маладой, вабнай дзеўчыны ў кароценькім халаціку — зачыняў яго, аддаваў ёй ключы, пазіраючы на круглыя, моцныя калені, і ішоў да ліфта.

Матор машыны ўжо бурчэў, калі ён падыходзіў да расчыненых дзверцаў. Шафёр, анічога не пытаючы, павольна зрушваў з месца. Ён памятаў: сёння серада, а па серадах патрон звычайна едзе да каханай жанчыны. Да жанчыны, словам. Няспешна рухаючыся, «Волга» пад'язджала да знаёмага дэвяціпавярховіка. «Дзякуй,— казаў міністр,— заўтра, як заўсёды», — і вылазіў з машыны. Падняўшы руку — развітваўся: «Бывай», — і марудна падымаўся па прыступках.

Цяпер пакутны шлях да ліфта. Доўгі пад'ём да трэцяга паверха са скіргатаннем ля кожных дзвярэй. Ключ. Не, лепш званок. І паказная радасць: «Ты! А я і не чакала...»

Не... Міністр набіраў нумар дырэктара гатэля. «Фаміч! Мне сёння нумарок трэба. Ага, на ноч...» Клаў трубку, тушыў святло. Сядзеў і думаў. Не, не пра жыццё, і не пра работу, якая, па сутнасці, частка жыцця, і не пра вечар і ноч, якія таксама былі жыццём, але выпадалі з яго, і не пра сябе, замардаванага гэткім жыццём — бо думаць пра сябе, ці не пра сваё жыццё думаць?.. Ён проста думаў. Рэдка выпадае хвіліна проста падумаць. Пра ўсё і ні пра што... Потым браў дыпламат, ляскаў дзвярыма, каб пачула прыбіральшчыца, і, не гледзячы нават на жанчыну, што падбегала да яго, кідаў у працягнутыя рукі ключы і няспешна крочыў да ліфта.

Амаль спыняючыся на кожнай прыступцы, падыходзіў да машыны і казаў: «Вася, я сёння пяхочкам прайдуся...» — і кльпаў да гатэля, што быў зусім побач, праз квартал. Вось і гатэль «Октябрьский». Цяпер пакутны шлях да нумара. Ключ. Не, адчынена. І «шчаслівая» ўсмяшка падрыхтаванай дырэктарам незнаёмай, новай дзяўчыны: «Я рада вас бачыць, я ваша да гроба...»

Не... Міністр клаў галаву на рукі і ці то драмаў, ці то спаў колькі хвілін, потым тушыў святло, браў трубку і казаў міліцыянеру на

першым паверсе: «Адпраўце маю машыну, я затрымаюся сёння». Ішоў да канапкі, клаўся на яе і засынаў. Прачынаўся ён хутка, ад яркага святла ў пакоі. Прад ім стаяла голая прыбіральшчыца, прыгожая і моцная, пекная дзяўчына... І позірк ейны казаў: «Я так чакала гэтага моманту...»

Не... Хай будзе лепш так: міністр, як заўсёды, засядзеўся запозна. Ціха зачыніў кабінет і перад ліфтам вырашыў зайсці ў прыбіральню. Пакуль ён сцішана стаяў там па патрэбе, ліфт раптам запрацаваў. «Хто яшчэ мог сядзець гэтак позна? — падумаў міністр.— Маладзец, спытаю заўтра...» — і падышоў да дзвярэй. Торг — не адчыняюцца. Рвануў — ручка ў руках... Дзверы зачыненыя. Прыбіральшчыца дачакалася, покуль ён пойдзе, замкнула прыбіральню, патушыла святло ў каідоры і спусцілася ўніз па ліфце. Міністр кінуўся з кута ў кут — тэлефона, каб пазваніць дзяжурнаму міліцыянеру, няма. Давядзецца яму цяпер да раніцы сядзець у прыбіральні!.. Не...

Не, міністр анікому не пазваніў, міністр не стаў сядзець за сталом і думаць, ці разглядваць надпіс за акном, міністр ціха выйшаў з кабінета, зачыніў дзверы і, анікуды не заходзячы, спусціўся ўніз. Адаў ключ міліцыянеру.

Машына яго чакала. Міністр спыніўся. Зноў спыніўся перад выбарам, які ён толькі адсунуў на некалькі хвілін. Міністр лёгка вырашаў чужыя справы і праблемы. Аднак у сваіх ён какчаткова заблытаўся...

Міністр павольна падышоў да машыны. Сеў. Была серада, і Вася, нічога не пытаючыся, уключыў хуткасць. «Не туды...» — сказаў міністр, калі Вася скіраваў да дзевяціпавярховіка, «Не туды...» — калі павярнуў да гатэля, «Не туды...» — калі паехаў у бок катэджа, «Не туды...», «Не туды...», «Не туды...» — казаў ён куды б ні звярочваў Вася. І шафёр паехаў прама ў... Не, не туды...

Версія 11

У роднай вёсцы я сядзеў ля вакна і пазіраў на суседскі плот. Па вуліцы прайшоў дзед з пілою ў руках. Не паспеў асесці ўзняты ім пыл, як паказаўся другі дзед з касою на плячы. Яшчэ праз колькі хвілін паўз мяне прайшоў дзед з сякераю. «Наступны дзед, пэўна, будзе несці граблі»,— падумаў я. І памыліўся: зноў прайшоў дзед з пілою.

Версія 12

Вецер падслізнуўся на дзіцячай коўзанцы і амаль бязгучна ляснуўся на лёд, праехаў трохі на спіне і лёгка падхапіўся, падняўся зноў да вершалінаў дрэў, загойдаў у нястрымнай злосці голымі галінамі, строс апошні засохлы і выпетраны лісток з таполі, падхапіў яго і пагнаў перад сабою, адразу забыўшыся пра нядаўняе здарэнне, пра сваю дзіўную нязграбнасць ці непрадбачлівасць; лісток узляцеў высока над дарогаю, знізіўся, зноў падняўся, потым апусціўся, і вецер, загуляўшыся, як дзіця, з налёту ўрэзаўся ў лабавое шкло «Ікаруса»... Праз імгненне ўбачыў я яго на збочыне, у брудным снезе. Ён сядзеў, шырока раскінуўшы ногі, і плакаў. Гэта быў яшчэ зусім маладзенькі ветрык. Яму, відаць, было вельмі прыкра, што ў яго анічога не атрымліваецца.

Я не магу глядзець, як плачуць маленькія. Мне захацелася падысці да яго і супакоіць простым ласкавым словам. Але я прыгадаў, што знаходжуся сярод людзей, якія не бачаць ветрыку, і гэты мой зразумелы і звычайны ўчынак ацэняць па-свойму: палічаць вар'я-там, які гаворыць з пустым месцам.

І я моўчкі прайшоў міма. Прабач нам усім, ветрык.

Версія 13

Падзяліць тры яблыкі між трыма чалавекамі, каб кожнаму было пароўну — што можа быць прасцей?

А ты не змож. Ты разрэзаў свой яблык напалам. Адну палову аддаў усходняму суседу, другую — заходняму. А сам, праз сваю шчырасць, застаўся ні з чым.

Бо ніхто з суседзяў і не думаў дзяліцца з табою. Наадварот, яны паглядвалі, што б яшчэ адхапіць у цябе.

Яны не былі тваімі сябрамі. І не сталі імі. І не стануць.

Яны былі тваімі ворагамі. І засталіся імі. І надалей будуць.

Дзякуй Богу, ты, нарэшце, гэта зразумеў.

Але — як цяпер ні складвай разрэзаны яблык — цэлым ён ужо не стане. І як ні старайся захаваць яго — ён згніе.

І ніхто болын не дасць табе тры яблыкі і не скажа: «Дзялі».

У гэтым аднаразовым жыцці — усё аднаразовае. Ува ўсіх: у аднагй чалавека, у адной сям'і, у аднаго роду, у аднаго НАРОДА,

Версія 14

Невысокі, з падстрыжанаю пад бокс грываю, конік ледзьве цягнуў воз, гружаны доўгім і кароткім адначасна. Прывязанае тоўстай смуглявай вяроўкаю, яно маўчала, толькі раз-пораз падрогвала ад удараў пугай па спіне коніка. У якім стагоддзі гэта было? У дваццатым... дваццаць першым... ці дваццаць другім? Цяжка сказаць, мяркуючы толькі па бел-чырвона-белай етужцы, уплеценай у грыву каня.

Конік перабіраў моцнымі нагамі, ляскала пуга, уздрыгвала доўгае і кароткае. Калі гэта было? Удзень, ноччу ці ўвечары?.. Цяжка сказаць, мяркуючы па калёсах на гумавым хаду з праграмным кіраваннем і аўтападказчыкам, які металічным голасам казаў коніку, дзе і куды трэба паварочваць.

Металічна ляскала пуга, расцягвалася смуглявая вяроўка, і патроху вызвалалася і ссоўвалася з воза кароткае. Колькі гэта доўжылася? Гадзіну, хвіліну, секунду?.. Я запомніў таго, хто ішоў за калёсамі і ўсё ведае.

Ен адкажа толькі на тры пытанні: першае, другое і апошняе.

Першае: у якім стагоддзі гэта было? Другое: калі гэта было? Апошняе: колькі гэта доўжылася? Трэба толькі ў правільным парадку задаць гэтыя пытанні.

Версія 15

Дзяўчына распраналася доўга — як капуста. Нарэшце засталася яна ў адных басаножках на босую нагу. Падышла да вакна, шырока расчыніла яго і вызірнула ўніз. З шаснаццатага паверха, як з птушынага палёту, від на дахі малапапярховікаў быў сумнаватым. Чырвоныя, жоўтыя, шэрыя, чорныя плямы разбягаліся ўшыркі, хаваліся ў густой зеляніне і сваёй аднастайнасцю не надта радавалі вока. Аднак — чалавек да ўсяго можа прывыкнуць. Прызывчалася да гэтага краявіду і дзяўчына. І толькі зрэчас лапчыла яна сябе, падстаўляючы свежаму ветру голае цела.

Версія 16

...Жыў аднойчы чалавек, у якога была кватэра... Не верыш? Твая справа... была кватэра на трэцім паверсе шматпавярховага дома без ліфта... Так не бывае? У нас — бывае... без ліфта, і яму даводзілася два разы на дзень падымацца і апускацца пешкам... Чаму два? На абед прыходзіў... апускацца пешкам, што ён вельмі не любіў... А хто любіць? Я... не любіў, але, што зробіш, давялося яму змірыцца з гэтым... Ці толькі з гэтым? Толькі... змірыцца з гэтым, прывыкнуць, прымаць, як належнае і ад яго не залежнае... Напісаў бы ў ЖРЭТ? Пісаў... не залежнае, як дождж ці сонца, якія заўсёды бываюць не тады, калі хочацца, а наадварот... А ты любіш і дождж і сонца разам? Кожнаму сваё... а наадварот: калі хочацца дажджу — свеціць сонца... Усім не дагодзіш? Вось-вось... свеціць сонца і, як назло,— пякельнае, невыноснае нават на пляжы... Памятаеш такое? І са мною здаралася... на пляжы, ля вады, а тым больш дома, у сваёй кватэры... Была б кватэра? Я ж кажу — была... на трэцім паверсе шматпавярховіка без ліфта, дзе жыў аднойчы чалавек...

Верся 17

Пра жанчын мараць розных. Худых і тоўстых, высокіх і нізкіх, грудастых і плоскіх, нагастых і не вельмі. Але абавязкова — з доўгаю касою, з кароценькаю стрыжкай, словам, з прыгожымі (як заўсёды ў каханых) валасамі. Ніколі не чуў, каб нехта марыў пра лысую жанчыну. Не пастрыжаную «пад нуль», а лысую. Хай сабе і спявачку альбо бухгалтара... І ў страшных снах такое не мроілася.

А вось цікава: калі лысаму мужчыне зрабіць усе неабходныя аперацыі і ператварыць яго ў жанчыну — ці адрастуць у яго нанава валасы?

Але — прабачце за адступленне ад тэмы.

Дык вось, уявіце сабе: такі дзівак знайшоўся. Шу-калі яго доўга, конкурсы, прэміі аб'яўлялі ў іншых штатах і землях, а знайшлі ў нас. Пад Гомелем. Быў час, быў ён маладым і таксама думаў пра жанчын розных: худых і нізкіх, высокіх і тоўстых, нагастых і вельмі грудастых. А жаніўся на Светцы з суседняе вёскі.

І вось дачуўся ён пра конкурсы і пошукі замежныя, доўгія і безвыніковыя, і зарагатаў на ўсю вуліцу:

— Ха-ха-ха! А я ўжо пяць гадоў такую жонку маю. Лысую. Ха-ха-ха! І нічога — люблю. Ха-ха-ха!

Версія 18

Разглядваю фотаздымак. Чужы твар.

Круты, высокі лоб. Ніводнай маршчыны, як на калене.

Вузкія, выгаралыя бровы. Амаль. зрасліся, пабраталіся.

Тонкі, доўгі нос. З гарбінкай, нібы наклеенай. Шырокі, прамы рот. Губы тонкія, пракладзеныя як паралельныя прамыя, што недзе перасякаюцца.

Маленькія, слізкія вочы. Бруднага, невызначальнага колеру, нібы паношаная апрадка.

Дробныя, жоўтыя зубы. Шчарбіна збоку ўверсе, як выбітая спіца ў коле.

Вострыя, чорныя валасы. Тырчаць з ноздраў, быццам дзіды.

Тлуэтыя, бліскучыя шчокі. Скура тонкая, рухавая, як на падпрэлай попцы дзіцяці.

Круглыя, амаль чорныя радзімкі. Раекіданыя па лбе, нібы зоркі па небе.

Рэдкія, цесна прылізаныя валасы на галаве. Быццам і няма іх там, проста чэрап трохі падфарбаваны.

Павекі без веек... Бясколерныя губы... Адтапыраныя вушы...

...Твар — адбітак душы?..

Версія 19

Горад пасярод лясоў... Я пазначыў яго на мапе. І назваў — Мой.

У Маім горадзе (ці горадзе Мой) усе дамы — аднапавярховыя, усе вуліцы — брукаваныя, усе дрэвы — вечназялёныя.

У Маім горадзе няма Цэнтральнай вуліцы, няма Галоўнай плошчы, няма Найважнейшага дома.

У Маім горадзе ніхто не жыве. Ён пазначаны толькі на мапе. Дык навошта тады гаварыць пра яго?

...Праз тысячу гадоў вучоны знойдзе мапу, на якой пасярод лясоў пазначаны горад з такою прастай назвай: Мой. І перанясе яго на ўсе гістарычныя мапы. І ніхто і не падумае аспрэчыць яго, даказаць, што такога горада не было, што нехта (я) выдумаў яго разам з ву-

ліцамі, дамамі, дрэвамі. Бо навошта мне гэта рабіць? Не бачу сэнсу...

Версія 20

Вялікі Інка быў белым. Белым — у сэнсе еўрапейцам. Гіпотэзаў ягонага паходжання шмат. І сярод іх — ніводнай канчаткова доказнай. Усе яны грунтуюцца толькі на індзейскіх легендах, з якіх дакладна вынікае найперш адно: Вялікі Інка меў еўрапейскія рысы і колер твару.

Але ніхто не паспрабаваў вывесці нацыянальны характар Вялікага Інкі, мяркуючы па ягоных дзеяннях, учынках, справах. Ідэя — мая. І таму на правах першаадкрывальніка, як гэта рабілі іншыя (гішпанцы, амерыканцы, французы...), вылучаю новую гіпотэзу: Вялікі Інка быў беларусам.

Няхай будзе гэта маім сціплым укладам у скарбонку нашага Адраджэння.

Версія 21

Цвік, забіты ў неба,— упаў. А як мякка йшоў! Як лёгка лез! І вось ляжыць пад нагамі. Бяры яго і забівай. Зноў і зноў. Лёгка. Мякка. Трыма

ўдарамі. Двума. А можна і адным. Тук! І ўпаў. Тук! І ўпаў... Стараўся цяляць у адно месца, а мабыць, дзірак набіў у неба — мільён. Кожны ўдар — дзірка. Тук! Дзірка. Тук! Дзір-ка... Удзень не відаць — а ноччу, пэўна, усё неба будзе свіціцца ад новых сузор'яў. Тук — зорка. Тук — дру-гая. Тук-тук-тук-тук-тук... сузор'е. Не неба — сіта. Дзе я яшчэ не забіваў цвік? Тут? — тук! — дзірка — зорка. Лёгка, мякка ідзе цвік. Тук! Ах, ёкалэмэнэ! Па пальцах! С-с-с-с-с! З усяго размаху... І зноў: тук! — цвік упаў, тук! — цвік упаў, тук! — цвік упаў... Пад ногі. Не трымаецца ніяк. Дзень: неба высока. Ноччу неба, вядома, будзе ніжэй. Ноччу неба вакол: ноччу неба паўсюль, дзе цемра. Ноччу і заб'ю цвік. І павешу на яго свой картуз. Во радасць! Во прыгожа! І зручна: я сяджу — картуз вісіць. А галоўнае — усе будуць ведаць: тут маё месца, бо тут мой цвік забіты, мой картуз вісіць і тут сяджу і мару я. Цвік яшчэ не забіў, а ўжо туды ж: мару пра новае жыццё... Уставай і працуй... Лайдак!..

Версія 22

На гадзінніку было восем. Роўна восем гадзін раніцы. Падкрэсліваю — восем. І ні хвілінай менш.

Зрэшты — гэта не істотна. Бо тое, што я назіраў, магло адбыцца і ў дзесяць, і ў шэсць.

Каля падземнага перахода стаяў чалавек. Ля ягоных ног ляжала шапка. Андатравая. Мяркуючы па тым, як быў апрануты чалавек — не ягоная. Шапка была пустая.

Чалавек патаптаўся-патаптаўся, дастаў з кішэні скамечаны рубель і кінуў яго ў шапку. Пастаяў яшчэ трохі, азіраючыся па баках, убачыў мяне, стуліў плечы і пайшоў у падземны пераход.

Шапка і сапраўды была не ягоная.

Але ж пакуль і не мая.

Я падышоў да шапкі, схіліўся над ёю. Амаль мой памер. Я агледзеўся. Навокал — анікога. Блізка — анікога. Толькі недзе метраў за сто ад мяне, на праспекце, мільгацелі людзі. Я зірнуў у падземны пераход — там чарнела постаць майго папярэдніка. Я дастаў з кішэні рубель, паклаў яго ў шапку і адышоўся.

Чалавек выбег з падземнага перахода і стаў каля шапкі, паглядзеў у яе, задаволена падняў галаву і сустрэўся з маім позірмам. Не вытрымаў яго, адварнуўся, засунуў руку ў кішэню, дастаў рубель. Патрымаў яго трохі над шапкай (шкадуе,— падумаў я,— ці, можа, апошні!) і апусціў у шапку. Потым павольна, нехаця, пайшоў у падземны пераход.

Я падбег да шапкі, хуценька паклаў у яе рубель і адразу ж адышоў.

Чалавек выскачыў з перахода, выняў траячку, шматзначна паглядзеў на мяне, кінуў яе ў шапку і зноў знік у зеўры перахода.

«Ці далёка ён паспявае адбегчы?» — думаў я, падыходзячы да шапкі. Пастаяў трохі ля яе, дастаў траячку, кінуў і адышоўся на сваё месца.

Чалавек выйшаў, прысеў, працягнуў рукі да шапкі, быццам хацеў яе падняць, а потым устаў, выпрастаўся, ледзь не да стойкі «смірна», палазіў у кішэнях, дастаў дзесятку, амаль не гледзячы ў шапку, кінуў яе.

Падыходзячы да шапкі з дзесяткай у руцэ, я злавіў сябе на думцы, што забыў, з чаго ўсё пачалося. І толькі адыходзячы ад яе, прыгадаў таго чалавека, які ўжо выбягаў з падземнага перахода.

Ён зноў дастаў рубель. «І дзе ён паспеў размяняць грошы?» — падумаў я, дастаючы з кішэні дзесятку.

Адыходзячы, я заўважыў, што каля нас сабраўся ўжо ладны натоўп гледачоў. Яны запляскалі ў ладкі, калі з падземнага перахода пачаў падьмацца мой канкурэнт. Ён дастаў дваццацятку і сарваў гэтым яшчэ пару воплескаў. Але ляскалі не ўсе. «Мае заўзятары маўчаць», — зразумеў я. І не памыліўся, бо заўважыў, як ажывіліся яны пры маім падыходзе і як абрадаваліся, калі згледзелі ў маіх руках паўсоценную.

Кладучы грошы ў шапку, я ўбачыў, як ад купкі гледачоў аддзялілаея трое мужчынаў. Яны прайшлі паўз мяне ў падземны пераход. Праз хвіліну адтуль выбег радасны супернік і ўрачыста паклаў у шапку дзве соценныя паперкі.

Я разгублена азірнуўся на сваіх заўзятараў. Яны зразумелі ўсё. Дзвесце рублёў — траячкамі, пяцёркамі і дзесяткамі — я клаў у шапку неўзабаве.

Канкурэнт не прымусіў доўга чакаць. Ён выйшаў зноў з дзвюма сотнямі. Я прыгадаў, як пасля маёй дзесяткі ён кінуў рубля, і вырашыў паўтарыць ягоны манеўр. Гул абурэння спыніў

мяне. І, як штангіст, што заказаў адну вагу, а потым перадумаў, я адышоў назад, на сваё месца.

Дапамаглі зноў гледачы. Праз пару хвілінаў я высыпаў чатыры сотні рублёў у шапку. Аднак у майго канкурэнта «стонсары» былі куды больш багатымі. Лёгка ўзбегшы па прыступках, ён шпурлянуў у шапку тысячу рублёў.

Гэтак, па чарзе, падыходзячы да шапкі, мы даўно запоўнілі яе з верхам. Гледачоў большала, падзяліліся яны на дзве групы: ягоную і маю. З'явіліся лозунгі: «Дагонім і перагонім!», «Захоўвайце грошы ў андэтравай шапцы!» і адзін — «Далож!».

Невядома, што далоў. Прыехала тэлебачанне. Здымаць сюжэт для вячэрніх навінаў. Шапкі з-пад грошай, з-за грошай уясо не было відаць. Але рэпарцёра ўдалося ўгаварыць, што яна там ёсць. І ён прыняўся ўпэўніваць у гэтым тэлегледачоў.

Між тым нашыя заўзятары пачалі патрабаваць прамога эфіру і накіравалі дэлегацыю са сваёю петыцыяю да студыі тэлебачання. Тэлевізійшчыкаў не адпусkalі.

Мне ж было не да таго. Група падтрымкі збірала грошы, давала мне, і я, счакаўшы, пакуль адыдзе канкурэнт, нёс іх да кучы.

Тэлевізійшчыкі ўключылі штучнае асвятленне. Пачаўся прамы эфір на ўсю краіну. І літаральна праз дзесяць хвілінаў замест грошай я стаў насіць да кучы квітку пераводаў. Сумы ўрачыста аб'яўляліся вядучым праграмы і штораз выклікалі шквал авацый сярод заўзятараў, якія зараз аб'ядналіся і сталі нашымі агульнымі.

Я стаміўся. І час ад часу пачаў пасылаць з квіткамі то аднаго, то другога хлопца з групы падтрымкі. Тое ж рабіў і мой канкурэнт. Гара грошай і квіткоў расла на вачах. Квітку забіраліся паштавікамі, і замест іх да кучы прывозіліся мяхі грошай. Папяровая гара расла і расла.

І нарэшце настаў момант, калі мы з канкурэнтам падышлі да гары грошай і сказалі: «До!» Канкурэнт дастаў запальнічку, я — запалкі. Наступіла цішыня.

Хвіліна. Другая...

Мы стаялі каля гары грошай і нічога не рабілі — шкада было шапкі...

Версія 23

Пасля даўніх і нядаўніх сустрэч, пасля блізкіх і няблізкіх знаёмстваў нам з сябрам заставалася толькі прыняць умовы гульні, прапанаваныя высокім і невысокім, хударлявым і нехударлявым хлапцамі. Мы адышлі ўлева і паднялі рукі. Трэба было счакаць, калі міма будуць праходзіць людзі і закрычаць: «Страляйце, гады!» (або сукі, падлюкі, курвы, блядзі, паскуды, сволачы... — што прыйдзе ў галаву). Мы прастаялі з паднятымі ўгару рукамі хвіліну, другую, трэцюю, пятую... Рукі заклалі, пацяжэлі і моцна хацелі ўніз. Мы ледзь утрымлівалі іх уверсе. Але вуліца была пустая. Ні душы (у сэнсе — ні цела). І тады высокі і хударлявы параіўся з невысокім і нехударлявым. І яны вырашылі памяншаць з намі месцамі. Мы ўзялі ў іх па пісталету, а яны паднялі ўгару рукі і падрыхтаваліся крычаць: «Страляйце, сукі!» (альбо сволачы... гл. вышэй). Хвіліна. Другая. Пятая... Бачна ўжо: рукі ў іх адзеравянелі і просяцца ўніз. А вуліца была ціхая, як перад бамбэжкаю. Хоць бы цень (у сэнсе — цела) шалахнуўся дзе-небудзь паблізу. І тады высокі і хударлявы і невысокі і нехударлявы сышліся з паднятымі рукамі, каб

параіцца, што рабіць. І вырашылі памяняцца з намі месцамі.

Так і зрабілі. А потым яшчэ раз і яшчэ, яшчэ... Між тым пачало развідняць. Неба пасвятлела, прарэзаліся на ім першыя хмаркі, якія беглі хутка, быццам спяшалі некуды ці хацелі ўцякчы з халоднай поўначы на цёплы поўдзень. Па вуліцы, не па самай глухой, дарэчы, так ніхто паўз нас і не прайшоў. І калі ў чарговы раз у нас з сябрам у руках аказаліся пісталеты, мы з ім пераглянуліся, бо адначасна прыдумалі, як можна хутчэй пайсці дамоў. Мы не сталі болей выпрабоўваць лёс і чакаць, покуль невысокі і нехударлявы і высокі і хударлявы крыкнуць нам: «Страляйце, курвы!» (альбо блядзі, падлюкі... гл. вышэй), а проста выстралілі. Хлопцы ўпалі. А мы пайшлі шукаць сведак. Недзе ж павінны яны быць?

Версія 24

У пятае Месяцовае Паселішча пад назвай МП-5 Крывія, заснаванае беларусамі на адваротным баку Месяца ў пачатку мінулага стагоддзя, я прыляцеў амаль апоўначы. Зрэшты, тут гэта не мела аніякага значэння, бо цемра

была заўсёднай і падзел на дзень і ноч быў умоўным, зямным.

Аднак поўнач і на Месяцы поўнач. Жыццё ўжо аціхла, уляглося. Ля касмапорта стаялі толькі дзве ці тры вольныя таксоўкі, якія адразу ж перахапілі больш шустрыя пасажыры. Мне ж анічога не заставалася, як апусціцца на трэці ўзровень і пайсці дамоў пешкам.

Ярка асветленыя вуліцы падземнага горада былі пустыя. Я разуюся і босы пайшоў па густой, цёмна-зялёнай штучнай траве, якая і была тым, што на Зямлі называюць тратуарам. Гнуткія травінкі прыемна казыталі адвыклых ад такой раскошы ногі. І я нават абрадаваўся цяперака, што мне не дасталося таксоўкі. Я жыў непадалёку ад касмапорта, на цэнтральнай вуліцы Крывіі, што традыцыйна звалася Гасцінцам. Па абодва бакі ад травянікаў (тратуараў) былі самыя розныя крамы, цырульні, кавярні, рэстарацыі, якія зіхацелі вабнай рэкламаю.

Горад адпачываў. Зрэдку бязгучна, імкліва праносілася па ім таксоўка ці «хуткая дапамога». Вандроўцаў жа зусім не было. Я ведаў, што паліцыянт з Цэнтральнае Назіральнае Кролкі зараз ва ўсе вочы сочаць за мною і гэтая начная вандроўка мне яшчэ можа аукнуцца,

падпсавачь настрой і нервы нечаканым выклікам у Магістарт на тлумачэнне. Але, з другога боку, ідучы пад наглядам ЦНК («сынкі» мы называлі), я быў надзейна абаронены ад любых нечаканасцей, ад любога гвалту.

«Лідзкае піва — бяры бяз сумліву!» — крычала рэклама над кавярняй. Побач стаяла некалькі аўтаматаў па продажы піва. Я дастаў наўталер і паклаў яго ў працягнутую руку аўтамата. Той сказаў «Дзякуй» і падаў мне бляшанку піва. «Піце на здароўе!» — прашчабятаў лаекава аўтамат мне ўслед. А я ўжо пстрыкнуў-адкрыў бляшанку і прыклаўся да халоднага пяшчотнага напою. «Дома! Я дома!» — спявала душа. «Нарэшце я дома!..»

Нічога страшнага, калі
цябе не зразумеюць
тысячы тысяч людзей,
важна, каб цябе зразумеў
хоць адзін чалавек.

*Сам сабе, дзеля
спраўдання і заспакаення*

Версія 25

Кожны чытае гэтую кнігу. Яе ніхто гэтак не называе, бо няма ў тым патрэбы. Але гэта — Кніга.

Яна ёсць у кожным доме, у кожнай сям'і, у кожнага чалавека. Нават там, нават у тых, у каго ніколі ніводнай кнігі не было. Чытаюць яе і тыя, хто не ведае, што гэта кніга, і тыя, хто ведае, якія бываюць кнігі і не пазнае ў ёй кнігу, і тыя, хто не ўмее чытаць. Во гэта — Кніга.

Ніхто яшчэ не дачытаў яе да канца, як ніхто не пачаў спачатку. Можа, і няма ў яе ні пачатку, ні канца — не ведаю, бо сам пачаў чытаць з 1959 старонкі. Аднак тыя, хто чытаў кнігу да мяне, пранумаравалі старонкі адвольна, пазначыўшы першай — не першую, таму што перад ёю ляжалі (і ляжаць) тысячы і тысячы старо-нак. За прачытанай старонкай — ідзе, здавалася б, чыстая, аднак варта пачаць чытаць яе, як запаўняеца яна знакамі-літарамі, падзеямі-ўчынкамі. І знаходзіцца гэтая кніга побач і далёка, паўсюль і нідзе. У кожнага яна свая, але для ўсіх — адна, адзіная.

Не стане нас — яе будуць чытаць іншыя людзі, нашыя нашчадкі. Не будзе нікога — яе старонкі ўсё роўна будуць нумаравацца, запаўняцца, чытацца... Бо калі ёсць на свеце нешта вечнае, то гэта — яна.

Версія 26

Смецце... Смецце... Смецце...

Людзі ядуць, п'юць, працуюць — живуць... Што найперш застаецца ад іх жыцця? — Смецце.

Гэта не самая прыемная справа — збіраць смецце пасля людзей. Але робяць яе не самыя горшыя людзі. Я ведаю, што кажу.

Вы жылі калі-небудзь у доме, у якім няма смеццерахода і ў двары стаяць вялізныя бакі, куды трэба выносіць смецце? — Добра.

А ці жылі вы ў доме, у якім няма смеццерахода і няма вялізных бакаў у двары? — Не? А я живу.

Штораніцы будзіць мяне не суседскі певень, не радыё гімнам, не электронны гадзіннік любімай мелодыяй. Мяне будзіць аўтамабільная сірэна: трэба выносіць смецце.

І тады я думаю: смецце збіраюць не самыя горшыя людзі.

Версія 27

а) За мной увесь час сочыць мой учарашні дзень, і чакае не дачакаецца мяне дзень заўтрашні. Учарашні дзень ідзе за мною след у

след, а заўтрашні адступае і адступае, і не паспею я нагнаць яго, як ён ужо стаў учарашнім. І я адчуваю сябе нічым, слабым, нямоглым, бо не магу вярнуцца назад і не магу ўвайсці ў заўтра. Я ўвесь час між імі, а значыць — нідзе. Вечная пакута паміж учора і заўтра, паміж мінулым і будучыняй і ёсць жыццё?

б) Ад сярэдзіны жыцця да пачатку і канца яго — няроўныя прамежкі часу. Першы даўжэйшы, другі — карацейшы. І ніколі наадварот. Таму мы і не ведаем, калі сярэдзіна: у любы момант жыцця яна ўжо была...

в) Той, хто прыйшоў за мною, ужо пайшоў. Таго, хто быў перада мною, я не бачыў. Хто ж будзе наступным? Няўжо я?

Але ж я не хачу. І прыйшоў я сюды не таму, што хацеў, а таму, што ў мяне ніхто не спытаў, ці хачу я.

Я стаю. Аднак дарога пад маімі нагамі пракручваецца, а значыць, і стоячы я набліжаюся да той самай кропкі, з якой няма шляху назад, а значыць, і стоячы я крочу туды, адкуль не вяртаюцца. Зрэшты, у мяне зусім няма шляху назад альбо ўбок. Толькі наперад, да загадзя вядомага выніку.

Няўжо толькі дзеля гэтага я прыйшоў сюды? Дык не буду ж стаяць!

г) З лабірынтаў жыцця няма дарогі назад. І не таму, што пры нараджэнні Арыядна не дала нам сваю ніць. Як нельга двойчы ступіць у адну раку, так нельга вярнуцца ва ўчора. Час цячэ скрозь нас, стаім мы ці крочым, ляжым ці ляцім. Піто б ні рабілі мы, куды б ні кідаліся: уверх, уніз, управа ці ўлева — мы кіруем да адной пэўна вызначанай канчатковай кропкі, якая і ёсць вынік нашага жыцця. Нам толькі здаецца, што шлях свой мы абіраем самі, што мы гаспадары свайго лёсу. Аднак нават самыя адчайныя і самыя невытлумачальныя логікай папярэдняга жыцця нашыя крокі — на самай справе некім ужо праграмаваны. Гэта і ёсць тая самая ніць Арыядны. Толькі мы не разумваем клубочак, а змтваем яго...

Мы — вяртаемся...

Версія 28

Ясная летняя ноч пасля кароткай навальніцы. У лужыне адбіваецца акраец месяца. Сабака сядзіць на будцы і пазірае то на неба, то на лужыну. Потым саскоквае на зямлю і бяжыць да лужыны. Там месяца няма. Толькі адбіваецца некалькі жоўтых кропак — зоркі. Сабака

вяртаецца назад — і зноў бачыць месяц на небе і ў лужыне. Мякка саскоквае на зямлю і крадзецца да лужыны — месяца там няма. Сабака задзірае галаву да месяца на небе і вые...

Выходзіць з хаты гаспадар. Рашучым крокам ідзе да сабакі, па дарозе прыхапіўшы добры кол. Заўважае ў лужыне акраец месяца. Спыняецца. Замаўкае і саба-ка. Гаспадар адкідвае ўбок кол і паціху-паціху крадзецца да лужыны. Месячык слізгае па ёй і, урэшце, знікае, хаваецца недзе ў цемры. Гаспадар вяртаецца да кала — месячык зноў жаўцее ў лужыне. Гаспадар бярэ кол і спрабуе пайсці да лужыны ў абход, бокам. Месячык зноў заўважае яго і павольна, з кожным крокам, адпаўзае да краю лужыны і растае...

Гападар вяртаецца да сабакі, падймае галаву да месяца ў небе і пачынае выць.

Сабака здзіўлена пазірае на яго, а потым падхоплівае на самай высокай ноце.

Версія 29

У доўгіх думак — кароткія штонікі. У кароткіх штоніках — бясконцыя дні. У бясконцых дзён — высокае сонца. У высокага сонца — шчырая

душа. У шчырай душы — пусты страўнік. У пустога страўніка — доўгія думкі. Альбо.

У доўгіх думак — бясконцыя дні. У кароткіх штоніках — высокае сонца. У бясконцых дзён — шчырая душа. У высокага сонца — пусты страўнік. У шчырай душы — доўгія думкі. У пустога страўніка — кароткія штонікі.

Альбо.

У доўгіх думак — высокае сонца. У кароткіх штоніках — шчырая душа. У бясконцых дзён — пусты страўнік. У высокага сонца — доўгія думкі. У шчырай душы — кароткія штонікі.

Альбо...

Але — гуляйце самі. Гуляйце лепш за мяне. Гуляйце ў «шкляныя перліны»...

Версія 30

Канапа чакала мяне. Яна ведала — я прыйду не адзін. Якая асалода спружыніць услед целама! Канапа заплюшчвала вочы ў прадчуванні задавальнення... А я сёння не прыйшоў зусім. Я застаўся ў іншай канапы.

Версія 31

Калі сляпы ад нараджэння чалавек раптам стане відучым — што ён убачыць вакол сябе? Што ўбачыць ён з вакна свайго дома? Ці не захочацца яму, расчараванаму ўбачаным, аслепнуць зноў?..

Калі глухі ад нараджэння чалавек раптам зможа чуць — што ён пачуе вакол сябе? Ці не захочацца яму, расчараванаму пачутым, аглухнуць зноў?..

Тое, што яны ўбачаць ці пачуюць — вакол нас з дзяцінства. Мы прывыклі да яго і не бачым і не чуем. Яно з'ядае нашыя пачуцці, робіць нас калекамі — большымі за сляпых і глухіх.

Кажуць, перад самай смерцю сляпыя на хвілю робяцца відучымі, а глухія — могуць чуць. Яны паміраюць шчаслівымі, з радаснымі ўсмішкамі на вуснах. І я ведаю — чаму.

Версія 32

Крокус.

Што такое крокус?

Усплыло ў памяці гэтае слова выпадкова. Само сабою. Узяў асадку, ліст паперы і напісаў: «Крокус» (гл. вышэй).

Крокус, наколькі памятаю,— нейкая кветка. Не эдэльвейс, аднак прыгожая і, пэўна, рэдкая. Чамусьці думаецца, што крокуеы павінны цвісці ў гарах, на горных лугах, і бачацца мне яны жоўтымі, хоць і не верыцца ў гэта. Растуць як экзатычныя ў нас нарцысы, макі альбо цюльпаны, засцілаючы сабою зямлю аж да далягляду, дзе неба зліваецца з зямлёю (ясоўтай, белай альбо чырвонай). А мажліва, й не. Мажліва, гэта рэдкія кветкі, кветкі-адзіночкі... Яшчэ ўсплывае з памяці (хочацца верыць, што ўсплывае, што я і сапраўды нешта ведаю пра гэтыя кветкі), што крокуеы вельмі далікатныя і, сарваныя, доўга не жывуць, вянуць проста на вачах. Бачыцца зараз мне голая скала, на якой, на тле неба, жаўцеюць гошыя, гордыя кветкі...

Са словам «крокус» узнікае яшчэ адна асацыяцыя. Есць знакамітыя фотапавелічальнікі, якія называюцца «Крокус». Гэта ўжо дакладна. Раней былі яны надта дарагімі — 100 рублёў. Цяпер іх зусім не відаць. У нас, у журфакаўскай фоталабараторыі, быў адзін «Крокус», але да яго наш выкладчык нікога не падпускаў. І, памятаю, былі «Крокусы»

запаветнаю мараю тых аднакурснікаў, якія хацелі стаць фотарэпарцёрамі. На іх, аказваецца, можна было рабіць здымкі метравага памеру.

Можна яшчэ паразважаць, што я ведаю, якія асацыяцыі ўзнікаюць, калі я думаю гэтае слова: шаплік «Крокус», дзе заўсёды можна набыць цыгарэты і гарэлку, «крок», «крокі», «рок», «рокаш» і нават — «кроквы»... Але вазьму зараз энцыклапедыю і зірну, што там напісана. Ага: «крокус, то же, что и шафран». Вось чаго не ведаў, таго не ведаў. Гляджу шафран: «Шафран (крокус), род трав сем. касатиковых. Ок. 80 видов в Европе, Передней и Средней Азии; в СССР ок. 20 видов. Мн. виды выращивают как декоративные: рыльца цветков Ш. посевного употребляют как пряность и для окраски пищ. продуктов. 3 вида в Красной книге СССР». У Ожэгава ў дадатак даведваюся: «2. Сорт сладких яблок...» (Як я мог пра гэта забыцца?..) «прил. шафранный, -ая, -ое и шафрановый, -ая, -ое (к I знач.), Ш цвет (желто-оранжевый с коричневым оттенком)».

Ну тут можна разгуляцца фантазіі: і «касатиковые», і «как пряность», і «для окраски пищ. продуктов», і «желто-оранжевый», і «сорт яблок»...

Аднак ужо не хочацца. Да таго ж, пра самае галоўнае я так і не даведаўся: дзе ўсё ж растуць крокусы — у гарах, у стэпе, а можа, у лясках?

Версія 33

Зона. Калючы дрот. Вышкі. Кулямёты. Сабакі. Краты. Камера. Параша. Паласатыя строі. Зэкі. Па каменнай падлозе паўзе блыха. Заўтра ёй на волю.

Версія 34

Бедненькі свет мой згарнуўся ў рог, і бачна мне стала яшчэ меней. Вочы на спіне, а йду я некуды ўбок і натыкаюся на свае рукі, што мацаюць сцяну майго жывата; пупок падміргнуў мне, маўляў, ідзі за мною, і я, безга ловы, панерыў яму, пайшоў следам і заблудзіўся зусім у сваіх валасах недзе за вушамі; доўга крычаў я і клікаў хоць каго-небудзь, але ніхто не адгукаўся, толькі аднойчы даляцеў да мяне нейкі гук, падобны да стрэлу; я пайшоў на яго і выйшаў да дзвюх гладкіх горак, на якія так і не змог ускараскацца, каб агледзецца.

Нават у самім сабе я такі дробненькі і разгублены.

Версія 35

Кропля вады ўпала на попел. Попел пачарнеў. А калі высах, на ягонай паверхні засталася ямінка.

Яблык упаў на зямлю. Пругка падскочыў і пакаціўся. Выбраў лагчынку па сабе і заціх.

Чалавек зачапіўся за камень, упаў. Падняўся, абцёр пыл са штаноў і пайшоў далей.

Версія 36

і г. д.

Працяг ёсць, але не будзе.

1987—1991 гг. і г. д.

Змест

Смак да слова. У. Рубанаў

I. З нізкі «ТАК НЕ БЫВАЕ»

Як рыбіна аб лёд

Лішні

Прыкра

Пару слоў для прэсы

«Прабач. Дзякуй. Бывай...»

II. З нізкі «Н А С Т Р О І»

«Русалка»

Ловы

Развітанне

Успамін. Яблыкі

III. З нізкі «З Г А Д К І»

Не пытайце, што будзе заўтра

Забыты аповед

Сусед

IV. З нізкі «Ш Ы З Ы»

Я быў

Прыемны колер

Мроі

Пятровіч Б.

Сон між пачвар: Апавяданні / Прадм. У. Рубанава.— Мн.: Маст. літ., 1994.— 222 с— (Першая кніга празаіка).

ISBN 5-340 01305-7.

Учынкі герояў апавяданняў Б. Пятровіча (нар. у 1959 г. на Гомельшчыне), на першы погляд, цяжка паддаюцца логіцы звычайных людзей, могуць успрымацца нават абсурднымі. І разам з тым яны вельмі лагічныя, калі прасачыць развіццё падзей, унікнуць у псіхалогію герояў, што і робіць аўтар.

© OCR: Камунікат.org, 2010 год

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2010 год

© PDF: Камунікат.org, 2010 год